

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, GELİŞME
YOLUNDA ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ:
TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

Yılmaz GÜVEN

**Enstitü Anabilim Dalı :İktisat
Enstitü Bilim Dalı :İktisat**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI

KASIM-2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, GELİŞME
YOLUNDA ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ:
TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

Yılmaz GÜVEN

Enstitü Anabilim Dalı :İktisat
Enstitü Bilim Dalı :İktisat

Bu tez 20/11/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kemal YILDIRIM
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Mustafa ÖZER
Jüri Üyesi

Doç. Doç. Orhan BATMAN
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal AYDIN
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yılmaz GÜVEN

20.11.2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİKLER	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İKTİSAT TEORİSİ KAPSAMINDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE GELİŞME YOLUNDA ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ	5
1.1. Dysy'nın Tanımı, Kapsamı ve Tarihsel Süreci	5
1.1.1. DYSY'nın Tanımı	5
1.1.2. DYSY'nın Türleri ve Özellikleri	7
1.1.2.1. DYSY'nın Türleri	7
1.1.2.2. DYSY'nın Özellikleri	9
1.1.3. DYSY'nın Gelişimi ve Tarihsel Süreci.....	9
1.1.4. DYSY'nı Etkileyen Faktörler	21
1.1.5. DYSY'nda Karar Alma Süreci	24
1.1.5.1. Ülkelerin Uzun Listesinin Çıkarılması.....	25
1.1.5.2. Ülkelerin Kısa Listesinin Çıkarılması.....	25
1.1.5.3. Ülkelerin/Bölgelerin Belirlenmesi	25
1.1.5.4. Ülkelerin/Bölgelerin Karşılaştırılması	26
1.1.5.5. Nihai Yer Seçimi.....	26
1.2. Dysy'nın Uluslararası İktisat Teorisi İçindeki Yeri Ve Önemi	27
1.2.1. Dış Ticaret Teorileri	27
1.2.1.1. İlk Dış Ticaret Teorisi : Merkantilizm	28
1.2.1.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi	28
1.2.1.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	29
1.2.2. Ekonomik Entegrasyon ve Doğruda Yabancı Sermaye Yatırımları	31
1.2.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi	32
1.2.2.2. Gümrük Birliği	32

1.2.2.3. Ortak Pazar.....	32
1.2.2.4. Ekonomik Birlik.....	33
1.2.3. DYSY ve Çokuluslu Şirketler.....	33
1.2.3.1. Çokuluslu Şirket Kavramı.....	34
1.2.3.2. Çokuluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi.....	36
1.2.3.3. Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkış Nedenleri	45
1.2.4. DYSY'nın Sağladığı Kazançlar ve Sakıncalar	50
1.3. Dysy'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri İçindeki Yeri, Önemi Ve ekonomik Etkileri.....	52
1.3.1 Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelere Dysy Girişi.....	52
1.3.1.1. Şirketlerin Birleşmesi ve Satın Alınması	53
1.3.1.2. Özelleştirmeler Yoluyla Gerçekleşen Yatırımlar.....	54
1.3.1.3. Stratejik Birleşmeler	54
1.3.1.4. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket.....	54
1.3.2. Dysy ve Hukuki Boyutu.....	55
1.3.3. Dysy'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri İçindeki Yeri ve Önemi	56
1.3.4. Dysy'nı Gelişmekte Olan Ülkelere Çeken Faktörler	57
1.3.5. DYSY'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri	59
1.3.5.1. DYSY'nın Sermaye Transferi Etkisi	60
1.3.5.2. DYSY'nın Rekabet Üzerine Etkisi	61
1.3.5.3. DYSY'nin Teknoloji Transferi ve Verimlilik Üzerine Etkisi.....	62
1.3.5.4. DYSY'nın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	64
1.3.5.5. DYSY'nın Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi.....	66
1.3.5.6. DYSY'nın İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkisi.....	68
1.3.5.7. DYSY ve Yönetim Bilgisi Etkisi	71
1.3.5.8. DYSY'nın Fayda Maliyet Analizi	71

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'DE DYSY'NIN TARİHSEL SÜRECİ, YERİ VE ÖNEMİ75

2.1. Türkiye'de Dysy'nın Tarihsel Süreci, Dysy İle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Teşvikler.....	75
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	75
2.1.2. Atatürk Dönemi (1923-1938).....	79

2.1.3. 1938-1950 Dönemi	84
2.1.4. 1950-1980 Dönemi	85
2.1.5. 1980 Sonrası Dönem	86
2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	94
2.2.1. Yatırım Başvuruları ve Verilen İzinler	95
2.2.2. Türkiye’de Yapılan DYSY’nın Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması.....	97
2.2.3 Türkiye’de Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı	101
2.3. Türkiye’de İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	101
2.4. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı.	105
2.5. Türkiye - Ab Birleşme Süreci Ve Türkiye’de Dysy	111
2.5.1. Türkiye’ye Yönelik DYSY Üzerine AB Perspektifinin Etkisi	111
2.5.2. Gümrük Birliğinin ve Tam Üyelik Beklentisinin Türkiye’ye Yönelik DYSY’na Etkisi	114
2.6. Türkiye’nin Yeterince Dysy Çekmemesinin Nedenleri ve Yapılması Gerekenler	118

BÖLÜM 3: DYSY’NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	124
3.1. Değişkenler, Veriler ve Ekonometrik Yöntem.....	124
3.2. Ekonometrik Modele İlişkin Regresyon Sonuçları	127
3.3. Ekonometrik Sonuçların Değerlendirilmesi.....	131
3.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi.....	131
3.3.2. İstihdam Üzerine Etkisi.....	133
3.3.3. Dış Ticaret Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi.....	135
3.3.4. Enflasyon Üzerine Etkisi.....	136
3.3.5. Reel Faiz Üzerine Etkisi.....	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA	145
EKLER.....	153
ÖZGEÇMİŞ	165

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR&GE	Araştırma & Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
GB	Gümrük Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
HM	Hazine Müsteşarlığı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Teşkilatı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: DYSY'nı Düzenleyen Ulusal Mevzuatlarda Değişim Sayısı (1991-2003)	12
Tablo 2: Seçilmiş Göstergeler, DYSY ve Uluslararası Üretim (1982-2003).....	13
Tablo 3: 1984-1996 Arasında DYSY Girişleri (Milyar \$).....	16
Tablo 4: Yabancı Sermaye Giriş ve Çıkışlarının Bölgesel Dağılımı (%)	16
Tablo 5: Bölgeler İtibariyle DYSY Akım Değerleri, 2002-2004 (Milyar \$).....	17
Tablo 6: Gelişmiş Ülkelere DYSY Girişi 1997-2004 (Milyar \$).....	18
Tablo 7: Gelişmekte Olan Ülkelere Net DYSY Girişi 1998-2005 (Milyar \$).....	19
Tablo 8: Bölgeler İtibariyle DYSY Stok Değerleri (Milyar \$).....	20
Tablo 9: ÇUŞ'in Dünya ve GOÜ Üretimindeki (GSYİH) Payları (%)	49
Tablo 10: Dünyadaki İlk 10 Çokuluslu Şirket	50
Tablo 11: Uluslararası Birleşme ve Satın Alma İşlemlerinde Sektörel Dağılım (Milyon ABD Doları).....	55
Tablo 12: Gelişmekte Olan Ülkelere DYSY (Milyar \$)	56
Tablo 13: 1975, 1985, 1990 ve 1992 Yıllarında ÇUŞ'lerde DYSY Stoku ve Tahmin Edilen İstihdam (Milyon \$ ve Milyon Kişi)	70
Tablo 14: Dünyada Zirvedeki 100 ÇUŞ'in Dış Ülkelerdeki ve Toplam İstihdamı (Kişi).....	70
Tablo 15: GOÜ Kökenli Zirvedeki 50 ÇUŞ'in Dış Ülkelerdeki ve Toplam İstihdamı (Kişi)	70
Tablo 16: Osmanlı İmparatorluğu'nda DYSY (Bin Osmanlı Lirası Olarak).....	76
Tablo 17: 1923 Yılında Türkiye'de DYSY.....	76
Tablo 18: Yabancı Sermaye Yatırımları	81
Tablo 19: Millileştirmeler İçin Yapılan Ödemeler (Milyon TL)	84
Tablo 20: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (1923-1980).....	86
Tablo 21: Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	88
Tablo 22: Türkiye'nin DYSY Dengesi 1992-2005 (Milyon \$).....	91
Tablo 23: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye 1980-2005.....	96
Tablo 24: Dünyada DYSY (Milyar \$)	98
Tablo 25: DYSY Giriş ve Çıkışları, Türkiye ve Bazı Karşılaştırmalar (Milyon \$ ve %).....	99
Tablo 26: DYSY Stok Değerleri, Türkiye ve Bazı Karşılaştırmalar (Milyon \$ ve %)	100
Tablo 27: DYSY Girişi Performans İndeksi*	100
Tablo 28: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermeyeli Firmalar (Adet).....	101

Tablo 29: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$).....	102
Tablo 30: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (1954-2005)	103
Tablo 31: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (Milyon TL) (30.06.2003 İtibarı ile)	104
Tablo 32: Yabancı Sermayeli Firmaların Sayısının Ükelere Göre Dağılımı	106
Tablo 33: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ükelere Göre Dağılımı (30.06.2003 Yılı İtibarıyla)	107
Tablo 34: Türkiye’de DYSY’nı Yapan Firmaların Ükelere Dağılımı	110
Tablo 35: AT-Kearney Uluslararası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi.....	119
Tablo 36: Korelasyon Matrisi	127
Tablo 37: ADF Birim Kök Testi	127
Tablo 38: Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	128
Tablo 39: VAR Sonuçları.....	129
Tablo 40: İşgücü Piyasasında Gelişmeler	135

GRAFİKLER

Grafik 1:	Dünyada DYSY Hareketi ve GOÜ'lere DYSY Girişi	11
Grafik 2:	Dünyada DYSY Stoku ve GOÜ'lerde DYSY Stoku	15
Grafik 3:	Gelişmiş Ülkelere Giden DYSY Payları.....	18
Grafik 4:	Gelişmekte Olan Ülkelerin Net DYSY Payları.....	19
Grafik 5:	Yabancı Sermaye Hareketleri ve DYSY (Milyon \$)	90
Grafik 6:	Dünyada ve Türkiye'de DYSY Girişleri (Milyon \$)	95
Grafik 7:	İzin Verilen ve Gerçekleşen DYSY, 1980-2005 (Milyon \$)	97
Grafik 8:	İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı, 1980-2005	103
Grafik 9:	Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların 30.06.2003 İtibariyle Sermayelerinin, Geldikleri Ülke Gruplarına Göre, Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payları (%).....	108
Grafik 10:	Toplam DYSY İçinde En Yüksek Paya Sahip Ülkeler (%) (30.06.2003 İtibariyle)	109
Grafik 11:	2005 yılında Türkiye'ye Gelen DYSY'nın Ülkelere Dağılımı	110
Grafik 12:	Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörel Dağılımı (1954-2006).....	111
Grafik 13:	DYSY ve Büyüme İlişkisi.....	132
Grafik 14:	DYSY ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı İlişkisi	136
Grafik 15:	DYSY ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi	137

Tezin Başlığı: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolundaki Ülkeler Üzerine Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Ampirik Bulgular ve Değerlendirmesi	
Tezin Yazarı: Yılmaz GÜVEN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI
Kabul Tarihi: 20.11.2007	Sayfa Sayısı: VII (ön kısım) + 166 (tez) + 9 (ekler)
Anabilimdalı: İktisat	Bilimdalı: İktisat
<p>Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), bir firmanın kendi ülkesi dışında doğrudan üretken yatırım yapmak ya da diğer ülkede bir firma satın almak veya sermayesine ortak olmak şeklinde yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilir.</p> <p>DYY niteliğine bağlı olarak, ev sahibi ülkenin rekabet, teknoloji, ödemeler dengesi, ekonomik büyüme, üretim, ulusal gelir, işsizlik oranı, faiz oranları ve refahı üzerinde bazı etkilere sahiptir.</p> <p>Önceki yıllarda DYY gelişmiş ülkelere doğru yatırımlarını arttırırken, bu yatırımlar son yıllarda gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir.</p> <p>DYY'nin kökleri Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu Döneminde başlamıştır. Bu yatırımlar çoğunlukla kamusal hizmetler ve doğal kaynakların çıkarılmasına yönelik olmuştur. Bu yatırımların bazıları elektrik ve telefon hizmetleri, tramvay ve su kaynaklarına yöneliktir. Bu dönemde DYY'nin %45'i Alman, %26'sı Fransız, %17'si İngiliz, %4'ü Belçika ve %2'si de Amerikan sermaye şirketlerine aittir.</p> <p>Osmanlı döneminde kapitülasyonlar nedeniyle yabancı mallar üzerinden alınan gümrük vergileri düşürülmüş, bu da yerli üretim üzerine olumsuz etki yapmış ve milli gelirin azalmasına sebep olmuştur.</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda sanayi büyük oranda tarıma dayanmaktaydı, bunun dışında yeraltı kaynaklarının çıkarılması, büyük şehirlerdeki alt yapı yatırımlarını, elektrik, doğal gaz hizmetlerini, ulaşım hizmetlerini yabancı şirketler işletiyordu. Aynı zamanda bu şirketler gümrük vergisi ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur.</p> <p>Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasını izleyen yıllarda, bir takım ekonomik gelişmeler, yabancı sermaye yatırımlarının hızlı bir şekilde Türkiye'ye yönelmesine yol açmıştır. Daha sonra kamulaştırma ve millileştirme politikalarına yönelmesi, yabancı sermaye yatırımlarının kesilmesine sebep olmuştur.</p> <p>1938-1950 arası uygulanan politikalar sonucunda yabancı sermaye yatırımları oldukça azalmıştır. 1950'den sonra yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak için yabancı sermaye ile ilgili yasalarda bir takım esnekliklere gidilmiştir.</p> <p>18.01.1954 yılında çıkarılan 6224 ve 6326 sayılı yasalarla petrol araştırma ve yabancı yatırımların özendirilmesi için kolaylıklar sağlanmıştır. Fakat 1980'e kadar yasalar, yabancı sermayenin ülke içine çekilmesi konusunda oldukça katı uygulamalar içeriyordu.</p> <p>1980 sonrası uygulanan liberal politikalar, ülkeye yabancı sermayeyi çekmek için düzenlenmişti. Fakat bu uygulamalar ülkeye kısa süreli sermaye girişini arttırdı ve bu artış 1980'li yıllarda devam etti. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1980 yılının ikinci yarısından itibaren hizmet sektörüne yönelik olmuştur, yani 1980'li yıllarda yetersiz DYY Türkiye'nin reel üretimi ve istihdamı üzerine beklenen düzeyde katkı sağlayamamıştır. Çünkü yabancı yatırımlar yeni üretim alanları yerine çoğunlukla mevcut firmaları satın alarak gerçekleştirilmiştir.</p> <p>Son yıllarda DYY gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerine önemli etkileri olmaktadır. Bu, sermaye transferine, rekabet yapısına, teknolojik yenilik ve verimlilik, ekonomik büyüme, dış ticaret ve ödemeler dengesi, istihdam ve ücretler üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır.</p> <p>Türkiye için yapılan ampirik çalışma, DYY'deki artış milli gelir ve döviz piyasası üzerinde olumlu etki yaptığını göstermektedir. İstatistiksel olarak elde edilen sonuçlar ihracat hariç diğer alanları kapsamaktadır. Uygulama sonuca göre DYY'deki %1'lik bir artış milli geliri %2.5 oranında arttırmakta ve ihracatı azalmaktadır. Döviz kuru ise %6.7 oranından bir sonraki yılda %10.9'a artış göstermektedir. DYY'nin enflasyon ve dış ticaret hacmi üzerindeki etkileri beklentiler düzeyinde olumlu olmuştur.</p>	
Anahtar kelimeler: Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişmekte Olan Ülkeler, DYY'nin Ekonomik Etkileri	

Title of the Thesis: Foreign Direct Investment, The Impact of Foreign Direct Investment on the Developing Countries: Empirical Evidence and Conclusions for Turkey	
Author: Yılmaz GÜVEN	Supervisor: Ass. Prof. Dr. Selim İNANÇLI
Date: 20.11.2007	Nu. of pages: VII (pre text) + 88 (main body) + 9 (appendices)
Department: Economics	Subfield: Economics
<p>FDI can be defined as investments in which a firm establishes a new firm out of its home country where it is centrally located, or as investments in the form of buying an existing domestic firm or raising capital to make the firm dependable on the buyer.</p> <p>FDI, depending on its magnitude, can have some effects on competition, technology, exportation, importation, balance of payments, economic growth, production, national income, employment, rate of currency, interest rate, and welfare in the host country.</p> <p>FDI, had turned its direction towards developed countries recently as oppose to the previous period when it was channeled from developed countries to underdeveloped economies. It has been observed that the number of firms which belong to the developing countries that perform FDI has been on the rise in recent years.</p> <p>FDI has its root back to the period before the foundation of the Republic of Turkey. 1838 Commercial Agreement, Capitulations, and foreign debts are the first signs of foreign capital investments at the time of the Ottoman Empire.</p> <p>The area of activities are mostly related to the public services and the operation of natural resources. Some of these activities are freight, electricity, telephone services, tramway, natural gas, and water works. Of these investments, 45 percent German, 26 percent French, 17 percent British, 4 percent Belgium, and 2 percent belong to American capital holders. The exemption of customs or low custom taxes to foreign by capitulations caused the loss of income received and the erosion of domestic industrial production based on laborers.</p> <p>At the time, the Republic of Turkey established, its industry was based on agriculture with the exception of some business activities such as minerals, water works, electricity, natural gas services, telephone services, and transportation services in big cities which were operated by foreign companies who enjoyed the exemption of tax and customs obligations.</p> <p>In the years following the foundation of the Republic of Turkey, the effort had been made to draw the foreign capital investments into the country. However, the expropriation and nationalizations had blocked the way in receiving foreign capital at a desired scale. In the period of 1938-50, it has been observed that the measurements to channel the foreign capital through the country was not taken as in the previous period. After 1950, the perception on the foreign capital changed and some laws put into effect in order to make its flow into the country easier. The law code 6224 was put into effect in 18.01.1954 and the law code 6326 was also put into effect to give permission to the foreign companies to search for petroleum and encourage foreign capital investments. However, until 1980s, the policy implications had not complied with the laws that were trying to draw the foreign capital into the country.</p> <p>The liberal policies after 1980 had the desired effect to encourage foreign capital to invest in the country. However, the increase in FDI resided the increase in the portfolio and short-term investments. As a result of financial liberalization and foreign capital encouragement policies, there has been an increase in the foreign capital that has been drawn into Turkey. The channeled FDI after the second half of 1980 has more likely to do with the service sector. The share of Turkey's FDI in the world is not sufficient as well as is not through the sectors that may contribute to real production and employment because they are mostly in the form of buying existing companies instead of building up new production facilities.</p> <p>According to the empirical study, the increase in FDI in Turkey has a meaningful effect on Gross National Product and the rate of currency in the second period. This statistically significant result is consistent with the expectations except for exportation. According to the result, a 1 percent increase in FDI will increase Gross National Product at 2.5 percent, and decrease exportation and the rate of currency at 7.6 percent and 10.9 percent respectively in the following year. The effect of FDI on FTT and inflation is consistent with the expectations.</p>	
Keywords: FDI in Turkey, Developing Countries, Economic Effects of FDI	

GİRİŞ

Bilgi teknolojisindeki hızlı ilerleme, ulaşım ve iletişim alanında hızlı gelişmeyi doğurmuş; uluslararası mal ve hizmet ticareti, mali sermaye akımları bu süreçte artış göstermiş; bu gelişmeler dünyayı küçük bir köy haline dönüştürmüştür. Küreselleşme adı verilen bu süreçte gelir elde etme ve gelirin tüketim yapısı tamamen değişmiş, ulusal nitelikli olmaktan çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ulusal ekonomi, ulusal siyaset, ulusal kültür kavramları uluslararası (küresel) ekonomi, uluslararası (küresel) siyaset ve uluslararası (küresel) kültür kavramlarının gölgesinde kalmıştır. Bu süreç farklı ülkelerden insanları bir araya getiren ulus ötesi yeni çıkar grupları ortaya çıkarmıştır. Ülkeler bu sürece uyum sağlayabilmek için ekonomilerini dışa açarken, iç ekonomik yapıyı uluslararası ekonomik düzenlemelere uygun hale getirme zorunluluğunu hissetmeye başlamışlardır. Bir yandan bu uyum süreci, diğer yandan ülkedeki yaşam standartlarını yükseltme gayretleri ülkeleri dış kaynak bulma sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bilginin hızlı artması ve yayılması, ulaşım, iletişim ve altyapı alanında hızla gelişmeler ülkeler arasında ekonomik sınırları ortadan kaldırarak, ekonomik entegrasyonların yolunu açmıştır. Ekonomik entegrasyonlar gümrük tarifelerinin ve kotaların kaldırılmasına, sermayenin üretimin düşük maliyetli olduğu bölgelere kaymasına neden olmuştur. Çokuluslu şirketler (ÇUŞ) önderliğinde gelişen bu süreç *yabancı özel sermaye yatırımları* olarak pazarın geniş, hammaddenin bol olduğu, emeğin ucuz ve riskin düşük olduğu ülkelere yönelmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ), yatırım için gerekli tasarruf açıklarını ve ödemeler dengesi için gerekli döviz açıklarını diğer ülkelerden *yabancı özel sermaye yatırımlarıyla, dış borçlanmayla, yardımlarla ve hibelerle* karşılama imkanına sahiptirler. Ancak yardım ve hibelerin politik, dış borçlanmanın ekonomik sonuçları nedeniyle GOÜ için yabancı özel sermaye yatırımları daha çekici hale gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ne gibi tedbirlerin ülkeyi cazip hale getirebileceği ve akabinde ülke ekonomisi üzerinde meydana

getirebileceği muhtemel etkilerinin önceden keşfedilmesi suretiyle gerekli tedbirlerin alınması yolunda bilgi birikimi sağlamaktır.

Yabancı özel sermaye yatırımları, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) ve Uluslararası Portföy Yatırımları olmak üzere iki çeşittir. Uluslararası Portföy Yatırımları, farklı ülke mali piyasalarından hisse senedi ve tahvil gibi yatırım enstrümanlarının satın alınması biçiminde gerçekleşirken; DYSY, farklı bir ülkede kârlı bir projenin gerçekleştirilmesi için yapılan, üretim ve istihdam yaratarak reel ekonomi üzerinde doğrudan etkili olan yatırımlardır.

Birinci Dünya Savaşı öncesi yabancı özel sermaye yatırımları içinde en önemli pay portföy yatırımlarına ait olmakla birlikte Londra dünyanın en önemli mali merkezi konumundaydı. Savaş sonrasında bir taraftan yabancı özel sermaye yatırımlarının miktarında azalma görülürken diğer taraftan DYSY'nın payı artmıştır ve Londra eski önemini kaybetmiştir.

Çalışmanın Önemi

Günümüzde, ekonomik sistemleri ne olursa olsun bütün ülkeler DYSY'nı çekebilmek uğruna kıyasıya bir yarışın içine girmişlerdir. Bu yarış gün geçtikçe kızışmaktadır. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında refah uçurumunun törpülenmesi ve uluslararası gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi ya emeğin gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere hareketini ya da yatırımların DYSY olarak gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru hareketini zorunlu kılmaktadır.

Küreselleşme kavramının çok boyutlu olarak literatürde giderek fazla yer alması, bu kavramla yakından ilgili DYSY ve ÇUŞ kavramlarını da öne çıkarmıştır. ÇUŞ'ler, giderek artan dünya üretimindeki ve dünya ticaretindeki payları ile öne çıkarken, DYSY'da genellikle ÇUŞ tarafından gerçekleştirildiğinden DYSY'nın da önemi buna paralel olarak artmaktadır. ÇUŞ, DYSY yoluyla ülke içerisinde sabit sermaye yatırımlarını artırmaları, büyümeye ve istihdama katkı sağlamaları gibi rolleri nedeniyle önemi giderek artan bir araştırma konusu haline gelmiştir.

ÇUŞ'in sayısının artması, küreselleşmenin giderek ivme kazanması, kalkınma çabasındaki gelişmekte olan ülkelerin DYSY'na olan ilgisini ve beklentisini

artırmaktadır. GOÜ arasında DYSY'nı kendine çekme konusunda, açık ya da örtülü kıyasıya bir rekabet varlığını hissettirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomileri ciddi sorun yaşayan Almanya ve Japonya gibi ülkeler 1950-1970 yılları arasında yıllık ortalama %10'un üzerinde bir büyüme rakamını yakalayarak hızla kalkınmışlardır. Bu iki ülke örneğinin ve diğer Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinin ve günümüzde Çin'in hızla kalkınmalarının arkasında yatan gerçek, büyük çoğunluğunu ABD kökenli ÇUŞ'in oluşturduğu DYSY'dır.

Türkiye'nin mevcut kalkınma hızıyla gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmadıkça mümkün görülmemektedir. Ortalama yıllık %10'nun üzerinde büyümeyi yakalayabilmesi için en önemli alternatif kaynak DYSY görünmektedir. O halde Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak, DYSY'ndan daha fazla pay alabilmek ve yarar sağlayabilmek için, siyasi istikrarı sağladıktan sonra ekonomik istikrar için gerekli olan sermaye piyasalarını geliştirmek, mali sistemini derinleştirmek, bütçe açıklarını ve enflasyonunu kontrol altına almak, finansal sistemine işlerlik kazandırmak zorundadır.

Böyle bir ortamda DYSY için Türkiye'nin dünü, bugünü ve geleceği, ileride daha iyi bir konumda olabilmesinin ön koşullarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye, dünyada en liberal DYSY mevzuatına sahip ülkelerden birisi olmasına rağmen, geçmişte dünyadaki Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından yeterli düzeyde pay alamamıştır. 1980'lere kadar birkaç yüz milyon dolarlarda, 1980'li yıllarda 300-500 milyon dolarlarda, 1990'lı yıllarda 500-1000 milyon dolarlarda gerçekleşen DYSY, ancak 2000'lerin başında birkaç milyar dolara çıkabilmiştir. Türkiye'de DYSY'nda görülen son yıllardaki önemli sıçrayış Türkiye'nin gelecekte elde edebileceği DYSY'nı sağlamlaştırma adına ciddi bir şekilde ele alınması ve incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda geçmişte DYSY'nın niçin yeterince gelmediği, son yıllarda ise neyin değiştiği ve Türkiye'nin DYSY için bir cazibe merkezi haline geldiği sorusunun araştırılması önem taşımaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu doktora tezi çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, teoride ve uygulamada DYSY'nı kapsamakta olup, bu bağlamda DYSY'nın tanımı, kapsamı,

tarihsel seyri, Gelişme yolunda ülke ekonomileri üzerine olası etkileri, küreselleşme ve çokuluslu şirketler ele alınmaktadır.

İkinci bölümde Türkiye’de DYSY ve tarihsel seyri, DYSY’nın büyüklüğü, geldiği ülkeler, yatırımın yapıldığı sektörler, DYSY konusunda yetersizlikler, alınması gereken önlemler ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm ise Türkiye’deki DYSY’nın ekonomik etkilerini ortaya koymayı amaçlayan ampirik bir model çalışmasını içermektedir. Bu model 1970-2005 dönemine ilişkin veriler kullanılarak VAR yöntemi ve nedensellik analizi uygulanarak Türkiye’deki DYSY’nın ekonomik etkilerini, bazı makroekonomik değişkenlerle olan etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. GOÜ açısından 1990 sonrası dönemde önemi giderek artan ve önemi daha iyi anlaşılan DYSY’nın ülke ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Teorik olarak ekonomik büyüme, istihdam, ihracat, enflasyon üzerine çok yönlü ve farklı derinlikte varlığı tespit edilmiş etkilerin Türkiye örneğinde gerçekleşip gerçekleşmediği ampirik olarak incelenmektedir. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmı ile son bulmaktadır.

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İKTİSAT TEORİSİ KAPSAMINDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE GELİŞME YOLUNDA ÜLKE EKONOMİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1.1. DYSY'nın Tanımı, Kapsamı ve Tarihsel Süreci

1.1.1. DYSY'nın Tanımı

Literatürde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)¹ ile ilgili pek çok tanımlama bulunmaktadır. Genel bir tanımlamayla, bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine yabancı sermaye yatırımı denilmektedir.

DYSY, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Tahvil ve hisse senetlerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının, tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firmayla ortaklık şeklinde gerçekleştirdiği yatırımlar DYSY olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 1).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) kaynaklarına göre DYSY, bir ülkede yerleşik birimin başka bir ülkede kalıcı, ekonomik çıkar amaçlı şirket kurmasıdır. Burada kalıcı çıkar ile kastedilen uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ve yabancı yatırımcının söz konusu şirketin yönetiminde önemli derecede etkili olmasıdır. Doğrudan yatırım hem iki birim arasındaki kuruluş sermayesi işlemini hem de bu ikili ve diğer bütün yan kuruluşlar arasındaki takip eden bütün sermaye işlemlerini içerir (Falzoni, A.M, 1997: 4-5).

¹ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) ifadesi yerine literatürde Yabancı Sermaye Yatırımları, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Özel Yabancı Sermaye Yatırımları, Doğrudan Yatırımlar, Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, Dolaysız Yabancı Yatırımlar, Yabancı Özel Doğrudan Sabit Sermaye Yatırımları ifadeleri de kullanılmaktadır. Bu çalışmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ifadesi tercih edilmiştir. Bütün bu ifadelerde geçen *yabancı* kelimesi başka ülke menşeli olmayı, *yabancı sermaye* kelimesi sermaye stoku sahipliğinin başka ülkeye aitliğini, *özel* kelimesi ülkeye gelen yabancı sermayenin geldiği ülkenin devletine değil vatandaşlarına aitliğini, *doğrudan* kelimesi sermayeyle beraber ülkeye teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de geldiğini açıklamaktadır (Karluk, 1996: 422). Yine, günümüzde küreselleşme ile olan yakın ilişkisi nedeniyle *Yabancı Sermaye* yerine *Küresel Sermaye* ya da *Uluslararası Sermaye* ifadeleri kullanılmaktadır.

DYSY, bir büyük firmanın ana merkezinin bulunduğu ülke (home country) dışındaki yörelerde (host country) yeni bir şirket kurması, var olan bir yerli firmayı satın alması ya da sermayesini artırarak kendine bağlı bir duruma getirmesi biçimindeki yatırımlar olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu, H., 1996: 645) DYSY yapan asıl şirkete *ana şirket* (parent company), ev sahibi ülkede sahip olunan şirkete ise *yavru şirket*, *yabancı sermaye şirketi* ya da *şube* denilmektedir. DYSY bir ülkenin ulusal sınırları dışından, başka ülke vatandaşlarına ait sermayenin, beraberinde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisiyle ülkeye gelişini ifade eder. Bu şekilde, yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getirdiği bir teşebbüs biçimi, iç piyasada rekabeti artırır ve piyasa işleyişine ivme kazandırır. Yabancı sermaye yatırımı fabrika, üretim tesisi kurma, var olanı satın alma ya da var olana ortak olma biçiminde olabileceği gibi bina (konut) ve arazi alımı biçiminde de olabilir. Ancak DYSY denilince akla ilk gelen fabrika ya da üretim tesisi ile ilgili olan üretken yatırımlardır, çünkü diğerlerinin nispi payı çok küçüktür. Ülkeye taze kaynak girişı sağlaması açısından bakıldığında yeni fabrika ve üretim tesisine yapılan yatırımla, var olan fabrika ve üretim tesislerine yapılan yatırım arasında fark olmadığı gibi, bina ve arazi alımı şeklindeki üretken olmayan yatırımlar arasında da bir fark yoktur. Diğer taraftan bu tür yatırımlar uzun vadeli ve kalıcı yatırımlardır.

Yabancı özel sermaye yatırımları ya da doğrudan yatırımlar denilince akla hemen DYSY gelir. DYSY kısa vadeli nitelik taşıyan *portföy yatırımlarından* (özel mali sermaye yatırımları) farklıdır ve ülkelerin gelmesini arzuladıkları yatırım türüdür. Portföy yatırımı şeklindeki yabancı sermaye yatırımları hisse senedi, tahvil, bono alımı şeklindedir ve kısa vadeli; ülkenin ekonomik kalkınmasına bir katkı sağlamadığı gibi istikrarsızlık yaratabildiği için ülke kalkınmasını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. DYSY, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine, istihdamına, üretim yapısının değişmesine, teknolojik gelişmesine, istihdamının artmasına, ihracatının artmasına katkıda bulunabilmektedir. DYSY yapan yatırımcılar gelişmekte olan ülkeye yatırım yapmak suretiyle çok büyük riskler üstlenmektedirler. Bu tür yatırımlara ihtiyaç duyan ve çekmeye çalışan özellikle gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımcıların risklerini azaltıcı gerekli ekonomik ve hukuki tedbirleri almaya çalışırlar. Böylece yabancı yatırımların ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmesi riskini ve yabancı yatırımlara el konulması, yabancı yatırımların kamusallaştırılması ya da millileştirilmesi riskini azaltmaya ve/veya ortadan kaldırmaya çalışırlar (Tiryakioğlu, 200: 166).

DYSY, ülkeler arasında özel bir sermaye transferi olması niteliği taşımasının yanında aynı zamanda teşebbüs, risk üstlenme, organizasyon, yönetim bilgisi, teknoloji aktarımı da sağlamaktadır. Bu nedenle DYSY işletmelerin kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmektedir. DYSY, bu rolünden dolayı rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır (Karluk, 2002: 46).

Yabancı özel sermaye yatırımı olarak adlandırılan DYSY ve portföy yatırımları ev sahibi ülkeye döviz girişi sağlayarak ülkenin cari işlemler açığının ve döviz açığının karşılanmasına katkıda bulunabilirler. Bu ortak yanına rağmen her iki yabancı özel sermaye yatırımı arasında diğer bazı noktalarda farklılıklar vardır (Seyidoğlu, H. 1996: 647). Birincisi, DYSY’nda ev sahibi ülkede bulunan yavru şirket ana şirketin denetimi altındadır ve yavru şirketin üst yönetimi ana şirket tarafından belirlenir; oysa portföy yatırımlarında ev sahibi ülkede tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. İkincisi, DYSY’nda ev sahibi ülkeye döviz girişi yanında makine, donanım gibi fiziki üretim araçları ile üretim teknolojisi, işletmecilik bilgisi, know-how gibi maddi olmayan hakları da beraberinde getirirken; portföy yatırımlarında ev sahibi ülkeye sadece döviz girişi söz konusudur. Üçüncüsü, DYSY genellikle tüzel kişiliğe sahip ÇUŞ tarafından yapılırken, portföy yatırımları tasarrufu olan gerçek kişiler tarafından da yapılabilir. Dördüncüsü, yapılan yatırımın anapara ve getirisinin geri ödenmesine ilişkindir. Portföy yatırımlarında gelir ve ana para geri ödemelerinin koşulları önceden belli iken DYSY’da bu şirketlerin kârlılığın ve hükümetlerin koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

1.1.2. DYSY’nın Türleri ve Özellikleri

1.1.2.1. DYSY’nın Türleri

DYSY’nın en yoğun görülen türü *montaj sanayi ve yap-işlet-devret modeli* şeklindedir (Seyidoğlu, H., 1996: 653-654). *Montaj sanayinde* ana firmadan sağlanan temel nitelikteki ara malları, ev sahibi ülkede yapılan bazı basit parçalarla birleştirilmek suretiyle üretimin son aşaması ana ülkenin dışında gerçekleştirilir. Burada amaç, ev sahibi ülkedeki düşük ücretlerden yararlanmak, pazara yakın olmak ve dolayısıyla taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır. Ev sahibi ülkeler montaj sanayi yoluyla yabancı sermayenin ülkelerine girişini belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak düşünürler. İthal ikameci nitelikteki böyle bir sanayileşmenin eskiden bitirilmiş olarak

ithal edilen malların, şimdi son aşamasında da olsa yerli üretimine başlanmasıyla döviz giderlerinde tasarruf edileceği beklenir. Yine, işsizliğin yoğun olduğu bu ülkelerde montaj sanayinin yerli işgücüne istihdam olanağı yaratması, ülkeye teknoloji transferi sağlaması, yerli parça kullanımının artırılarak zamanla tamamen yerli üretime geçilmesi beklenir. Montaj sanayinden diğer bir beklenti ise, ülkede gerçekleştirilen üretimin ihraç edilmesi yoluyla ülkenin döviz gelirlerinin artırılmasıdır.

Yap-işlet-devret modeli, ev sahibi ülkenin temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin katkısını sağlamayı amaçlar. Uygulaması oldukça yeni olan bu modelden daha çok, ev sahibi ülkenin kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda, özellikle elektrik santralleri, barajlar, hava alanları, metroların yapımında, petrol ve doğalgaz çıkarım-işletim-taşıma faaliyetlerinde, bazı karayollarının yapımında vb. durumlarda faydalanılır. İlgili projenin gerçekleştirilmesinde uluslararası yatırım bankaları ve diğer kuruluşları içine alan bir konsorsiyum oluşturulur. Bu konsorsiyum proje için gerekli fonun sağlanması, inşaat projesinin hazırlanması, inşaatın gerçekleştirilmesi, projenin tamamlanması ve işletilmesini sağlar. Ancak projenin fiilen uygulanması ve işletilmesi yerli bir kuruluşla işbirliğini gerektirir. Bir özel veya kamu kuruluşu biçiminde olan yerli şirket de belirli oranda proje üzerinde pay sahibidir. Yatırımın gerçekleştirilmesi karşılığında ev sahibi ülke üretilen mal veya hizmetin belli bir kısmını veya tamamını satın almayı taahhüt eder. Ödemelerin konvertibil dövizle yapılması öngörülür ve belirlenen süre sonunda yatırımın bedelsiz olarak ev sahibi ülkeye devredilmesi kararlaştırılır.

DYSY, bir başka sınıflamaya göre, dikey ve yatay DYSY olmak üzere ikiye ayrılır: Dikey DYSY, bir şirketin üretim zincirinin belirli parçalarını üretim maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere yönlendirilmesini ifade ederken; Yatay DYSY, bir firmanın yabancı pazarlara daha yakın olmak için üretim zincirini tamamen diğer ülkeye kopyalamasını ifade eder. Bu tür yatırım kararları ise iki ülkedeki sabit ve değişken maliyetlerin kıyaslanması sonucu ortaya çıkar (Kargı ve Meder, 2005: 343).

Bir başka sınıflandırmaya göre DYSY türleri şöyledir: Sermaye çıkışı itibariyle; dikey doğrudan yabancı yatırımlar, yatay doğrudan yabancı yatırımlar, şirketler topluluğu şeklinde ve ÇUŞ'in amaçlarına göre; doğal kaynak arayan, pazar arayan, etkinlik arayan, stratejik varlık arayan, vd. şeklindedir.

1.1.2.2. DYSY'nın Özellikleri

DYSY'nın özelliklerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birincisi, yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkedeki yavru şirketin kısmen ya da tamamen mülkiyetini elinde bulundurmakla kalmazlar, yönetimini de denetimlerinde tutarlar. Yavru şirket genellikle ana şirketin teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı gibi imkânlarından yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, yavru şirketin kârları kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır.

İkincisi, yabancı yatırımcılar DYSY ile ev sahibi ülkeye döviz getirirler. Ancak, bazen DYSY ev sahibi ülkeye döviz girişi olmadan, üretimde kullanılacak makine ve donanım biçiminde fiziki üretim araçları şeklinde ya da lisans, teknik bilgi ve know-how gibi maddi olmayan haklar biçiminde gelebilir. Döviz girişi söz konusu olmayan durumlarda bile ev sahibi ülkenin bu tür yatırımlar için döviz ihtiyacının varlığını dikkatlerden kaçırmamak gerekir. Yabancı yatırımcı ev sahibi ülkeye gelip ülkenin iç mali kaynaklarını da kullanabilir. Yine, elde ettiği kârları yeni yatırımlarında kullanabilir.

Üçüncüsü, DYSY genellikle ÇUŞ tarafından gerçekleştirilir; yapılan yatırımlar uzun vadeli bir perspektife sahiptir; verimlilik ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi üzerinde yoğunlaşırlar, istihdam yaratırlar, üretim artışı ve ihracat artışı yoluyla reel ekonomi üzerinde doğrudan etki yaparlar.

1.1.3. DYSY'nın Gelişimi ve Tarihsel Süreci

Tarihsel süreç içinde DYSY'nin ilk biçimi gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere doğru olmuştur. DYSY yapan yatırımcılar girdikleri ülkelerin değerli madenlerini, petrol, doğal gaz gibi yeraltı kaynaklarını ele geçirmeyi amaçlamış, bu ülkeleri potansiyel pazarlar olarak görmüş ve sömürgeciliğin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bu geçmişinden dolayı DYSY'na karşı tepki günümüzde bile varlığını sürdürmektedir. Ancak günümüzde DYSY gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere olduğu kadar tersi yönde de olabilmektedir. DYSY gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli bir finansman kaynağı olduğu için hemen hemen dünyada her ülke bu yatırımları kendisine çekmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla DYSY'na ilişkin görüşler, bu yatırımları "*kalkınmanın vazgeçilmez unsuru*" olarak gören görüşlerden,

“yeni sömürgecilik” olarak gören görüşlere kadar geniş bir yelpazede uzanmaktadır (Savaş, 1999: 120).

XIX yüzyılda sanayileşme ve sermaye birikiminin etkisiyle sömürgeciliğin yaygınlaştığı dönemde, ana ülke sanayinin hammadde ihtiyacının ve sanayi ürünlerinin pazar ihtiyacının karşılanması amacıyla sömürelere yapılan yatırımlar dikkate alınmaz ise, DYSY ve bunları gerçekleştiren ÇUŞ özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ve günümüze kadar bazı dönemler azalmasına rağmen artarak gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi yatırımlar daha çok portföy yatırımı niteliğindedir. Bu dönemdeki Batı Avrupa ve ABD kökenli DYSY ise 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle tasfiye edilmiştir. Seyidoğlu (1996: 655-656) İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan periyodu DYSY açısından üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp Petrol Krizlerine kadar olan dönemdir (1950-1973); ikinci dönem Petrol Krizlerinden başlayıp üçüncü dünya ülkelerinin borç krizine sürüklendiği 1980'lerin başına kadar olan dönemdir (1973-1981); ve son dönem 1981'den günümüze kadar olan dönemdir.

Birinci dönemde DYSY yapan ilk ÇUŞ'ler ABD'den çıkmış, Petrol Krizlerinin yaşandığı 1970'li yıllara kadar hızlı bir gelişim göstermiştir. ABD'li ÇUŞ'ler Avrupa'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından sonra Batı Avrupa'da yatırımlarını hızla artırmışlardır. Bu dönemde ABD'li ÇUŞ'lerin DYSY toplam DYSY'nın %60'ını oluştururken, toplam DYSY'nın yaklaşık %75'i gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Bu dönemde İngiltere, Fransa, Almanya gibi Batı Avrupa ülkeleri DYSY'dan çok portföy yatırımlarına ilgi duyarken; Japonya DYSY'na kapılarını büyük ölçüde kapatmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY daha çok petrolü, değerli madeni olan ya da iç piyasası büyük olan G. Kore, Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkelere yönelmiştir.

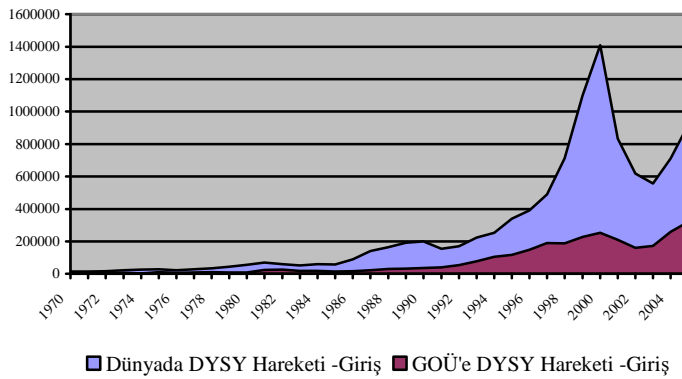
İkinci dönemde DYSY'nın hızı petrol krizlerinin etkisiyle yavaşlamıştır. Diğer taraftan ABD'li ÇUŞ'ler yanında Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı ÇUŞ'lerin DYSY artmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde petrol alanındaki yabancı sermaye şirketlerinin millileştirilmesi, yabancı sermayeye karşı izlenen olumsuz politikalar, daha önemlisi bu dönemde uluslararası finans sisteminden kolayca alınan önemli miktarlardaki kredilerin

bu tür yatırımları gölgede bırakması nedeniyle az gelişmiş ülkelere yapılan DYSY'nda azalma görülmüştür.

Üçüncü döneme, gelişmekte olan ülkelerin borç krizine sürüklenişleri damgasını vurmuş, gelişmekte olan ülkelere DYSY azalmaya devam etmiştir. Gelişmekte olan ülkeler dış borç bunalımdan kurtulabilmek için daha liberal dışa açılma politikaları uygularken DYSY'nı da özendirme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu son dönemin başında DYSY gelişmiş ülkelere doğru yön değiştirmiştir. Toplam DYSY'nın %50'den fazlası ABD'ye yapılmış, yatırımı yapan ülkeler içinde Hollanda, İngiltere, Kanada, F.Almanya ve Japonya ilk sıraları almıştır. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması DYSY'nın yönünü Doğu Avrupa ülkelerine ve Uzak Doğuda Çin'e çevirmiştir.

DYSY'na ilişkin veriler incelendiğinde, dünya genelinde DYSY'nın 1980-1984 yılları arasında yıllık ortalama 100 milyar dolardan az iken, 1990-1998 yılları arasında yıllık ortalama 250 milyar dolar düzeyinin üzerine çıktığı görülmektedir. 1996 yılında bu rakam 350 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak burada önemle vurgulanması gereken bir husus DYSY'nın büyük bir bölümünün gelişmiş ülkelere gitmiş olmasıdır (Özyıldız, 1998). 1998'de 644 milyar dolar olan DYSY'nın 166 milyar doları (%25'i) gelişmekte olan ülkelere, 488 milyar doları (%75'i) gelişmiş ülkelere gitmiştir. Başka bir açıdan değerlendirilirse, gelişmekte olan ülkelerin bu pastadan aldığı pay giderek artıyor olmasına rağmen oransal olarak hala çok düşüktür.

Grafik 1: Dünyada DYSY Hareketi ve GOÜ'lere DYSY Girişi



Kaynak: UNCTAD, DYSY İstatistikleri, <http://www.unctad.org> (15.11.2006)

GOÜ'e yönelen DYSY, özellikle 1990'lı yıllardan sonra artmaya başlamıştır. Küreselleşmenin hız kazandığı bu dönem boyunca ÇUŞ'in sayısında ve DYSY'nda artış da hızlanmıştır. 1995 yılında 39000 çokuluslu şirketin kontrolünde 270 bin yan kuruluşun yaptığı toplam yatırım 2,7 trilyon dolar, yaptıkları üretim ise dünya üretiminin %6'sı kadardır (Chen, 2000: 7). 2004 yılında 61000 çok uluslu şirketin kontrolünde olan 900 bin yan kuruluşun üretimi dünya üretiminin %10, yaptıkları ihracat ise dünya ihracatının üçte biri kadardır (UNCTAD: WIR, 2004: 9). DYSY'ndaki bu dönemde izlenen artış oranı uluslararası ticaretteki artış oranından daha büyüktür.

GOÜ'e yapılan DYSY, önceleri ÇUŞ tarafından gümrük tarifeleri ile korunan yerel piyasalara girmek için yapılırken; gümrük tarifeleri indikten, ticaret ve yatırım mevzuatları liberalleştirildikten sonra bu kolaylıktan istifade etmek üzere yapılmaya başlanmıştır. DYSY'ni çekmek isteyen ülkeler işe altyapı yatırımlarını geliştirmek ve bu yatırımların gerçekleştirilebilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yaparak başlamaktadırlar. Ülkeler bu şekilde tek taraflı olarak kendi dış ticaret ve dış yatırım mevzuatlarını yeniden düzenlerken aynı zamanda dünyada çok taraflı uluslararası ticaret anlaşmaları yapılmış ve bunlar da benzer biçimde uluslararası ticaret ve yatırımı kolaylaştıran anlaşmalar olmuştur. Yapılan bir araştırma, 1991-1997 yılları arasında yabancı sermaye konusunda 750 adet yasal düzenlemenin yapıldığını ve bunların önemli bir bölümünün uluslararası ticareti ve yatırımı liberalleştirme yönünde olduğunu belirlemiştir (UNCTAD: WIR, 1998). Aşağıdaki Tablo-1'de sunulan veriler uluslararası ticaret ve yatırımda liberalleşmenin daha sonraki yıllarda da devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 1: DYSY'ni Düzenleyen Ulusal Mevzuatlarda Değişim Sayısı (1991-2003)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
a	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69	71	70	82
b	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150	208	248	244
c	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147	194	236	220
d	2	0	1	2	6	16	16	9	9	3	14	12	24

Kaynak: UNCTAD, World Investment Raport 2004, s.8.

a: Yatırım rejiminde değişiklik yapan ülke sayısı

b: Mevzuat değişikliği sayısı

c: DYSY'ni olumlu etkileyen mevzuat değişikliği sayısı

d: DYSY'ni olumsuz etkileyen mevzuat değişikliği sayısı

Tablodan görüldüğü üzere DYSY mevzuatında değişiklik yapan ülke sayısı 1991'de 35 iken bu sayı 2003'de 82 olmuştur. Yapılan mevzuat değişikliği sayısı yine aynı yıllarda sırasıyla 79 ve 244'tür. Mevzuat değişikliklerinin 220'si ya da %90'ı DYSY'ni teşvik edici yöndedir. ÇUŞ'in ve DYSY'nin 1980 sonrası gelişimine ve küresel ekonomiye katkısına ilişkin bazı ipuçları aşağıdaki Tablo-2'de görülebilir.

Tablo 2: Seçilmiş Göstergeler, DYSY ve Uluslararası Üretim (1982-2003)

	Cari Fiyatlarla (Milyar \$)			Dönemsel Büyüme Oranı (%)			Yıllık Büyüme Oranı (%)			
	1982	1990	2003	1986-90	1991-95	1996-00	2000	2001	2002	2003
DYSY Girişler	59	209	560	22,9	21,5	39,7	27,7	-41,1	-17,0	-17,6
DYSY Çıkışlar	28	242	612	25,6	16,6	35,1	8,7	-39,2	-17,3	2,6
DYSY Giriş Toplamı	796	1950	8245	14,7	9,3	16,9	19,1	7,4	12,7	11,8
DYSY Çıkış Toplamı	590	1758	8197	18,1	10,7	17,1	18,5	5,9	13,8	13,7
Sınır Ötesi M&A	...	151	297	25,9	24,0	51,5	49,3	-48,1	-37,7	-19,7
Y.Y.K. Satışları	2717	5660	17580	16,0	10,2	9,7	16,7	-3,8	23,7	10,7
Y.Y.K. GS Hasılası	636	1454	3706	17,4	6,8	8,2	15,1	-4,7	25,8	10,1
Y.Y.K. Top. Varlıkları	2076	5883	30362	18,2	13,9	20,0	28,4	-5,4	19,6	12,5
Y.Y.K. Top. İhracatı	717	1194	3077	13,5	7,6	9,9	11,4	-3,3	4,7	16,6
Y.Y.K. İstihdam (bin kişi)	19232	24197	54170	5,6	3,9	10,8	13,3	-3,2	12,3	8,3

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2004, s.68.

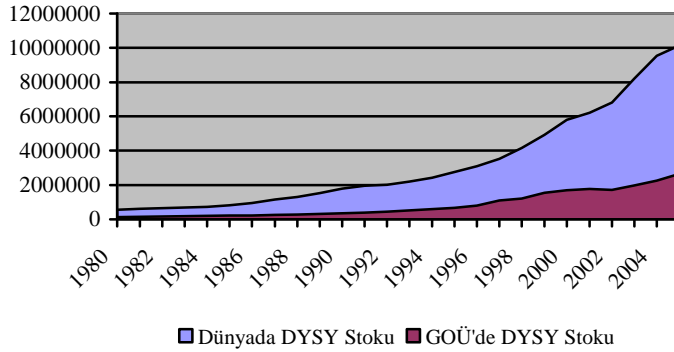
Yukarıdaki tabloda, 1980 sonrasında dünya genelinde DYSY giriş ve çıkışları, sınır ötesi şirket birleşme ve satın almaların büyüklüğü, yabancı yan kuruluşların (Y.Y.K.) toplam satışı, toplam gayri safi hasılası, toplam varlıkları, toplam ihracat ve istihdam

rakamları yer almaktadır. Bu değişkenlere ilişkin rakamlar 1982, 1990 ve 2003 yılları için cari dolar değerleri olarak; 1986-1990, 1991-1995 ve 1996-2000 dönemleri için dönemsel büyüme oranları olarak; 2000, 2001, 2002 ve 2003 yılları için yıllık değişim oranları olarak verilmiştir.

Dünyada gerçekleşen toplam DYSY girişı 1982’de 59 milyar dolar, 1990’da 209 milyar dolar ve 2003’de 506 milyar dolar değerinde iken; toplam DYSY çıkışı aynı yıllarda sırasıyla 28 milyar dolar, 242 milyar dolar ve 612 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. Yabancı yan kuruluşların toplam varlıkların değeri 1982-2003 döneminde 2 trilyon dolardan 30 trilyon dolara yükselmiştir. Benzer artışlar yabancı yatırımcı şirketlerin yatırım yaptıkları ülkeden gerçekleştirdikleri ihracat rakamlarında da görülmektedir. 1982, 1990 ve 2003 yıllarında bu şirketlerin yapmış oldukları ihracat toplamı sırasıyla 717 milyar dolar, 1,2 trilyon dolar ve 3,1 trilyon dolar değerindedir. Benzer şekilde yabancı yan kuruluşlarda istihdam edilen insan sayısı 1982’de 19 milyon kişiden 2003’de 54 milyon kişiye yükselmiştir. Bütün bu rakamlar hızla büyüyen DYSY’nın dünya ekonomisinin küreselleşmesinde oynadığı önemli rolü göstermektedir.

1986-1990 döneminde DYSY girişleri dünya genelinde %21,5’lik artış göstermiştir. Bu artışlar 1991-1995 ve 1996-2000 dönemleri için sırasıyla %21,5 ve %31,7 olarak gerçekleşmiştir. DYSY girişlerindeki artış trendi 2001 yılından itibaren 3 yıl için tersine dönmüştür. Tablo 2’de gözükmese de 2004 yılından başlayarak DYSY dünya üzerinde yeniden artmaya başlamıştır. DYSY dünya girişleri toplamı 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %41,1, %17 ve %17,6 oranlarında azalmıştır. Bu azalışa paralel olarak YYK satışları, YYK tarafından yaratılan hasıla, YYK’ın toplam varlıkları, toplam ihracatı ve yarattıkları toplam istihdam da etkilenmiş ancak bunların hepsi yalnızca bu düşüş trendinin başladığı yıl olan 2001 yılında azalış göstermiş, 2002 ve 2003 yılları için tekrar artış göstermeye başlamıştır.

Grafik 2 : Dünyada DYSY Stoku ve GOÜ'lerde DYSY Stoku



Kaynak: UNCTAD, DYSY İstatistikleri, <http://www.unctad.org> (15.11.2006)

DYSY konjonktüre bağlı olarak dalgalanmalar göstermekle birlikte uzun vadede trend artış yönündedir. Dünyadaki DYSY'nın stok değerleri toplamı giderek artmış, 2000'lere geldiğinde doğrudan yabancı yatırımcılar dünya toplam üretiminin %10'luk bölümünü gerçekleştirir duruma gelmişlerdir. Uzun vadede artış trendi gösteren bu gelişmeden, dünyadaki farklı coğrafyalar değişen oranlarda pay almıştır.

Dünyadaki DYSY'nın önemli bir bölümü gelişmiş ülkeler arasındaki yatırım akışlarından oluşmaktadır. Toplam DYSY girişleri içindeki OECD ülkelerinin aldığı pay %70-80 arasındadır. Ayrıca, gerçekleşen DYSY'nın önemli bir bölümü az sayıda ülke üzerinde yoğunlaşmaktadır. 1991-1995 dönemi incelenirse, DYSY girişleri açısından ABD'nin payı %20 ve Çin'in payı %11 civarındadır. İlk sırada yer alan ülkeler, ABD ve Çin'in peşinden, İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg DYSY girişlerinden aldıkları paylar toplamı %50'nin üzerindedir. İspanya, Hollanda, Meksika, İsveç ve Kanada ilave edilirse bu ülkelerin DYSY girişinden aldıkları paylar toplamı %70'i bulmaktadır. ABD'nin DYSY içindeki baskın rolü devam etmekle birlikte bu rolde azalma görülmekte ve AB'nin rolü giderek artmaktadır (Chen, 2000: 33). AB içerisinde DYSY akışındaki artışın arkasında yatan temel neden yeni ülkelerin katılımıyla birliğin genişlemesi, birlik üyesi ülkeler arasındaki engellerin kaldırılması ve böylece yeni kazanç fırsatlarının doğmasıdır.

DYSY'nın büyüklüğüne ve bu pastadan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aldığı paylara ilişkin olarak Tablo-3 ve Tablo-4 hazırlanmıştır.

Tablo 3: 1984-1996 Arasında DYSY Girişleri (Milyar \$)

Dünya/Bölge	Yıllık Ortalama DYSY 1984-1990	Yıllık Ortalama DYSY 1995-1996	Değişim	% Değişim
Dünya Toplamı	115	349	+234	203
Batı Avrupa	40	105	+65	163
Kuzey Amerika	49	91	+42	86
Afrika	3	5	+2,1	70
Orta Amerika ve Karayipler	4	12	+8	200
Güney Amerika	4	26	+22,5	560
Güney, Doğu ve G.Doğu Asya	12	81	+69	575
Diğer Asya	1	3	+2	200
48 Az Gelişmiş Ülke	0,5	1,3	+0,9	160

Kaynak: Özyıldız (1998).

Tablo 4: Yabancı Sermaye Giriş ve Çıkışlarının Bölgesel Dağılımı (%)

	Giriş				Çıkış			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
Gelişmiş Ülkeler	63,4	58,8	58,9	71,5	85,3	84,2	85,6	91,6
Batı Avrupa	37,0	32,1	29,1	36,9	48,9	53,7	50,6	62,6
AB	35,1	30,4	27,2	35,7	44,7	47,9	46,0	59,5
Diğer Avrupa	1,8	1,8	1,9	1,2	4,2	5,8	4,6	3,1
ABD	17,9	21,3	23,5	30,0	25,7	19,7	23,1	20,5
Japonya	-	0,1	0,7	0,5	6,3	6,2	5,5	3,7
Diğ. Gelişmiş Ülkeler	8,5	5,3	5,6	4,1	4,4	4,6	6,4	4,9
Gelişme Yolunda Ülkeler	32,3	37,7	37,2	25,8	14,5	15,5	13,7	8,1
Afrika	1,3	1,6	1,6	1,2	0,1	-	0,3	0,1
Latin Amerika ve Karayipler	10,0	12,9	14,7	11,1	2,1	1,9	3,3	2,4
Gelişen Asya	0,1	0,3	0,2	0,2	-	-	0,1	-
Asya	20,7	22,9	20,6	13,2	12,3	13,6	10,0	5,6
Batı Asya	-0,1	0,2	1,0	0,7	-0,2	0,6	0,4	0,3
Orta Asya	0,4	0,6	0,7	0,5	-	-	-	-
Güney, Doğu ve G.Doğu Asya	20,4	22,1	18,9	12,0	12,5	13,0	9,6	5,3
Pasifik	0,2	0,1	-	-	-	-	-	-
Merkez ve Doğu Avrupa	4,3	3,5	4,0	2,7	0,1	0,3	0,7	0,3
DÜNYA	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: UNCTAD, WIR, Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, s.20.

2000'den sonra gelişmekte olan ülkelere DYSY girişlerinde azalma olmuş, ancak 2004'den itibaren girişler tekrar artmaya başlamıştır. Bu azalışta 1990'ların sonunda

yaşanan Asya, Rusya ve Brezilya krizlerinin etkisi olmuştur. Bu dönemde bölgeler itibariyle DYSY giriş ve çıkışları aşağıda Tablo 5’de sunulmuştur. 2004’de dünyada DYSY girişi 648 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakam 2003’de gerçekleşen 633 milyar dolarlık DYSY girişinin %2’lik artması anlamına gelmektedir. Bu artıştan daha çok GOÜ yararlanmışlardır. Çünkü, GOÜ’e yönelik DYSY girişi 2004’de 233 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2003’deki rakam olan 166 milyar doların %40 fazlasıdır. Halbuki bu dönemde gelişmiş ülkelere DYSY girişi 2003 yılına göre %14 azalmıştır (UNCTAD-WIR, 2005: 3).

Tablo-5’de 2002-2004 yılları arasında dünyadaki DYSY giriş ve çıkışları bölgeler itibariyle verilmiştir.

Tablo 5: Bölgeler İtibariyle DYSY Akım Değerleri, 2002-2004 (Milyar \$)

Bölgeler	DYSY Girişleri			DYSY Çıkışları			DYSY Giriş % Değişme	
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2003	2004
Dünya	716	633	648	652	617	730	-11,7	2,5
Gelişmiş Ülkeler	548	442	380	560	577	637	-19,3	-14,1
Avrupa	428	359	223	397	390	310	-15,9	-37,8
K.Amerika	928	632	102	162	141	277	-31,9	61,7
Diğerleri	27	20	55	41	46	51	-28,4	177,8
GOÜ	156	166	233	48	29	83	6,9	40,2
Afrika	13	18	18	0,5	1,2	2,8	38,6	0,5
G. ve Ort. Amerika	51	47	68	11	11	11	-7,1	44,0
Asya ve Okyanusya	92	101	148	36	17	69	10,2	45,5
G. ve Doğ. Avrupa ve CIS	13	24	35	4,5	11	9,7	88,0	44,8
Türkiye	1	1,8	2,7	0,2	0,5	0,9	64,9	55,9
Çin	53	54	61	2,5	-0,1	1,8	1,4	13,3

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2005.

Dünyada toplam DYSY çıkışı 2004 yılında 730 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun 637 milyar doları gelişmiş ülke kaynaklı, 83 milyar doları ise GOÜ kaynaklıdır. 2004 yılında dünyada toplam DYSY çıkışı bir önceki yıla göre %18 artarken, gelişmiş ülke kaynaklı olan çıkışlar aynı dönemde %10 artarken, GOÜ kaynaklı çıkış %286 artmıştır. Bu da son yıllarda DYSY çıkışları içinde GOÜ kaynaklı DYSY çıkışı payının artma eğilimine girdiğini göstermektedir.

1997 ve 1998 yıllarında en çok DYSY çeken ilk beş ülke ABD, İngiltere, Çin, Hollanda ve Brezilya’dır. 1997’den 1998’e ABD çektiği DYSY miktarını 109 milyar dolardan

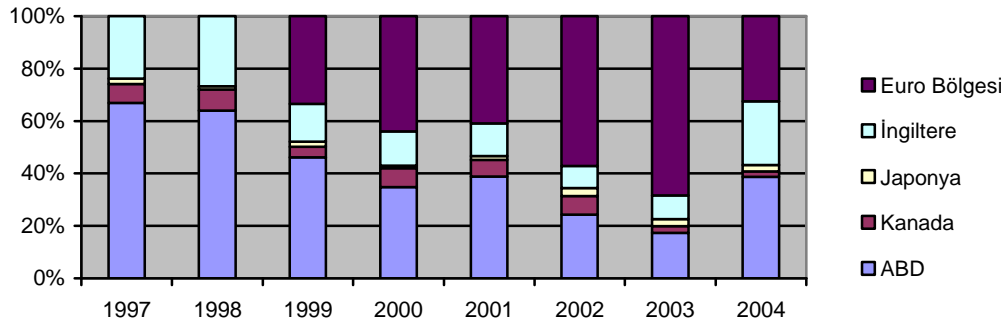
193 milyar dolara, İngiltere 63 milyar dolar, Çin 45-46 milyar dolar civarında, Hollanda 9 milyar dolardan 32 milyar dolara, Brezilya 19 milyar dolardan 29 milyar dolara çıkarmış görünüyor (Arıman, 2000: 129).

Tablo 6: Gelişmiş Ülkelere DYSY Girişi 1997-2004 (Milyar \$)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ABD	105,6	179,0	289,4	321,3	167,0	72,4	39,9	115,5
Kanada	11,5	22,7	24,8	66,1	27,7	21,4	6,1	6,3
Japonya	3,2	3,3	12,3	8,2	6,2	9,1	6,2	7,8
İngiltere	37,5	74,7	89,3	122,2	53,8	25,5	20,7	72,6
Euro Bölgesi	-	-	209,7	404,8	175,7	171,2	158,2	97,1
Gelişmiş Ülk. DYSY Top	157,8	279,7	625,5	922,6	430,4	299,6	231,1	299,3
Gelişmiş Ülkelere Toplam Yab.Özel Sermaye Girişi	-	-	1694,9	2974,7	2072,2	1552,9	2279,5	3603,3
Gelişmiş Ülkeler DYSY/Yab.Özel Sermaye Oranı (%)			36,9	31,0	20,8	19,3	10,1	8,3

Kaynak: Maliye Bakanlığı (2005: 197), Yıllık Rapor 2005

Grafik 3: Gelişmiş Ülkelere Giden DYSY Payları



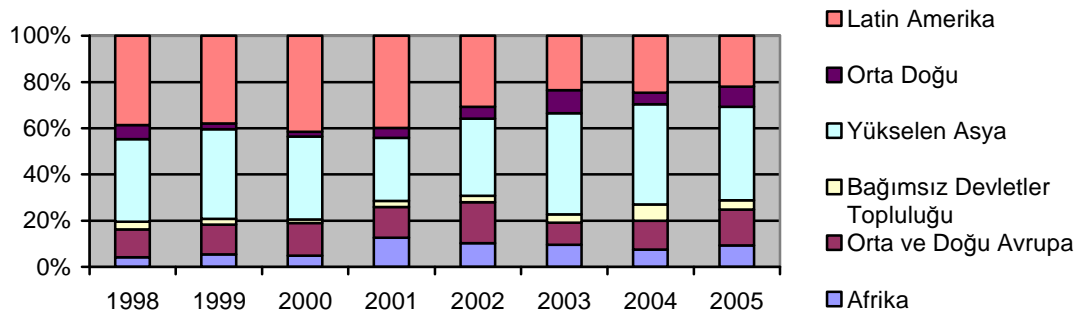
Tablo 7 :Gelişmekte Olan Ükelere Net DYSY Girişi 1998-2005 (Milyar \$)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Afrika	6,6	9,4	8,0	22,3	14,7	14,6	13,9	19,5
Orta ve Doğu Avrupa	19,2	22,6	23,9	23,9	25,2	14,9	23,8	32,5
Bağımsız Devletler Top.	5,3	4,2	2,4	4,6	4,0	5,3	13,4	8,6
Yükselen Asya	56,6	67,1	59,8	48,6	47,5	67,1	81,6	84,2
Orta Doğu	9,6	4,1	3,4	7,7	7,4	15,3	9,7	18,4
Latin Amerika	61,3	65,8	69,4	71,3	43,9	36,1	46,6	46,1
Toplam	158,6	173,2	167,0	178,6	142,7	153,4	189,1	209,2

Kaynak: Maliye Bakanlığı (2005: 198), Yıllık Rapor 2005

Tablo-7'ye ilişkin grafikte görüldüğü gibi 1998-2005 dönemi boyunca gelişmekte olan bölgelere net DYSY girişi oransal olarak görselleştirilmiştir. Tablodan ve grafikten görüldüğü üzere en büyük payı Yükselen Asya bölgesi ve Latin Amerika bölgesi alırken en düşük payı Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Doğu ve Afrika bölgeleri almaktadır. Ancak Latin Amerikanın payı zamanla düşerken, diğerlerinin payında artış gözlenmektedir. 1998'den 2005'e gelişmekte olan bölgelere yapılan net DYSY Afrika'da % 195, Orta Doğu'da %92, Orta ve Doğu Avrupa'da %69, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda % 62, Yükselen Asya'da %49 artarken Latin Amerika'da % 25 düşüş göstermiştir.

Grafik 4 :Gelişmekte Olan Ülkelerin Net DYSY Payları



Bölgeler itibariyle DYSY stok değerleri 1990, 2000 ve 2004 yıllarına ilişkin olarak aşağıdaki Tablo-8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Bölgeler İtibariyle DYSY Stok Değerleri (Milyar \$)

Bölgeler	DYSY Stokları (Giriş)			DYSY Stokları (Çıkış)			
	1990	2000	2004	1990	2000	2004	
Dünya	1,769	5,781	8,895	1,785	6,148	9,732	
Gelişmiş Ülkeler	1,404	3,976	6,470	1,638	5,257	8,610	
Gelişmiş Ülkelerin Payı (%)	79,4	68,8	72,7	91,7	85,5	88,5	
	Avrupa	801	2,293	4,259	883	3,324	5,659
	K.Amerika	508	1,470	1,778	513	1,554	2,388
	Diğerleri	96	214	434	240	379	563
GOÜ	364	1,735	2,226	147	869	1,036	
GOÜ Payı (%)	20,6	30,0	25,0	8,3	14,1	10,6	
	Afrika	60	151	219	20	45	46
	G. ve Ort. Amerika	118	515	724	59	211	272
	Asya ve Okyanusya	187	1,069	1,283	68	613	718
	G. ve Doğu Avrupa ve CIS	152	1,000	1,178	61	602	703
Türkiye (a)		11	19	35	1	3,7	7
Çin (b)		21	193	246	4,5	28	3,9

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2005, s. 308-311.

(a) Türkiye için 2004 DYSY Giriş, 1990 ve 2004 DYSY Çıkış rakamları UNCTAD tarafından tahmin edilmiştir.

(b) Çin için 1990 DYSY Stok – Giriş ve 1990, 2000, 2004 DYSY Stok – Çıkış rakamları UNCTAD tarafından tahmin edilmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye için, gelişmekte olan ülkelerin genelinde olduğu gibi 2000 yılına kıyasla 2004 yılında DYSY stoku girişinde bir azalma değil, yaklaşık iki katına yakın bir oranda artış görülmekle birlikte gelişmiş ülkelere ve Çin'e olan DYSY stoku girişine oranla çok gerilerde kalmıştır.

Dünyadaki DYSY girişleri toplam stok değeri olarak 1990'da 1,8 trilyon dolar, 2000'de 5,8 trilyon dolar ve 2004'de 8,9 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıllara ait dünya DYSY çıkışları ise toplam stok değeri olarak sırasıyla 1,8 trilyon dolar, 6,2 trilyon dolar ve 9,7 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin toplam DYSY giriş stok değerleri içindeki payı %70-80 arasında, çıkış stok değerleri %85-90 arasında değişirken, GOÜ için aynı oranlar %20-25 arasında ve %10-15 arasında değişmektedir.

Özellikle 1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşmeyle beraber sermaye hareketlerinin önündeki engeller birer birer kaldırılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler dışa açılırken mal hareketlerinden bağımsız, büyük miktarlarda parasal fonların ülkeler arasında dolaşımı dikkati çekmiştir (Aslan, 1997: 11). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan liberalizasyon politikalarıyla sermaye hareketlerinin kontrollerinin etkinliği azaltılmış ve finansal işlemler üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu süreçte pek çok gelişmekte olan ülkede özellikle DYSY

üzerindeki katı politikaların yumuşatılması, sınırlamaların önemli ölçüde kaldırılması ve özelleştirme faaliyetlerine hız verilmesi sermaye piyasalarının büyümesi üzerinde önemli katkılar sağlamıştır.

Sermaye hareketlerinin önündeki engellerin, liberalleşme rüzgarı etkisi ile birer birer kaldırılması büyük ÇUŞ yanında küçük ve orta ölçekli firmalarında (KOBİ'ler) DYSY yapmaya başlamasına neden olmuştur. Bu gelişmeye paralel sermaye ihraç eden ülke sayısı 1988'de 19 iken, bu sayı 1996'da 35'e yükselmiştir. Yine DYSY yapılan sektörler önceleri sadece turizm, otomobil, hazır giyim, tüketici elektronikleri ve yiyecek sektöründe yoğunlaşıyorken, yeni dönemde bu sektörlerle ilave olarak telefon *call center*ları, software ve bilgisayar hizmetleri, elektronik parçaları, ortak servis merkezleri ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, *back office* faaliyetleri, geliştirilmiş lojistik operasyonları, eczacılık ve biyoteknoloji gibi sektörler DYSY'nın ilgi alanına girmiştir. Bu yeni endüstriler GOÜ'in DYSY'dan aldıkları payın artmasında önemli olmuşlardır. Örneğin Hindistan dünyanın en büyük software üretim merkezi olurken, Filipinler, Meksika, Malezya ve diğerleri gelişmiş elektronik üretiminde önemli merkezler olmuşlardır (Özyıldız, 1998).

1.1.4. DYSY'm Etkileyen Faktörler

Yatırımcılar, bir ülkede DYSY kararı almadan önce, pek çok yönden yatırımın yapılacağı ülkeyi incelemekte ve sonra nihai kararını vermektedirler. DYSY yapan yabancı yatırımcıları kendi ülkeleri yerine başka ülkelerde yatırım yapmaya iten nedenler arasında ekonomik nedenler ön sırada yer almaktadır. DYSY'nın amacı daha fazla kâr elde etmek olduğu için gideceği ülkedeki işgücünün maliyeti, eğitim düzeyi ve vasfı, pazarın genişliği, ulaşım imkanları, hammaddenin bolluğu ve maliyeti, enerji imkanları, yatırım için gerekli altyapının varlığı, siyasi ve ekonomik istikrar gibi konular bu tür yatırım kararının alınmasında etkili olmaktadır.

Ekonomik, siyasi ve hukuki iklimin elverişli olmadığı bir ülkeye yabancı yatırımcı gitmek istemez. Ev sahibi ülkenin ekonomik iklim olarak ekonomik istikrara sahip, cazip bir pazar, uluslararası pazarlara açılımı kolay, ucuz ve kaliteli hammadde kaynaklarına sahip, iletişim, taşımacılık alanlarında alt yapısının gelişmiş olması gerekir. Yine ev sahibi ülkenin siyasi iklim olarak siyasi istikrara sahip olması, ayrıca yabancı yatırımların gelmesine arzulu olması gerekir. Hukuki iklim olarak da yabancı

yatırımcıların yatırımıyla ilgili yatırımına el konulması, yatırımının kamulaştırılması, kârların transferi durumlarında ve benzeri konularda hukuki bir sorun çıktığında önünü görebileceği adil bir hukuki düzenlemenin yapılmış olması ve işleyen bir hukuki alt yapının varlığı gerekir (Tiryakioğlu, 200:167-168).

DYSY yapılacak ülkenin altyapı tesislerinin varlığı yanında konumu da yabancı yatırımcıları ilgilendiren unsurlar arasındadır. Ulaşımın kolay olması, ulaşım alternatiflerinin varlığı, iletişim olanaklarının durumu yabancı yatırımcıları yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte para piyasası, döviz piyasası ve gümrük mevzuatındaki serbestlikler de yabancı yatırımcılar tarafından önemsenmektedir.

DYSY yapılacak ülkenin sahip olduğu sosyo-kültürel değerler de yabancı yatırımcıları etkilemektedir. GOÜ'de milli hislere yapılan bazı vurgular ve iç çekişleri dışa yansıtmak için yürütülen bilinçli politikalar, yabancı sermaye karşıtı görüşlere güç kazandırmakta ve aleyhteki tepkilerin artmasına yol açmaktadır. Yabancı yatırımcıların kültürlerini tanıdıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmaları daha kolay olmaktadır.

Ülkedeki eğitim düzeyi de yabancı yatırımcılar tarafından çok önemsenir. Eğitim düzeyi düşük ülkelere yabancı yatırımları çekmek için halkı bilinçlendirme ve söz konusu yatırımların ülke ekonomisine olası katkısını vatandaşlarına anlatacak politikaları sabırla uygulamaları gerekir. Yabancı yatırımcı için yüksek kâr, istikrarlı bir siyasi ve ekonomik ortam, demokrasinin varlığı, yabancılara karşı toplumun olumlu yaklaşımı, mevzuatlardaki kolaylık ve avantajlar çok önemlidir. Bilinçli bir yabancı yatırımcı elindeki bütün imkanları uygun şartlarda değerlendirmek isteyecektir.

DYSY kararının alınmasında diğer önemli nedenler arasında hammadde kaynakları sağlama, üretimdeki farklı maliyetleri tek yönetim altında birleştirme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik ünvanının korunması, ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergisi ve kotaları aşma, taşıma giderlerinden kurtulma, yurt içindeki kısıtlamalardan kurtulma, üretim esnekliği sağlanması ve riskin dağıtılması, ucuz yabancı üretim faktörü kullanımı sayılabilir.

Özyıldız (1998) DYSY'ni etkileyen faktörleri makro faktörler olarak şöyle sıralamaktadır:

Üretim sürecinde sermaye ve teknoloji yoğun tekniklerin kullanımının artması işçi kullanımını azaltmakta ve dolayısıyla çalışma yerine ilişkin reformlar daha yoğun olarak gündeme gelmektedir.

Bölgesel ticari blokların hızlı gelişimi uluslararası ticareti olumlu etkilemekte ve iç piyasaların daha çok rekabete açılmasına ve dolayısıyla uluslararası rekabete açılmayan yerli şirketlerin bazı sorunlarla karşı karşıya kalmamak için yabancı ortak yatırımlara yönelmelerine neden olabilmektedir. Bu da DYSY'na daha açık piyasaların oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Yetişmiş işgücüne ve esnek işgücü piyasalarına olan ihtiyaç bilgiye dayalı teknolojilerin uygulanmasında ve tüketiciye yönelmiş, girişimci ve satış kabiliyeti olan işgücü talebini artırmaktadır. DYSY bu tür ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere yönelmektedir.

İşletmelerin daha geniş pazarlara ulaşabilmesi amacıyla globalleşmesi sonucunda üretim, hizmetler ve sonraki hizmetlerin hedef pazarda veya yakınında olması zorunluluğu da diğer bir etkidir.

Bilgiye dayalı endüstrilerin gelişmesi, bu alanda rekabetin oldukça yoğun olması nedeniyle yeniliklerin, enformasyonun bulunduğu yerlere yatırım yapma arzusu gelişmektedir.

Uzun vadeli karşılaştırmalı üstünlük sağlayan bölgelerde, ana şirketin üretim faaliyetlerini destekleyen diğer üretim faaliyetlerinin yoğunlaştırılması maliyetleri azaltan bir etkidir. Böylelikle ana şirkette, gerekli altyapısı genişlemeye, destekleme faaliyetlerine, promasyona ve arza açık olan bölgelere yatırım yapma arzusu oluşmaktadır.

Girdilerin, üretimin globalleşmesindeki gelişmelere bağlı olarak artan bir oranda uluslararası bir karakter kazanması sonucunda, yatırım yapacak şirketler için yatırım yapılacak yerin önemi artmaktadır.

Üretimde otomasyonun ve yeni teknolojilerin kullanımının artması, sanayide geleneksel işgücü becerilerinin üretim sürecindeki önemini azaltmaktadır.

Emek yoğun üretim yapan şirketlerin ucuz işgücünün bulunduğu bölgelere yatırım yapması daha yüksek kâr realizasyonunun sağlanması açısından önemli olmaktadır.

Sonuç olarak sayılan faktörlerin üretimin belli merkezlerde yapılma zorunluluğunu ortadan kaldırması DYSY'nın giderek daha mobil bir hal almasını mümkün kılmaktadır. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak gelişmekte olan ülkeler arasında DYSY'nı çekebilme konusunda rekabet kızışmakta ve daha fazla tavizlerin verilmesi mümkün olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde iç finansal serbestlik ve kamu borç yükünün reel faiz oranlarını artırması, bu ülkelere DYSY kararlarını olumsuz yönde etkilemekte ve özel yabancı sermaye girişlerini spekülâtif nitelikli kısa dönemli kazanç peşinde koşan portföy yatırımlarına dönüştürmektedir. Bir süre sonra ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesi, artan cari açık ve kamu açığı nedeniyle kendini hissettiren devalüasyon beklentisi ve belirsizlik yabancı sermaye kaçışlarını hızlandırırken DYSY girişlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Bedestenci, H.Ç. ve Kara, M.A., 2004; 262-263).

1.1.5. DYSY'ında Karar Alma Süreci

Yabancı yatırımcılar, yatırım aşamasında bir dizi analiz ve inceleme yapmaktadırlar. Yatırım kararı sürecinin sonuçlanması bu aşamalarda yapılan incelemelerin olumlu olması, görüşmelerin devamlılığı gibi pek çok faktöre bağlıdır. Birçok yatırım kararının bu uzun sürecin henüz başında durma noktasına geldiği, ancak nispeten az sayıda yatırımın bu süreç tamamlanarak gerçekleştirildiği gözlenmektedir.

Yatırımın gerçekleşme süreci genelde kısa olmayan bir zaman dilimini gerektirir. Bu süreç, DYSY'ında en az üç aydan başlayarak birkaç seneye kadar uzayabilmektedir. Özellikle likidite sıkışıklığı yaşayan şirketlerin finansman açıklarını kapatmak amacıyla yatırımcı arayışına girmeleri durumunda, bu sürecin tahmin edilenden daha uzun sürmesi nedeniyle yatırım kararı olumsuz neticelenebilmektedir (İSO, 2002: 14).

Doğal olarak, yapılacak olan yatırımın özelliği karar alma sürecini etkileyecektir. Yatırım yapılacağı bölgeyi / ülkeyi / nihai yeri belirleyecek olan karar alınırken, şirketin stratejik kararlar almasını gerektirecek ve etkileyecek alternatifler olacaktır. Bu süreç şu aşamalarla açıklanabilir (Özyıldız, 1998): Ülkelerin uzun listesinin çıkarılması, ülkelerin kısa listesinin çıkarılması, ülkelerin/bölgelerin belirlenmesi,

ülkelerin/bölgelerin karşılaştırılması, nihai yer seçimi. Şimdi bu aşamaları daha yakından ele alınacaktır.

1.1.5.1. Ülkelerin Uzun Listesinin Çıkarılması

Belirgin bir yatırım kararı alan ÇUŞ yönetimi ilk iş olarak aday ülkeleri içeren bir liste hazırlar. Global bir yatırım söz konusu ise öncelikle kıtanın seçimi ile işe başlar. DYSY için aday ülkelerin listesi 5-9 kadar ülkeyi içerir. Daha önce global düzeyde yatırım tecrübesi olan ÇUŞ bu tecrübelerini karar alma sürecinde etkin olarak kullanır.

Bu aşamanın en önemli iki kriteri pazara giriş ile iş ortamıdır. Pazara giriş yatırım yerinin seçiminde çok önemli bir rol oynar. Bu noktada ulaşım olanakları ve potansiyel müşterilerin varlığı belirleyicidir. Bunların yanı sıra, istikrarlı bir ekonomi, döviz kuru, enflasyon, kural ve düzenlemeler, çalışma mevzuatı, sendikalaşma, maliyet unsurlarının geniş olarak ele alınıp değerlendirilmesi de iş ortamının ana unsurları olarak ele alınabilir (İTO, 2003: 24). Bu aşamada diğer kriterler arasında vergiler, işgücü piyasası koşulları, ulaşım sayılabilir. Birçok yatırım kararı incelemesi bu aşamada sadece masa başı araştırması olarak yapılmaktadır.

1.1.5.2. Ülkelerin Kısa Listesinin Çıkarılması

Yatırım yeri kararını yönetilebilir bir şekle getirebilmek için ülke sayısı azaltılır. Araştırmaların derinleştirilmesi ile aday ülke sayısı 2-3'e düşürülür. Bu eleme yapılırken oldukça detaylı bir şekilde iş ortamı, geçmiş deneyimler, özellikle işgücü konuları ele alınır. Potansiyel yatırımcılar bu aşamada aday ülke ve bölgeleri ziyaret ederler. Öncelikle yabancı sermaye ve yatırımlar üzerinde yetkisi bulunan kurumlar ziyaret edilir. Yine bu aşamada yatırımın yapılması muhtemel alanların daha ayrıntılı araştırması yapılır.

1.1.5.3. Ülkelerin/Bölgelerin Belirlenmesi

Yatırım projesinin özelliğine bağlı olarak yapılacak araştırmalar sonucunda ortaya çıkacak bilgiler, yine projeye göre öne çıkartılması gereken hususlarla beraber ele alınıp değerlendirilir. Bu oldukça kritik aşamada kara ulaşımının durumu elektronik tüketim malı üreten için önemli olurken, vergi mevzuatı bölgesel yönetim merkezi kurulmasında daha önemli bir etken olmaktadır.

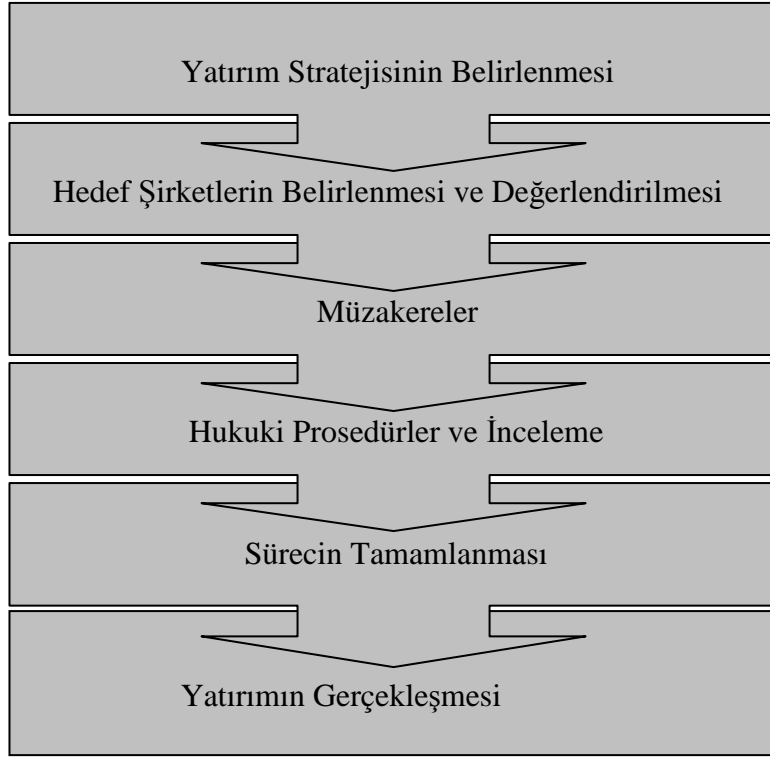
1.1.5.4. Ülkelerin/Bölgelerin Karşılaştırılması

Yabancı yatırımcı bu aşamada tüm ana seçim kriterlerinde tatmin edici sonuca ulaşabilmek için, gayrimenkul satın alıp almayacağı, istihdam etmeyi düşündüğü sayıda arzulan niteliğe sahip işçi bulunup bulunmadığı ve anahtar konumundaki kamu otoritelerinin tavırları gibi konular karşılaştırmalı olarak incelenir. Yabancı yatırımcılar kamu kuruluşlarının oynadığı rolün önemini geçmiş tecrübelerden bilirler. Bu bağlamda DYSY'nın tanıtımından sorumlu olan kamu kurumlarının yetenek ve yardım arzuları burada çok önemli bir konum kazanmaktadır. İzin prosedürü, altyapı teşvikleri, diğer teşviklere yönelik prosedür gibi konularda DYSY'ndan sorumlu kurum bir anlamıyla sınava tabi tutulmaktadır (Özyıldız, 1998).

1.1.5.5. Nihai Yer Seçimi

Son aşamaya gelindiğinde, genel olarak, birbirine oldukça yakın özellikler taşıyan iki yatırım sahası arasında karşılaştırma yapılmaktadır. Bu aşamada iki alternatif yer arasındaki seçimi belirleyecek olan faktörlerin başında genel olarak teşvik tedbirleri gelmektedir. Teşviklerin arasında anonim şirketlere tanınan ayrıcalıklar, gayrimenkul sağlanmasındaki teşvikler, işgücü ve bunun eğitime yönelik teşvikler, telekomünikasyon ve gerekli diğer altyapı yatırımlarına kamudan sağlanacak katkılar sayılabilir. Nihai yer seçimini belirleyecek diğer bir önemli faktör de yatırımın yapılacağı yer konusunda sağlanan genel teşviklerdir. Diğer bir ifadeyle gayrimenkul, gerekli altyapının varlığı gibi konulardaki olanaklar etkin bir role sahip olmaktadır.

Burada belirtilen konuların yanı sıra, özellikle ülkenin genel imajını etkileyen şu konularda karar almada etkili olmaktadır: Ülkedeki yaşam standardı ya da kişi başına düşen ortalama GSYİH, genel eğitim düzeyi, yabancı dil konuşma oranı, iç piyasadaki rekabet koşulları, işgücü piyasası, sendikalaşma, yasal düzenlemeler, iş etiği, genel olarak güvenlik problemleri vb.(Özyıldız, 1998: 13). Yatırımın yapılacağı ülke/bölge kesin olarak belirlendikten sonra yatırım aşamasına geçilir. Yatırım gerçekleşene kadar genellikle şu aşamalardan geçilir (Özyıldız, 1998: 14):



Bu süreçte aşamaların içeriğinin ve/veya zamanlamasının yatırıma bağlı olarak değişebileceği unutulmamalıdır.

1.2. DYSY'nın Uluslararası İktisat Teorisi İçindeki Yeri ve Önemi

Klasik dış ticaret teorisi üretim faktörlerinin ülkeler arasında dolaşımının olmadığını varsayar. Ancak bu varsayım günümüz dünyasında gerçekçi görülmemektedir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem mal ticaretinde hem de üretim faktörleri hareketliliğinde önemli artış olmuştur. Eğer bu şekilde üretim faktörleri kendi marjinal gelirlerini eşitleyecek şekilde ülkeler arasında hareket ederlerse, dünyada malların fiyatları birbirine yaklaşacak ve uluslararası ticaret için önemli bir gerekçe ortadan kalkmış olacaktır. Bu nedenle iktisatçılar klasik varsayımlardan uzaklaşarak, mal ve faktör hareketliliğinin birlikte ele alındığı yeni dış ticaret teorileri geliştirmeye başlamışlardır (Karluk, R., 1996: 422).

1.2.1. Dış Ticaret Teorileri

Ülkeler faydalı buldukları için dış ticaret yaparlar ve kendi kaynakları ile tüketme imkanı bulamayacakları malları tüketme imkanı bulurlar. Hatta, sahip oldukları

kaynakları daha etkin kullanım alanlarına kaydırarak karşılıklı daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşurlar. Uluslararası dış ticaretin sağladığı kazanımlar aşağıda kısaca ele alınacaktır. Dış ticaret teorisine ilişkin verilecek bu kısa bilgi uluslararası dış ticaret teorisinin temelini oluşturmaktadır.

1.2.1.1. İlk Dış Ticaret Teorisi : Merkantilizm

18. ve 19. yüzyıllar boyunca dış ticarete ilişkin hakim görüş *merkantilizm* idi. Bu yüzyıllar yeni ortaya çıkan ulusların güçlerini pekiştirmek istedikleri bir dönemdi. Altın ve gümüş para olarak tedavülde bulunuyordu ve herhangi bir ülkenin elindeki altın ve gümüş miktarı o ülkenin zenginliğini ve gücünü gösteriyordu. Her ülkenin lideri mümkün olduğunca fazla altın ve gümüşü ülkesinde toplamak istiyordu. Bunun tek yolu üretmek ve mümkün olduğunca fazla malı dışarıya ihraç etmek, ve fakat ithalatı minimum düzeyde tutmak idi. Bir ülkenin ihracatı ithalatını karşılayamadığı zaman altın akışı ödemeler dengesini ayarlardı. İthalatından daha fazla ihracat yapan bir ülkeye altın ve gümüş girişi olurdu. Merkantilist politika ihracatın teşvik edilmesini ithalatın ise kısıtlanmasını gerektirirdi. Merkantilistler dış ticareti altın biriktirmenin bir yolu olarak gördüler (Yarbrough, B. ve Yarbrough, R., 1994: 26-27).

Merkantilistler, dış ticaret her iki tarafa karşılıklı çıkar sağlamayacağını varsaydıklarından, dış ticareti sıfır toplamlı bir oyun (zero-sum game) olarak gördüler. Merkantilistler, dünyadaki mal ve altın miktarının sabit olduğuna ve dış ticaretin sadece çeşitli milletler arasında bunun dağılımını belirlediğine inandılar. 18. yüzyılın sonlarına doğru merkantilist düşünce eleştirilere maruz kaldı.

1.2.1.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith serbest uluslararası dış ticaret ve uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlükler Teorisi ile açıklar. Bu teoriye göre, bir ülke hangi malları daha düşük bir maliyetle üretiyorsa o ülke söz konusu mallarda uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek yüksek maliyetle ürettiklerini diğer ülkelerden ithal etmelidir (Seyidoğlu, H., 1996: 16).

İki ülkeli, iki mallı ve tek faktörlü (homojen emek) model kurgulayarak ifade etmek gerekirse, mutlak üstünlükleri tespit edebilmek için her bir malın her iki ülkedeki üretim

maliyetine bakmak gerekir. Bir malda maliyeti diğerinden düşük olan ülke o malın ihracatçısı, diğeride ithalatçısı olacaktır.

İki ülke Türkiye ve Almanya, iki mal A ve B olmak üzere mutlak üstünlüklere aşağıda rakamsal bir örnek verilmiştir.

Bir işçinin bir günde üretebildiği mallar:

	A Malı	B Malı
Türkiye	50 birim	30 birim
Almanya	20 birim	80 birim
Uzmanlaşma ve Dış Ticaret Öncesi	70 birim	110 birim
Uzmanlaşma ve Dış Ticaret Sonrası	100 birim	160 birim
Üretim Artışı	30 birim	50 birim

Bu örnek klasik emek-değer teorisi gereğince iş gücünün verimliliği cinsinden düzenlenmiştir. Yani aynı sermaye donanımına sahip bir emek bir günde Türkiye’de 50 birim A malı, 30 birim B malı üretebiliyorken; Almanya’da 20 birim A malı, 80 birim B malı üretebilmektedir. Bir birim A malının ve B malının üretim maliyeti tabloda verilen rakamların tersine eşittir.

Tablodaki örneğe göre Türkiye A malının, Almanya ise B malının üretiminde uzmanlaşacaktır. Çünkü bu malları daha ucuza üretmektedirler. Daha sonra iki ülke dış ticaret ilişkisine girecek Türkiye A malını ihraç edecek ve Almanya’dan B malını ithal edecektir. Böylece tabloda görüldüğü gibi dünya üretimi artacak ve dış ticaret sonrası iki ülkenin refahı artacaktır.

1.2.1.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Mukayeseli Üstünlükler Teorisine göre, bir ülke diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, hangi malların üretiminde daha yüksek derecede üstünlüğe sahip ise o mallarda uzmanlaşmalıdır.

Mutlak Üstünlükler Teorisine göre bir ülke her iki malda diğerine göre mutlak üstünlüğe sahipse her iki malı kendisi üretmesi gerekir ve dış ticarete girmemesi gerekir. Ancak ülke karşılaştırmalı olarak daha üstün olduğu malda uzmanlaşır, nispeten daha pahalıya ürettiği mal üretimini diğer ülkeye bırakır ve dış ticaret ilişkisine girerse yine dünya üretimi ve her iki ülkenin refahı artar. Eğer ülke bazı malların üretiminde

diğerlerine göre daha üstünse, neden daha az üstün olduğu mallar üretimine kaynak ayırarak kaynaklarını israf etsin.

Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi için verdiği örnek yer almaktadır (Seyidoğlu, H., 1996: 18).

Bir işgücü ile bir işgününde üretilebilen mal miktarları:

	Kumaş (metre)	Şarap (litre)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Mutlak Üstünlükler Teorisine göre her iki malı İngilterenin kendisi üretmesi gerekir. Halbuki Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine göre bu durumda da dış ticaret yapılabilir ve her iki ülke ticaretten kazanç elde edebilir.

İngiltere kumaş üretiminde 8 kat, şarap üretiminde ise 2 kat üstünlüğe sahiptir. O halde İngiltere kumaşını kendisi üretmeli şarabını Portekiz'den ithal etmelidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine göre ülkeler arasında karlı dış ticaretin koşulu bu ülkelerdeki iç üretim maliyetlerinin (yurt içi nispi fiyatlarının) birbirinden farklı olmasıdır. Şimdi örnekteki ülkelerin yurt içi nispi fiyat yapılarını belirleyelim. Bir birim kumaşa göre şarabın değişim oranı:

İngiltere'de: 1 birim kumaş 1/2 birim şarap,

Portekiz'de: 1 birim kumaş 2 birim şaraptır.

Bu durumda İngiltere'de kumaşın, Portekiz'de ise şarabın daha ucuz olduğu anlaşılıyor. Bu fiyatlar üzerinden uzmanlaşma sonrası yapılacak dış ticaretten her iki ülkenin, kendi iç fiyatına kıyasla, diğer malı daha ucuz ithal edebileceği açıktır.

1.2.1.3.1. Mukayeseli Üstünlüğün Kaynakları

Heckscher-Ohlin teoremi bir üretim faktörünün bolluğu ile farklı malların üretimindeki farklı faktör yoğunluğu fikrini bir araya getirir. Buna göre, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve üretiminde uzmanlaşmış ihraç etmesi gereken mal, ülkede nispeten bol bulunan üretim faktörünü (emek ya da sermaye) üretiminde yoğun olarak kullanan maldır. Dahası, serbest dış ticaret koşullarının varlığı varsayımı altında, ülke

bu şekilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malı ihraç edecek, diğer taraftan ülkede nispeten kıt bulunan üretim faktörünü yoğun biçimde kullanan diğer malı ithal edecek. Böylece ülkeler bu dış ticaretten kazançlı çıkacaklar (Yarbrough, B. ve Yarbrough, R.,: 1994: 78-79).

1.2.1.3.2. Mal ve Faktör Fiyatları İlişkisi, Faktör Fiyatlarının

Eşitlenmesi : Stolper-Samuelson Teorisi

Stolper-Samuelson teoremi, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malın üretiminde yoğun bir şekilde kullanılan ve ülkenin bolca sahip olduğu üretim faktörünün fiyatının dış ticaret sonrası yükseleceğini söyler. Faktör Fiyatları Eşitliği teoremi ise, malların dış ticareti sonrasında, üretim faktörleri ülkeler arasında serbest dolaşıma olmasa bile, ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitleneceğini söyler.

Stolper-Samuelson teoremi ve Faktör Fiyat Eşitliği teoreminin sonuçları, uluslararası dış ticaretin ekonomideki farklı gruplar üzerindeki etkisinin niçin değiştiğini ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan malların yoğun kullandığı (ve ülkenin nispeten bolca sahip olduğu) üretim faktörü sahipleri dış ticaret sonucu mal fiyatının ve faktör fiyatının değişmesinden (artmasından) kazanç elde ederlerken; karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayan malın yoğun kullandığı (ülkenin nispeten kıt bulunan) üretim faktörünün sahipleri dış ticaret sonrası mal fiyatının ve faktör fiyatının değişmesinden (düşmesinden) kayba uğrar.

1.2.2. Ekonomik Entegrasyon ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası'nda ülkeler arasında ekonomik, politik, askeri ya da sosyal amaçlı pek çok bölgesel entegrasyonlara şahit olunmuştur. Bunlar arasında, *bölgeselleşme* diyebileceğimiz ekonomik entegrasyonlar, uluslararası ticareti bir adım ileri taşıyarak, ulusal firmaların blok sınırlarını aşabilmek çabalarıyla DYSY'nin doğmasına ve ÇUŞ'in ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. ÇUŞ ise teknik gelişmelerinde desteğiyle finansal piyasaların gelişmesi küreselleşme olgusunun yayılmasına yol açmıştır. DYSY'nin gerekçesi olarak görülebilecek bölgeselleşme ya da ekonomik entegrasyon şekilleri şu dört başlık altında incelenebilir: Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak Pazar ve ekonomik birliktir.

1.2.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi (free trade area), üye ülkeler arasında tarife ve kota gibi ticaret engellerinin kaldırıldığı, birlik dışında kalanlara karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulama zorunluluğunun bulunmadığı bir ekonomik entegrasyon çeşididir. Bloka dahil olan ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üye ülkelerin üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu çeşit entegrasyonlarda ülkelerin ekonomi politikalarının ve kurumlarının ahenkli hale getirilmesi ve birliği de söz konusu değildir. 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerikan Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve yine aynı yıl İngiltere öncülüğünde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) bu çeşit entegrasyona örnek olarak verilebilir (Karluk, 1996: 213).

1.2.2.2. Gümrük Birliği

Gümrük birliği (customs union), serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi kendi aralarında ticaret engellerini kaldırmanın yanında blok ülkeleri diğer ülkelere karşı ortak bir gümrük uygularlar. Tarife ve kotalar kaldırılarak yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa oluşturulmasının öngörüldüğü bu çeşit entegrasyonlarda üretim faktörlerinin serbest dolaşımı söz konusu değildir. Yine blok ülkelerinin ekonomi politikalarının aynı olması gerekmemektedir. 1789 yılında Amerika'da 13 eyalet arasında oluşturulan gümrük birliği, 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği, 1960 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşan Benelüks ülkelerinin gerçekleştirdiği gümrük birliği ve 1959 Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bu çeşit ekonomik entegrasyonlara örnek olarak verilebilir (Karluk, 1996: 214).

1.2.2.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar (common market), üye ülkelerin kendi aralarında tarife ve kota gibi engelleri yalnızca mallar ve hizmetler için değil emek, sermaye ve girişimci gibi üretim faktörleri içinde kaldırması durumunda ortaya çıkan ekonomik entegrasyon türüdür. Ülkeler yine diğer ülkelere karşı ortak koruma tedbirleri uygulamaktadırlar. Yine

gümrük birliği aşamasından sonraki AET² bu çeşit ekonomik entegrasyona örnek olarak verilebilir (Karluk, 1996: 215).

1.2.2.4. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik (economic union), ekonomik entegrasyonun son aşamasıdır ve üye ülkelerin ekonomilerinin tam olarak birleşmesidir. Ortak pazarın oluşması için gerekli şartlara ilave olarak, ekonomik birlikte üye ülkelerin para politikası ve maliye politikası gibi ekonomik politikalarının, sosyal politikalarının, çevre politikalarının ortak olmasını ve kurumların da birleşmesini öngörür. Özellikle, tek bir para sistemi ve merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikası uygulanmasını gerektirir. Bu anlamda parasal birliği de kapsar. Ayrıca bütün bu ekonomik politikaları belirleyecek yetkili bir organın varlığı da ekonomik birlik için gereklidir. Daha önce üzerinde durulan ekonomik entegrasyon çeşitleri esas olarak üye ülkeler arasındaki dış ticaret engellerini ortadan kaldırmayı amaçlarken, ekonomik birlik üye ülkelerin ortak ekonomik politika kararlarının birlikte alındığı ve uygulandığı bir ekonomik birleşme çeşididir. Avrupa Birliği (AB) bu çeşit ekonomik entegrasyona örnek olarak verilebilir (Karluk, 1996: 215).

Ekonomik entegrasyonlar blok dışı ülkelere ithalatı azaltırken, blok içindeki ticareti artırır. Ticaret engellerini aşmanın ve blok içerisinde yer alabilmenin tek yolu DYSY yoluyla blokun içerisinde var olmaktan geçmektedir (Karluk, 1996: 209).

1.2.3. DYSY ve Çokuluslu Şirketler

DYSY'nın, gelişim sürecine bakıldığında, ağırlıklı olarak *Çokuluslu Şirketler* (ÇUŞ) aracılığıyla gerçekleştirildiği ve hemen hemen her ülkenin DYSY'dan faydalanmak isteği görülür. Dolayısıyla DYSY konusu incelenirken öneminden dolayı ÇUŞ'e değinmek gerekmektedir.

² AET bu aşamada Ortak Pazar olarak anılmıştır.

1.2.3.1. Çokuluslu Şirket Kavramı³

Ortaya çıktığı günden bugüne, yapılan farklı ÇUŞ tanımlamalarında şirketin sahipliği, yönetici kadronun farklı milletlerden olması, üretimin ve/veya pazarlamanın farklı ülkelerde yapılması gibi kriterler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ÇUŞ'ler, ulusal şirketlerden farklı olarak daha fazla ölçüde ekonomik, politik, sosyal ve kültürel sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadır. J.H. Dunning'e göre ÇUŞ, "DYSY yaparak birden fazla ülkede gelir getiren aktif değerlere sahip olan veya bunları kontrol eden, dolayısıyla kaynak ülke dışında mal ve hizmet üreten, özetle uluslararası üretim yapan firmadır" şeklinde tanımlamaktadır (Karluk, R. 1996: 429). R. Vernon ÇUŞ'i, organizasyon yapılarından ve işletme stratejilerinden giderek "çeşitli ulusal faaliyetlere sahip geniş bir firmalar grubunu kontrol eden ana şirket" olarak tanımlamaktadır (Karluk, 1977: 184).

R. Robinson'a göre ÇUŞ, uluslararası faaliyetlerin bir merkezde birleştirildiği ve yabancı bir pazara girmek amacıyla, DYSY dahil her türlü imkandan yararlanmak isteğinde olan firmadır. ÇUŞ, yapı ve politika olarak yabancı faaliyetler ile yerli faaliyetler arasında bir farkın gözetilmediği ve yöneticilerin şirketin hedeflerine varmak için şirket kaynaklarını ülkenin ulusal sınırlarını dikkate almayarak dağıtmaya istekli olan firmalardır (Karluk, 2002: 481). Bir diğer tanıma göre ÇUŞ, "bir ana merkezi bulunan ve değişik ülkelerde bu ana merkeze bağlı olarak faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütün" olarak tanımlanmaktadır (Kazgan, 1997: 34).

Başka bir tanıma göre ÇUŞ, "malların dağıtımını ve servet dolaşımını sağlamak için dünya ölçeğinde düzgün bir küresel mekanizma oluşturmuş veya birden fazla ulusal nüfus sahasında şubelere veya bağlı şirketlere sahip küreselleşmiş bir yönetimi olan, dünyada en güvenli ya da en yüksek kazancın olduğu yerlere yerleşmeyi en azından potansiyel olarak isteyen, özel bir ulusal kimliğe bağlı olma gereği duymayan ya da

³ Literatürde *çokuluslu şirket* kavramı yerine *ulusla arası şirket*, *ulus ötesi şirket* gibi kavramların kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bu kavramlar tam birbirini karşılamamakta şirketlere ilişkin bazı farklılıkları vurgulamaktadır. Buna göre, *uluslararası şirket*, yalnızca ulusal boyutta iş yapmayıp, diğer ülkelerde doğrudan yatırım yapmasa bile ihracat gibi değişik ticari işlemler gerçekleştiren şirkettir; *ulus ötesi şirket*, farklı ülke vatandaşlarının sahipliğine ve yönetimine açık olan çokuluslu ve uluslararası şirkettir; *çokuluslu şirket* ise, burada detaylı inceleneceği üzere, kuruluş bünyesindeki toplam kaynakları ulusal sınırları dikkate almadan dağıtan ve dünya çapında dağıtım yapan ancak mülkiyet ve üst yönetim olarak bir ülkede yerleşmiş uluslararası şirkettir.

tanımı gereği dünyayı tek bir pazar olarak görebilen ve dünya ölçeğinde her türlü yönetsel faaliyetlerde bulunabilen işletmedir” (Oksay, 1998: 4).

BM’in tanımına göre ÇUŞ, “firmanın hukuki şekli ve çalışma alanlarına bakılmaksızın, iki ya da daha fazla ülkede faaliyette bulunan, bölümler arasında ortak strateji oluşturmak için bir veya birden fazla karar verme merkezlerinin yönetimine dayalı, bir karar alma sistemi altında işlev yapan, her türlü bilgi ve kaynaklarının birimler arasında paylaşıldığı, ekonomik işletmelerden oluşan bir ticari girişimdir” (Büyüksulu ve Kutal, 1996: 40).

UNCTAD’ın *çokulusluluk* tanımı çok önemli üç kriteri bir araya getirerek tanım yapması açısından bir girişimin çokulusluluk derecesini oldukça net bir biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre, bir girişim kendi ülkesi dışında en az bir ülkede *faaliyette bulunmalı, satış yapmalı, personel çalıştırmalıdır*. Girişimin yurtdışı satışlarının girişimin tüm satışlarına oranı, girişimin yurtdışında çalıştırdığı personelin girişimin tüm personeline oranı ve girişimin yurtdışı varlıklarının tüm varlıklarına oranı gibi üç kritere ilişkin ortalamalar, girişimin çokulusluluk derecesini vermektedir.

Daha genel bir ÇUŞ tanımı yapmak gerekirse, ortak politika ve stratejilere izin veren, kaynakları paylaşan ve mülkiyet ya da diğer kontrol şekilleri ile birbirine bağlı olan, iki ya da daha fazla ülkede faaliyet gösteren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan girişim şeklinde yapılabilir.

ÇUŞ bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak pek çok ülkede faaliyet gösteren şubeleri olan çok büyük şirketlerdir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete *ana şirket* (parent company), yabancı ülkede sahip olunan şirkete *yavru şirket, yabancı sermaye şirketi* ya da *şube* (subsidiary) denmektedir. Aynı anda birçok ülkede üretim yapar; büyük sermayeye ve yüksek teknoloji gücüne sahiptir; çeşitli milletlerden işçi, mühendis, yönetici istihdam eder. ÇUŞ’ler kuruluş şekilleri, mülkiyet yapıları, faaliyet amaçları bakımından önemli farklılıklar gösterirler. Kuruluş şekli olarak ev sahibi ülkede yeni bir şube kurulması şeklinde olabileceği gibi mevcut yerli bir şirketin satın alınması ya da sermayesinin artırılarak ortak olunması şeklinde ortaya çıkabilirler. Mülkiyet yapısı olarak mülkiyetin tamamına sahip olabileceği gibi yerli şirketlerle ortaklık (joint venture) kurulması durumunda ortaklığın niteliğine göre mülkiyet payı değişik oranlarda olabilir. Faaliyet alanı olarak ise, amacına uygun olarak ana şirketin

hammadde ihtiyacını karşılamak üzere kurulabileceği gibi ev sahibi ülkedeki ucuz işgücü ya da kaynaklardan yararlanarak yapılan üretimin ana ülke, ev sahibi ülke ve/veya üçüncü ülkelere pazarlanması amacıyla da kurulabilir (Seyidoğlu, H., 1996: 660-661).

ÇUŞ dünya ölçeğindeki fırsatları ve riskleri yakından değerlendirebilen, bu fırsatlara ve risklere göre politikalar oluşturabilen işletmelerdir. Bu işletmeler buldukları her ülkede farklı siyasi hareketi yapabilme ve destekleyebilme gücüne sahiptirler. Günümüzde uluslararası sistemde, bir şirketin rol oynayabilmesi, o şirketin birçok yerde faaliyet göstermesini veya farklı yerlerden kontrol ediliyor olmasını gerektirmektedir (Tutar, 2000: 72).

Günümüzde sık kullanılmaya başlanan *ulus ötesi* ve *uluslararası şirket* kavramları da *çokuluslu şirket* kavramıyla pek çok yönden benzeşmektedir. Hatta bu kavramlar arasında belirgin bir anlam farkı bulunmamaktadır. Ulus ötesi şirketler, herhangi bir ülkeye bağlı olmayan çeşitli uluslararası sermayedarların oluşturduğu şirketler; uluslararası şirketler ise, yatırım politikaları sermayenin kökeni olan ülkelerdeki merkezlerde belirlenmekle birlikte uluslararası piyasalara girmek için her türlü uygulamaya açık şirketlerdir (Arıboğan, 1996: 166).

1.2.3.2. Çokuluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi

İleri sanayi ülkelerinde ulusal bütünlüğü sağlamış firmaların büyük ölçekli uluslararası faktör hareketleri yoluyla kendi ülke sınırlarından çıkarak başka ülke sınırları içerisinde yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunmaları ÇUŞ'in doğuşuna ve yaygınlaşmasına yol açmıştır (İncesulu, 1993: 8). Ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesinin ve bunun yarattığı yönetim meselelerinin genellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1960'larda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Her ne kadar 1960 sonrası dönem heö ÇUŞ'in faaliyetlerinin ortaya çıktığı, hem de uluslararası ticaretin hızla geliştiği dönem olsa da ticari girişimlerin uluslararasılaşmasının uzun ve 1960 sonrası dönemle sınırlandırılmayacak bir tarihi vardır. Aslında ticari faaliyetler en eski uygarlıklara kadar gitmektedir (Hirst ve Thompson, 2000: 44-45).

1.2.3.2.1. Sömürgecilik ve Merkantilist Kapitalizm (1500-1800)

1500'lü yılların başlangıcından Sanayi Devrimi'ne kadar devam eden bu dönem, "çeşitli bireylerin ülke dışında şanslarını denemek ve dış ülkelerden satın aldıkları malları Avrupa'ya göndermek yoluyla büyük kârlar sağladığı" (Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004: 8) ve sömürge alanlarındaki doğal kaynakların devlet destekli imtiyazlı şirketler tarafından sömürüldüğü (Kutlu ve Eşkinat, 2002: 257) dönem olarak tanımlanabilir.

17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkan İngiliz, Fransız ve Hollandalı koloni ticaret şirketleri gerçek anlamda olmasa da ÇUŞ'in başlangıcı olarak görülmektedir. Bu yüzyıllarda özellikle haberleşme ve ulaşım alanlarındaki büyük gelişmeler, gerçek anlamda çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.

Sanayi Devrimi'nden önce ekonomik birimler kendi ulusal sınırlarının dışında katma değer faaliyetlerini üç sebeple yerine getirmişlerdir. Bunlardan birincisi, ülkenin ya da bireysel üretici veya tüketicilerin ihtiyaçları doğrultusunda ticari ve finansal faaliyetleri geliştirme ihtiyacıdır. İkincisi, yeni bölgeler ve yeni zenginlik çeşitleri edinmektir. Üçüncüsü ise, yurtiçi tasarrufları kullanmak için yeni yollar keşfetmektir (Dunning, 1993: 96-97). Örneğin, İngiliz ticaret şirketleri dünyanın çeşitli yerlerinden anavatanlarına ucuz gıda maddeleri, hammadde vb. taşıyarak ülkelerinin sanayileşmesine katkı sağlarken, ABD kökenli ticaret şirketleri dışarıda kazandıkları paraları kendi ülkelerinde demiryolu, madencilik ve sanayi alanlarına aktararak iç pazarın genişlemesine yardım etmişlerdir (Yıldırım, 1983: 46).

Ortaçağ başlarında Avrupa'nın farklı kısımlarında bulunan pek çok ticaret şirketi kıtanın en önemli şehirlerinde şubeler ve acentalar kurmuşlardır. Bu şirketler, 16. ve 17. yüzyılın merkantilist kapitalistlerinin ve modern Japon ve Kore ticaret şirketlerinin öncüleri idi. Bunlar kısa bir dönem için ortaklık oluşturdular. Ancak, iki önemli istisna bulunmaktadır. Birincisi, Almanya'da Lubeck'de bulunan "hanseatic" tüccarlar (lonca türü) tarafından sahip olunan ve işletilen sınırlararası ticaret şirketlerinin oluşturduğu "Hanseatic League"tir (Tüccarlar Birliği). Bu birliğin bir çok başarısı arasında, Polonya'da tarımın çeşitli dallarının gelişmesine, İngiltere'de koyun beslemeciliğine, İsveç'te ütü üretimine ve Belöika'da genel imalat sanayine yapmış olduğu katkılar bulunmaktadır. Ticari ÇUŞ'in ikinci örneği "merchant adventures" (maceraperest tüccarlar) dır (Dunning, 1993: 97). Bu tüccarlar, İngiliz yünü ve kumaşının Aşağı

Ülkeler (Belçika, Lüksemburg, Hollanda) ile başka yerlere satışını organize etmekteydiler (Hirst ve Thompson, 2000: 45). Ayrıca bankacılık hizmetlerini, müşterilerine borç ve kredi sağlamak için geliştirmişlerdir (Dunning, 1993: 97).

Bu çağdaki şirketlerin çoğu doğrudan ülkeler tarafından kuruldu ya da desteklendiler. Hatta politik amaçları geliştirdikleri sürece korumaya alındılar. Bu dönemin en iyi bilinen ticaret şirketleri arasında British East Indian Company, Royal African Company, Hudson's Bay Company, Virginia Company, Massachusetts Bay Company, Providence Company bulunmaktadır. Sanayi Devrimi öncesi endüstrilerin çoğu Avrupa'nın para ve teknoloji, makine ve becerileriyle başlamıştır (özellikle İngiltere'de). Diğer patentli şirketler dünyanın diğer kısımlarının – özellikle Afrika'nın- sömürülmesine yardımcı oldular (Dunning, 1993: 98).

Ortaçağ başlarındaki Ortadoğu ülkelerinin ticari girişimlerinden başka sanayi öncesi dönemde uluslararası işletme girişimleri Aşağı Ülkelerin ana şehirlerinden ve İngiltere'den ortaya çıkmıştır. Dönemin sonları boyunca Amerikan sömürge tüccarları İngiltere'de ve Batı Hindistan'da şube açmaya başladılar (Dunning, 1993: 98).

1.2.3.2.2. XIX. Yüzyılın Başları: Modern Çokuluslu Şirketlerin Habercisi

Sanayi Devrimi ticaret ve sömürgecilik faaliyetlerinde bulunan firmaların ve ülkelerin yetenek ve güdülerini değiştirmiştir. Özellikle Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya 19. yüzyılda kitlesel sınırlar ötesi göç yaşanmıştır. Sermaye, teknoloji, yönetim ve girişimcilik tüm faaliyetleri destekleyerek takip etmiştir. Aynı zamanda, firmalar yeni nedenlerle, örneğin kendi yurtiçi sanayilerine hammadde ve maden sağlamak, kendi nüfusları için gıda maddeleri sağlamak ve/veya kendi yerel piyasalarını korumak ve genişletmek için kendi sınırları dışına yatırımda bulunmuşlardır. Sanayi Devrimi firmaların katma değer faaliyetlerinin yapısı ve organizasyonunu dolayısıyla firmaların yönetilme şekillerini, üretim tekniklerini ve katma değer faaliyetlerinin düzeyini de etkilemiştir. Yeni enerji kaynakları ve endüstriyel ara malları talebi ile yaşam standartlarının artmasına yardım edecek gıda çeşitlerine ve ılımlı sanayi ülkelerinin üretilmediği diğer mallara olan talebi arttırmıştır. Sanayi Devrimi yeni ve daha etkili ulaşım şekillerine yol açarken firmalar arası ve firma içinde haberleşme maliyetlerini azaltmıştır. Bu durum şirketlerin yasal ve mali statülerinde değişikliklere yol açmıştır.

Endüstriyel kapitalizmdeki büyüme, ticari şirketlerdeki ve ticari şirketler arasındaki uzmanlaşmanın ve işbölümünün artmasına neden olmuştur. ÇUŞ 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar olgunlaşamamasına rağmen bu dönemde ortaya çıkmıştır. Son olarak Sanayi Devrimi, üretim sürecinde teknolojik kapasitenin, parasal sermayenin ve beşeri yeteneğin rolünü geliştirmiştir. Bu varlıklar doğal kaynaklardan farklı olarak yaratılmış, zamanla firmaların mülkiyet haklarını oluşturmuşlardır. Tüm bu gelişmeler uluslararası işletmecilik tarihinde bir dönüm noktasını müjdelemiştir. Bugün bildiğimiz ÇUŞ ortaya çıkmasa da Avrupalı ve Kuzey Amerikalı şirketler büyük oranlarda yabancı tarımsal üretim, madencilik, endüstri, bankacılık, satış ve pazarlama faaliyetlerinde yatırımda bulunmuşlardır.

19. yüzyılın başlarında yönetim kapitalizminin (managerial capitalism) ortaya çıkışı ile tek bir girişimci veya aile grubu tarafından edinilen ve işletilen küçük firmalarda sınırlı sorumluluk (limited liability) egemen olmuştur. Girişimciler sermayeleriyle ve günümüzdeki tanımıyla yabancı ya da doğrudan olarak düşünülemeyen ardıl yatırımlarla göç etmişlerdir. Bu yatırımlar evsahibi ülkenin ekonomik kalkınmasına teşviki ve katkısı ölçüsünde doğrudan yabancı yatırımların özelliklerinin bir çoğuna sahipti. Bu nedenle modern ÇUŞ'in bir öncüsü olarak görülebilir (Dunning, 1993: 99-100).

19. yüzyılın ilk yarısı boyunca, denizaşırı şirketlerin ilk grubunun yabancı faaliyetleri aile organizasyonunca yönetilmiştir. Aile gruplarının başlıca mülkiyete özgü avantajları, İngiltere'nin sermaye piyasalarına girişleri ve yabancı yatırımları yönetmedeki organizasyonel becerileriydi. Bu yatırımların bazıları günümüzün dev ÇUŞ'inin öncülerinden sayılmaktadır. Denizaşırı şirketlerin ikinci grubu, dış sermayeye ihtiyaç duyan yerel girişimciler veya yöneticiler tarafından kurulmuştur. Denizaşırı işletmelerin başlıca faaliyet alanları İngiliz demiryolları, temel kamu hizmetleri ve madencilik şirketleri ile bazı Kıta Avrupası demiryolu şirketleridir. Bunlar genellikle madencilik ve tarımsal üretim yatırımlarına yönelmiştir. Denizaşırı yatırımcıların üçüncü grubu, yabancı madencilik, imalat ve üçüncül sektör işletmelerinin bir çeşidini yaygınlaştırmak için kullanılan girişimcilik ya da aile bağlantılı isim ve markalardan oluşan İngiliz kaynaklı yatırım grubudur. Ayrıca bu şirketler 17. ve 18. yüzyılın dev ticaret şirketlerinin öz torunları olarak adlandırılmayı hak etmişlerdi. İngiltere'nin ticaret

çeşitlerini kolaylaştırmak amacıyla doğrudan yabancı yatırımda bulunmuşlardır (Dunning, 1993: 101).

Bu dönemde İngiliz firmalarının sınırları dışındaki yatırımlarının çoğu portfolyo sermayesine dönüşmüştür. Bu firmalar 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca parasal sermaye, temel kamu hizmetleri, kanal ve demiryolu inşa etmeye yardım etmek için Avrupa ve ABD'ye yönelmişlerdir.

Doğrudan yabancı yatırımların üçüncü şekli bir firmanın yurtiçi katma değer yaratan işletmelerinin karasal genişlemesidir. Şirketler yatırım yaptıkları ülkeye önce ihracat yapmaktadırlar. Bazı durumlarda şirket bir ülkede faaliyetlerine başlar, daha sonra diğer bir ülkeye yatırım yapar ve zamanla yabancı kökenli çokuluslu şirket haline gelir. Yurtiçi rakiplerinin ya da üretim yaptığı evsahibi ülkedeki rakiplerinin ötesinde rekabet gücü ya da mülkiyete özgü avantajlar elde etmektedir. Genellikle bu avantaj satışa sunulan üründe ya da üretim yönteminde kendini göstermektedir. Bununla beraber, 19. yüzyılın ilk yarısında kaynak temelli yatırımlar açısından yabancı piyasalara giriş önemini yitirmiştir. Bazı yatırımlar için yüksek yersel işlem maliyetleri yurtdışında üretimin ilk tetikleyicisi olurken, diğer yatırımlar yerel piyasaların gelişmesinin ardından ihracatı takip etmiştir. Esas olarak bu yatırımlar gelişmiş dünyada gerçekleşmiştir ve yerel piyasalara mal ve hizmet üretmek amacıyla yapılmıştır (Dunning, 1993: 101).

ABD'nin doğal kaynak bakımından zengin olması ve yine doğal kaynaklarda dış yatırımların büyük sermaye gerektirmesi nedeniyle, ABD kökenli ÇUŞ'in çoğu doğal kaynaklar için değil pazar için dışarı açılmışlardır (Yıldırım, 1983: 46).

1850'lerin ortalarında ABD teknolojisi geniş oranda metal kullanım endüstrilerinde (makine aletleri, tarımsal aletler, ateşli silahlar ve dikiş makineleri) ve bunların kullanıldığı kitle üretim tekniklerinde Avrupa teknolojisine yetişmiştir. Amerikalılar, İngilizlerle lisans anlaşması yapmayı ve yabancı ülkede kendi imalat şirketlerini kurmayı tercih etmişlerdir (Dunning, 1993: 102).

Sanayi Devrimi'nin ardından yabancı yatırımcılarca finanse edilen ve yönetilen çeşitli faaliyetler meydana geldi. Mevcut ticari yatırımlardaki ve Afrika'daki Fransızların ve İngilizlerin tarımsal üretim yatırımlarındaki genişleme ele alındığında uluslararası

işletme faaliyetlerinin tamamen etkili olduğu göze çarpmaktadır. İşletmelerin mülkiyete özgü avantajlarındaki artış –özellikle sanayi, sigorta, bankacılık ve gemicilik yöntemlerinde- ülkeler arası yersel engellerdeki azalış ve yabancı girdi ve çıktı piyasalarına giriş hakkı kazanma ihtiyacı sadece ara ve nihai mallar için değil aynı zamanda üretimin denetlenmesi ve bu ürünlerin pazarlanması için şirketleri kendi ulusal sınırlarının dışına itmiştir (Dunning, 1993: 102-103).

Sermayenin uluslararasılaşma çabası üç ana hareket noktası ele alınarak analiz edildiğinde öncelikle merkantilist sistem çerçevesinde ticari sermaye, ikinci olarak da 19. yüzyılda finansal sermaye, Londra borsalarında uluslararasılaşma çabası içine girmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren taşımacılıkta ve telekomünikasyondaki gelişmeler daha entegre olmuş bir uluslararası ekonomi yaratılmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru üretici sermayenin uluslararasılaştığı görülmektedir (Soyak, 2002: 216).

1.2.3.2.3. 1870’lerden Bugüne: Yeni Teknolojik ve Organizasyonel İlerlemeler Sonucu Modern ÇUŞ’in Ortaya Çıkışı

Doğrudan yabancı yatırımlar ve çokuluslu şirket faaliyetleri açısından kesin ikinci bir dönüm noktası tarihi vermek oldukça zordur. 19. yüzyılın ikinci yarısında örgütsel ve teknik yeniliklere şahit olunmuştur. Bu yenilikler sadece firmaların daha iyi mülkiyet hakları kazanmasını ve daha fazla oranlarda üretim yapmasını değil aynı zamanda firmalara çok yönlü ürün ve çokuluslu üreticiler olabilme fırsatını sağlamıştır. Özellikle yurtiçi ve uluslar arası ulaşım, haberleşme ve depolama yöntemlerindeki heyecan verici ilerlemeler yeni piyasa fırsatları yaratmış ve firmaların yerleşme stratejilerini yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu gelişmeler, yöneticilerin profesyonel olarak eğitilmesini de beraberinde getirmiştir. Tüm bunlar artık değer zincirinin genişlemesine ve derinleşmesine ayrıca endüstriyel ekonomilerin ticaret sektörlerinde büyümesine neden olmuştur (Dunning, 1993: 103).

Önceki elli yılın teknik ve organizasyonel ilerlemelerine rağmen 19. yüzyılın ortalarındaki ve sonundaki bu ilerlemeler en çok imalat sanayini özellikle mühendislik ve metal kullanılan sektörleri etkilemiştir. Kısmen bu sebeple, iki sektörün farklı kaynak, üretim ve işlem ihtiyaçları doğrultusunda yeni endüstrilerin organizasyonel yöneticileri mülki yönetim ve aile firmalarından anonim şirketlere kaymıştır. Amerikan

şirketleri, teknoloji yaratma ve avantaj sağlama konusunda Avrupalı şirketlerden daha iyi konuma geçmiştir. Sanayi ülkesi olarak Amerika, fırsatları ve 19. yüzyılın son çeyreğinin ihtiyaçlarını karşılama ve tamamen sömürme bakımından iyi donatılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki son yarım yüzyıl daha derin ve kapsamlı teknolojik gelişmeler dalgasına tanık olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler, mal ve hizmetlerin talep ve arzlarındaki artışa paralel olarak yeni ulaşım ve haberleşme ağlarının yaratılmasıyla uyarılan ve desteklenen gelişmelerdir. Bu dönemde üretimde ölçek ekonomilerinden, pazarlamada kapsam ekonomilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca yeni ve daha sermaye yoğun teknikler, güvenilir ve desteklenen ara malları arzına, fabrikada kesintisiz çalışmaya, sabit piyasa ve dağıtım kanallarına ihtiyaç duymaktadır. Bu teknolojik değişiklikler şirketlerin üretim sınırlarını, kapasitelerini, stratejilerini, büyümelerini ve piyasa çevrelerini etkilemiştir.

Bu dönemdeki yeni teknolojilerin dikkate değer iki özelliği vardır. Birincisi, teknolojinin girdilerde yüksek ve daha kesintisiz kalite gerektirmesi ile aynı zamanda kullanılan girdilerin değişik coğrafik bölgelere dağılmasıdır. İkincisi ise, geniş oranlarda bölünebilir üretim süreci gerektiren çıktılarının öncekilerden daha karmaşık olmasıdır. Bundan dolayı, ortak üretim (joint production) ekonomilerinde ölçek ekonomileri ve uzmanlaşma birlikte ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak birçok firma çokuluslu, çok-bölgeli ve çok-faaliyetli birimlere dönüşmüştür. Bu dönemde kaynak temelli yatırımların çoğu gelişmekte olan ülkelere yönelirken piyasa araştıran yatırımların çoğu da Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yönelmiştir.

Alman ÇUŞ'un faaliyetleri ve ABD kimya ve elektrik mühendisliği sektörleri sermaye ihracının en büyük payını almışlardır. Çeşitli tüketici malları sektörlerinde ve otelcilikte aktif durumda olan İsviçreli ÇUŞ özellikle kalite kontrol teknikleri bakımından ün yapmışlardır. Bireysel Belçikalı girişimciler de doğrudan yabancı yatırımlarda bulunmuşlardır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılda Japon ÇUŞ'in ana hamlesi sanayi ihracatını geliştirmek ve yurtiçi fabrikalarının yeterli hammadde arzına sahip olmasını sağlamak olmuştur. Japon yatırımlarının yurtdışı ticarete komşu ülkelere, özellikle Çin'e, yöneldiği görülmüştür.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru İngiltere, Almanya ve Fransa gibi önde gelen Avrupa ülkelerinde sanayileşme ABD'den ilerideyken, XX. yüzyıla gelindiğinde bu sürecin

tersine döndüğü görülmektedir. ABD’de hammaddenin bol olması teknolojik gelişmeleri emek tasarrufuna yöneltirken, Avrupa hammaddelerin tasarrufuna yönelik teknolojilere yönelmiştir. Yeni teknolojilerin hayata geçirilmesi ABD’de daha kolay olmuştur. Bu ve benzeri nedenler ABD firmalarının Avrupa firmalarına karşı üstünlük kazanmasına ve yüksek rekabet gücü elde etmelerine zemin hazırlamıştır (Yıldırım, 1979: 60).

ABD’nin Avrupa ülkelerine sağladığı bu üstünlük Birinci Dünya Savaşı ile daha da artmış ve uluslararası yatırımlarda Avrupa hegemonyası hemen hemen tamamen kırılmıştır. Savaş sonrası ABD’de patlak veren ve tüm dünyaya kısa sürede yayılan Büyük Ekonomik Buhan, dünya ekonomisini istikrarsız hale getirmiş ve tüm dünyada yabancı yatırımların yavaşlamasına ve hatta bazı ülkelerde gerilemesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, dünyada DYSY’nın tarihçesinde belirtildiği üzere ABD’de devlet yatırımları ve kredilerinin dünya yatırımlarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

ÇUŞ kavramı ilk kez 1960’lı yılların başında kullanılmıştır. Bunun en büyük nedeni, bu dönemde başlayan büyük çokuluslu şirket yatırımları ve faaliyetleridir. Bu dönemde ÇUŞ gibi DYSY da hızla artmaya başlamıştır. ÇUŞ ile DYSY aynı paralelde hareket etmiştir (Yıldırım, 1979: 64).

1957 Roma Antlaşması ile hayata geçirilen AET, ABD firmalarının hem bu ortak pazardan daha kolay faydalanmak hem de mevcut ihraç pazarlarını kaybetmemek için doğrudan yatırımlarını hızlandırmalarına yol açmıştır. 1960 sonrası ÇUŞ’in şube sayıları bu şekilde artarken ve uluslararası yatırımlarda oldukça önemli olmaya başlarken, üçüncü dünya ülkeleri ÇUŞ’in sadece sahip oldukları doğal kaynakları ve insan gücünü kendi yararlarına sömürdüğüne inanmaktaydı. Bu ülkeler kendi geri kalmışlıklarının gelişmiş ülkeler ve yabancı sermaye yatırımcılarının ülkelerini sömürmesi sonucu gerçekleştiğini düşünüyorlardı (Karluk, 1977: 165). Bundan dolayı belirtilen dönemde DYSY, ÇUŞ’e olan bakış açısı dolayısıyla kısıtlı olmuş, ÇUŞ’in sayısında patlama gelişmiş ülkeler arasında gerçeğe dönüşmüştür.

1970-80 arası dönemde yaşanan petrol krizleri ve özellikle petrol alanında yaşanan kamulaştırma faaliyetleri, DYSY'nın azalmasına ve ÇUŞ'un geliştirmekte olan ülkelerdeki faaliyetlerinin daralmasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 1988: 592).

1980'lerden itibaren GOÜ'de DYSY'na yönelik bakış açısı değişmeye başlamıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak GOÜ'in elde ettikleri DYSY'nda artışlar gözlenmiş ve dünya DYSY içindeki payları artmaya başlamıştır. ÇUŞ'in bu yatırımlardaki rolü ise büyük olmuştur. GOÜ'in kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak DYSY'nı kabul etmeleri bu yatırımlara yönelik yeni yönetmelikler hazırlanmasına ve teşvikler verilmesine yol açmıştır. 1980'lerde AB'nin hem pazar açısından hem de ÇUŞ açısından önemli bir güç olarak dünya ekonomisinin merkezine yerleşmesine yardımcı olmuştur. Genişlemiş AB içerisindeki ÇUŞ'in dünyanın geri kalanına göre görece rekabet üstünlüğü kazandığı bu dönemde dünyanın en büyük ÇUŞ arasında AB içindeki ÇUŞ'in payı da hızla artmıştır (Başoğlu vd., 2001: 4).

1990'ların başında dünyanın en büyük 20 çokuluslu şirket içindeki ABD merkezli ÇUŞ'in sayısı artmış ve ciroları bir çok ülkenin GSMH'sının çok üzerine çıkmıştır. Bu firmalar sağladıkları istihdam ile de küçük bir ülkenin tüm işgücünü istihdam edebilme kapasitesine ulaşmışlardır. ÇUŞ'in yenilik ve buluşlar alanındaki katkıları küçümsenmeyecek düzeyde olmasına rağmen, asıl önemleri bu buluşların ticari bir mal haline dönüştürülmesindedir.

Küreselleşmenin en önemli aktörlerinden biri olan ÇUŞ'in, küreselleşmenin boyutlarının büyümesiyle beraber, dünya ekonomisinde oynadıkları roller oldukça büyük önem arz eder hale gelmiştir. Günümüzde ABD kökenli ÇUŞ'in dünyada en büyük 100 çokuluslu şirket içindeki payı %40'a ulaşmıştır. Geri kalan payı ise Japonya ve AB kökenli şirketler paylaşmaktadır.

Günümüzde çok sayıda farklı piyasaya yönelik faaliyetlerin yürütülebilmesinin ve yönetilebilmesinin giderek güçleşmesi nedeniyle geleneksel ÇUŞ küreselleşmek yerine bölgeselleşmeyi tercih etmektedir. Deniz aşırı yatırımcılar geçmiş sömürge dönemlerinin izlerini taşıyan bir yaklaşımla belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. ABD firmaları Latin Amerika bölgesine; Güney Doğu Asya'nın belli bölgelerine; Avrupalı firmalar Afrika, Güneydoğu Asya ve Doğu Avrupa'ya; Japon firmaları ise Güneydoğu Asya ve Avustralya'ya yatırımlarını yönlendirmişlerdir.

ÇUŞ, ulaştıkları büyüklükler, dünya ekonomisi üzerindeki etkileri, istihdam ve ihracata katkıları, ithalatı artırıcı ve ödemeler dengesini bozucu etkilerinin yanı sıra az gelişmiş ülkelerin bağımlılığına neden olması ve yerli sermaye üzerinde yıkıcı etkilere sahip olmasıyla ilgili uluslararası iktisat literatüründe oldukça geniş bir çalışma alanına sahiptir. *Yeni Ekonomik Düzen, Yeni Uluslararası İşbölümü ve Küreselleşme* kavramlarıyla ele alınan yeni dönemde ÇUŞ ve DYSY ile ilgili teorik çalışmaların yanı sıra DYSY'nın çeşitli ülkelerdeki ekonomik etkileri ile ilgili çeşitli ekonometrik çalışmalarla bu etkilerin yönü ve derecesi tespit edilmeye çalışılmaktadır.

1.2.3.3. Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkış Nedenleri

ÇUŞ'in ortaya çıkış nedeni ana ülke dışında üretimin ve üretilen mamulün ev sahibi ülke ile üçüncü ülkelere pazarlanmasının, ana ülkede yapılacak üretime göre daha kârlı olmasıdır. Elbette kârlılığının yanında diğer bir ülkede üretimin doğurduğu ticari ve siyasi risklerin varlığının da hesaba katılması gerekir. Ticari riskler, ekonomik hayatın olağan işleyişinden kaynaklanan risklerdir ve ana ülkede üretim yapılması durumunda da söz konusudur. Siyasi riskler siyasal, sosyal ve kültürel açıdan farklı bir ortamda faaliyette bulunmadan doğan risklerdir. ÇUŞ'in ortaya çıkması ya da ana ülke dışında üretim faaliyetinde bulunması şirketin kârlılığını etkileyen içsel ekonomiler, özel bilgi avantajı, ucuz işgücü, taşıma giderleri, kurumlar vergisi farklılıkları gibi maliyet düşürücü faktörlere; monopol oluşturmaya; ihracat yoluyla yakalanan dış piyasa payının korunması veya artırılmasına; satış hacmi ve gelir akımlarına düzenlilik kazandırmak üzere ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesine; rekabetin doğurduğu yeniliklere bağlıdır (Seyidoğlu, H., 1996: 647-653). Şimdi bu nedenler kısaca açıklanacaktır.

1.2.3.3.1. Maliyet Düşürücü Faktörler

İçsel Ekonomiler: Bir malın üretimindeki çeşitli süreçlerin tek bir organizasyon altında toplanması, koordinasyon ve ortak denetime imkan vererek maliyetleri düşürücü etkide bulunur. Bir malın üretiminde farklı aşamalardaki işlerin tek bir örgüt yönetimi altında toplanması bir *dikey bütünleşme* yaratır. Üretimde bu şekildeki dikey bütünleşme süreci ile ileri tüketiciye doğru veya geriye ilkel madde üretimine doğru uzanabilir (Seyidoğlu, 1988: 522). Doğrudan yatırım yoluyla dikey bütünleşmenin geleneksel örneği, gelişmiş ülkelerdeki sanayi firmasının kullandığı hammaddeleri temin etmek amacıyla bu hammaddelerin bulunduğu ülkeye yatırım yapmasıdır. Burada hammadde kaynaklarının

yabancı ülkede yer alması uluslararası doğrudan yatırımı gerekli kılmaktadır. İleriye doğru dikey bütünleşmeye dayanan DYSY'na örnek olarak da ana ülkenin yabancı ülkede kurduğu satış şubeleri gösterilebilir. Yani ihracat yoluyla şubeye gönderilen mallar burada söz konusu şirket tarafından pazarlanırlar. Yabancı ülkedeki pazarlama şirketinin ana şirket yönetimi altında bulunması içsel ekonomilerden yararlanılmasına imkan verir.

Özel Bilgi Avantajına Sahip Olma: Firmanın geçmiş üretim deneyimleri sonucunda elde etmiş olduğu bazı teknik bilgiler vardır. Bu bilgiler malın dizaynı, üretim teknolojisi, firma yönetimi vb. konularla ilgili olabilir. Diğer üreticiler karşısında firmaya rekabet üstünlüğü sağlayan bu bilgiler bir anlamda işletme sırlarıdır ve yabancıların eline geçmesi istenmez.

Ucuz İşgücü: Maliyetle ilgili diğer bir faktör de yabancı ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmaktır. Ana ülkede ücretlerin yüksek olması yatırımcıyı, üretim tesislerini emeğin ucuz olduğu bölgelere yapmaya yöneltir. Yurtdışındaki düşük işçi ücretlerinden yararlanmak isteği, özellikle emek yoğun sanayi dallarında kendisini gösterir (Karluk, 1977: 181).

Taşıma Giderleri: Ağır veya büyük hacimli olduğu için tüketime hazır bir malın yurtdışındaki bir piyasaya ulaştırılması, hammaddelere veya aramallara göre daha fazla taşıma gideri gerektiriyorsa, ana şirket yabancı ülkede şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Gerekli hammadde ve aramaları da ana ülkeden ithal edebilir.

Kurumlar Vergisi Farklılıkları: Ülkeler arasında kurumlar vergisi bakımından farklılıklar vardır. Yabancı sermayedarlar böyle bir farklılık karşısında bazı yollara başvururlar. Mesela, DYSY'nı vergi oranlarının düşük olduğu ülkelere yaparlar. Bunun olabilmesi için söz konusu yatırımın o ülkede yapılmasını engelleyecek bir dezavantajın bulunmaması ve vergi oranlarının değişmeyeceğine dair güvence sağlanması gerekir. Bir diğer yol, daha az vergi ödemek için vergi oranlarının yüksek olduğu ülkedeki şubenin kazandığı gelirlerin vergi oranı düşük olan ülkedeki şubeye aktarılmasıdır. ÇUŞ'de bir şubeye ait gelirleri diğer şubeye kaydetmek için transfer fiyatlaması adı verilen bir uygulamadan yararlanır. Bu fiyatlama, bir çokuluslu şirketin merkezi ile yabancı ülkedeki şubesi veya iki farklı ülkede faaliyette bulunan şubeleri arasındaki

ticarete, alınan-satılan hammadde, yarı mamul ya da mamul mala uygulanır. Buna göre, ana merkez karları, vergi oranlarının düşük olduğu ülkedeki şubede toplamak için onun ihraç ettiği malların fiyatını aşırı yüksek, ithal ettiği malların fiyatını da aşırı düşük gösterir. Böylece o ülkede vergi dairelerine daha büyük kazanç beyanında bulunulur. Günümüzde bazı ülkeler, düşük kurumlar vergisi uygulayarak DYSY'nı kendi ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar.

1.2.3.3.2. Oligopol Güç Yaratmak

Ana şirketlerin sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgileri bu firmalara büyük bir monopol gücü sağlar. Bu bakımdan yüksek fiyat uygulayarak aşırı karlar elde ederler. Bu ise söz konusu yabancı piyasaları ihracatla beslemek yerine yerel üretim için doğrudan yatırımda bulunmayı gerektirir. Belirtmek gerekir ki, henüz yabancı talep yeterli düzeye ulaşmamış olsa bile sahip olduğu monopolcü güç ve ilerideki gelişme potansiyelleri yabancı şirketi bugünden söz konusu piyasada yatırıma yöneltebilir.

İleri teknoloji ve büyük sermaye gerektiren endüstri dallarında piyasaya hakim olacak işletmeler muhtemelen az sayıdaki ÇUŞ'dir. Diğer yandan bu şirketler, aralarında gizli veya açık anlaşmalar yapmak suretiyle fiyatları dünya fiyatlarına göre yüksek düzeyde belirlerler. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında ayrıca ev sahibi ülke hükümetinin söz konusu endüstriyi gümrük tarifesi ve ithalat kotaları gibi kısıtlamalarla korumasının da büyük etkisi vardır (Karluk, 1977: 182).

Piyasalara yeni şirketlerin girmesi bu aşırı karları azaltıcı etkide bulunur. Ancak mevcut şirketler, yeni girişleri önlemek için yoğun reklam uygulaması ile ticari markalarını piyasaya yerleştirmeye çalışırlar veya fiyatları geçici bir süre için yeni rakiplerin girmesini engelleyecek kadar düşük düzeylere indirme yoluna gidebilirler.

1.2.3.3.3. Dış Piyasa Payını Korumak veya Artırmak

Çokuluslulaşmayı teşvik eden faktörlerden bir diğeri de firmanın ihracat yoluyla girdiği dış piyasalardaki payını korumak ya da bu payı artırmak amacıdır. Bu konuda yabancı ülke hükümetlerinin ithalat üzerine koydukları dış ticaret kısıtlamalarının büyük önemi vardır. Ana şirket, ürettiği malları yabancı bir piyasaya ihraç ettiğinde ve bir süre sonra yabancı ülke hükümeti yerli endüstriyi korumak amacıyla söz konusu malın ithalatı

üzerine bir gümrük tarifesi koyma veya mevcut tarifeleri yükseltme yoluna gittiğinde bu durum, bu piyasaya mal ihraç eden şirketin ihracatını azaltıcı etki yapar. O halde ihracatçı açısından söz konusu piyasada satışlardaki düşüşü önlemek için malı doğrudan doğruya o piyasada üretmek gerekir. Böylece yabancı piyasaya mamul mal yerine üretim tesisleri göndermek suretiyle sonuçta aynı amaç elde edilmiş olacaktır (Oksay, 1998:7). Bu durumun en açık örneği 1958'den sonra AT'ye akan ABD yatırımlarında görülür. AT'nin kurulmasıyla üye ülkeler dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi uygularken kendi aralarındaki ticaret kısıtlamalarını kaldırmışlardır. Böyle bir gelişme ABD firmalarının Avrupa'da yerel firmalarla rekabet gücünü zayıflattığı için ABD firmaları yatırımlarını Avrupa'ya kaydırmak zorunda kalmışlardır. Böylece AT'nin kurulmasından sonra Avrupa'daki ABD yatırımlarında kısa zaman içinde çok büyük artışlar görülmüştür. Bu gibi firmaların koruma amaçlı yatırımlarının bir diğer örneği de rakip firmaların dış piyasaya açılmaları durumunda görülür: Rakip iki firmadan birisi dış piyasada yatırım yapınca diğeri de bu piyasayı tamamen kaptırmamak veya o piyasada yerini alabilmek için aynı bölgede üretime geçer. Çokuluslulaşma diğer taraftan siyasi nedenlerle bir ülke mallarının boykot edilmesi durumunda, çokuluslu şirketin malları üzerindeki boykotun etkisini azaltabilmektedir.

1.2.3.3.4. Ekonomik Fırsatları Çeşitlendirmek

Firmaların dış piyasalara yatırım yapmalarının bir nedeni de ekonomik fırsatları çeşitlendirerek satış hacmi ve gelir akımlarında istikrar sağlama arzusudur. Ekonomik hayattaki konjonktürel dalgalanmalar, firmaların gelir ve nakit akımlarının da dalgalanmasına yol açar. Firmalar yatırımlarını çeşitlendirerek bu durumu önleme yoluna gidebilirler. Çeşitlendirme ya aynı ülke içinde değişik malların üretimine girişmek ya da aynı malın farklı ülkelerde üretimini gerçekleştirmek şeklinde olur.

Küresel rekabet ÇUŞ'ı tek bir merkezden üretim yapıp uluslararası pazarlara ulaşmak yerine, doğrudan pazarın bulunduğu ülkelerde yatırım yapmaya sevk etmektedir (Cömert, 2000: 2). Bir taraftan bazı kesimlerin ÇUŞ'in emperyalizmin yeni bir aracı olduğuna inanmasına ve karşı çıkmasına rağmen, diğer taraftan gelişmiş-gelişmemiş, kapitalist-sosyalist ne tür ekonomik yapıya sahip olduğu fark etmeksizin bütün ülkelerin DYSY'nı çekme mücadeleleri dikkatlerden kaçmamaktadır.

ÇUŞ'in istihdama katkısı, faaliyetlerinin artmasına ve DYSY'nın çeşitlenerek genişlemesine ve miktarına bağlıdır. Ancak istihdam üzerindeki olumlu katkı sanayi ülkelerindeki ekonomik durgunluk, işgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler, sermaye yoğun yatırım politikaları, ulusal ve uluslararası taşeronluk hizmetlerinin gelişmesi, ÇUŞ'in maliyetleri düşürücü politikalar izlemeleri nedeniyle azalabilmektedir (Parisotto, 1995:67).

ÇUŞ'in dünya üretiminde ve gelişmekte olan ülke üretimindeki payları giderek artmaktadır: DYSY olarak başka ülkelerde gerçekleştirdikleri üretimin dünya GSYİH içindeki payı 1970'de %4,5 iken, 1995'te %7,5'a çıkmıştır; gelişmekte olan ülkelerdeki payları ise 1982'de %4,4 iken, 1995'te %6,3'e çıkmıştır (World Bank, 1997: 39). Kendi ana ülkelerinde yaptıkları üretim dikkate alındığında ÇUŞ, 1990'da yapılan bir çalışmaya göre, dünya GSYİH'nın %22'sini ürettikleri görülür (Seyidoğlu, 1998: 728).

Tablo 9'da ÇUŞ'in dünya üretiminde ve gelişmekte olan ülkelerin üretimindeki yüzde payları 1970-1995 dönemi için sunulmuştur. Rakamlar ÇUŞ'in dünya ve GOÜ üretimindeki paylarının giderek artmakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 9:ÇUŞ'in Dünya ve GOÜ Üretimindeki (GSYİH) Payları (%)

Yıllar	Dünya	Gelişmekte Olan Ülkeler
1970	4,5	-
1977	5,4	-
1982	5,8	4,4
1988	6,3	-
1990	6,4	3,9
1992	6,2	4,3
1995	7,5	6,3

Kaynak: World Bank (1997: 39)

2005 Dünya Yatırım Raporu'na göre sermayeleri dikkate alındığında dünyanın en büyük ÇUŞ arasında ABD kökenli olanlar ilk sıralarda yer almaktadırlar.

Tablo 10:Dünyadaki İlk 10 Çokuluslu Şirket

Sıra	Şirket	Ülke	Endüstri	Toplam Sermayesi (Milyar \$)
1	General Electric	ABD	Elektronik	647,483
2	General Motors	ABD	Motorlu Araçlar	449,507
3	Ford	ABD	Otomotiv	304,594
4	Vodafone	İngiltere	İletişim	262,591
5	Toyota	Japonya	Otomotiv	199,503
6	Electricite De France	Fransa	Elektronik	195,527
7	British Petroleum	İngiltere	Petrol	177,572
8	Exxon	ABD	Petrol	174,279
9	Shell / Royal Dutch	İngiltere/Hollanda	Petrol	168,091
10	Volkswagen	Almanya	Otomotiv	150,462

Kaynak: World Investment Report, 2005. <http://www.unctad.org>

Son yıllarda yaşanan önemli bir gelişme ise sınır ötesi şirket satın alma ve birleşme operasyonlarındaki olağan dışı artış trendidir. Bu durum ÇUŞ'in yeni dönemdeki stratejilerinin yönünü göstermesi bakımından da ilginçtir. ÇUŞ, esas faaliyet sahaları dışındaki operasyonlarını terk ederlerken, satın alma ya da birleşmeler yoluyla esas faaliyet sahalarındaki konumlarını güçlendirme çabası içindedirler. Bu gelişmenin bir doğal sonucu elbette çeşitli endüstrilerde yoğunlaşmanın artması ve bir endüstri dalını kontrol edebilecek çapta dev firmanın belirmesidir (Oksay, 1998: 6).

1.2.4. DYSY'nın Sağladığı Kazançlar ve Sakıncalar

DYSY'nın sağladığı kazanç ve kayıpları yabancı yatırımcının geldiği, ana şirketin bulunduğu ana ülke açısından ve yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke açısından ele almak mümkündür.

Yabancı yatırımcının geldiği ana ülke DYSY nedeniyle kazanımları ve kayıpları söz konusudur. Sermaye ihraç eden ana ülkenin ödemeler bilançosu açık verebilir ya da mevcut açık büyüyebilir. Ancak uzun dönemde bu yatırımların kar transferi ödemeler bilançosuna olumlu yansiyabilir. Ev sahibi ülkeye giden yabancı yatırımcı için yatırımlarının millileştirilmesi riski vardır. Ana ülke ev sahibi ülkeye yapılan yatırımlar nedeniyle vergi kaybına uğrayabilir. Ana ülkede işsizlik sorunu var ise, yatırımların ev sahibi ülkeye kayması bu ekonomik sorunun çözümünü zorlaştırır. Diğer taraftan ana ülke yapılan yatırımların büyüklüğüne bağlı olarak ev sahibi ülkeyi siyasi olarak etkisi altına alabilir.

DYSY, sermaye birikimi yetersiz olan gelişmekte olan ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine doğrudan katkı sağlar; teknoloji ve işletmecilik bilgisini ev sahibi ülkeye getirir; ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi açığı ve döviz açığını kapatacak döviz girişini sağlar; uzun dönemde ithal ikameci sanayinin gelişimine, istihdamın, üretimin ve ihracatın artmasına katkı sağlar; dış piyasa deneyimlerinden ve dış dünyaya yayılmış pazarlama ağından yararlanır; ekonomide rekabeti artırır, ekonomiye dinamizm kazandırır ve üretimin, kalitenin artmasına, fiyatların ise düşmesine katkı sağlar; yaptıkları kârlarla vergi gelirlerini artırır. Bu yararlarının yanında DYSY ev sahibi ülke için bazı sakıncalar taşıyabilir. İşletme yönetiminin dışarıya bağılı olması ev sahibi ülkenin ekonomi üzerindeki kontrolünü zorlaştırabilir; yöneticilik bilgisi ve ileri teknoloji uygulamaları ile ekonomide dual bir yapı oluşmasına sebep olabilir; ortaya çıkan haksız rekabet ortamında ve yüksek gümrüklerle koruma duvarları arkasında yabancı yatırımcılar ekonomide tam bir tekelci konumuna geçebilirler; yabancı yatırımcı üretiminde ithal hammadde ve ara malı kullanıyor olması durumunda ev sahibi ülkeyi ithalata bağımlı hale getirebilir; yabancı şirketin AR-GE faaliyetlerini ana şirkette yapması durumunda ev sahibi ülke teknolojik açıdan da ana ülkeye bağımlı hale gelecektir. Bu durum ev sahibi ülkenin sanayileşmesi ve ulusal teknoloji geliştirmesini olumsuz etkileyebilir. DYSY konusunda bazı ülkeler oldukça liberal politikalar uygularken, bazıları yatırım alanı, getirilen teknoloji türü, yerli ortak içindeki payı, kar transfer oranı, faaliyet süresi, ihracat zorunluluğı gibi kısıtlamalar getirmektedirler.

DYSY, ana ülke ve ev sahibi ülke açısından olumlu katkılarının yanında olumsuz etkilerinin bulunması mümkündür. Ülkeler DYSY'nın olumlu yönünden yararlanmak isterken, olumsuzluklarını da uygun ekonomik politikalarla en aza indirme gayreti içine girmek durumundadırlar. DYSY üretimin artmasına, yeni teknoloji ve yönetim bilgisinin gelmesine, rekabeti geliştirerek ülke ekonomisinin dinamizm kazanmasına, ülkeye döviz girişinin sağlanmasına, ihracatın artmasına ve finansal piyasaların gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Todaro, 1989; Loungani ve Razin, 2001). Diğer taraftan DYSY, ev sahibi ülkede ekonominin üzerinde yabancı denetiminin artması, yerli firmalara karşı haksız rekabet üstünlüğü, teknolojik bağımlılık, ekonomik bütünlüğün bozulması gibi hususlarda yoğun eleştiri almaktadır (Lopez-Mejia, 1999).

1.3. DYSY'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri İçindeki Yeri, Önemi

ve Ekonomik Etkileri

1.3.1 Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelere DYSY Girişi

Küreselleşme, ulaşım ve iletişimdeki hızlı teknolojik ilerleme sayesinde ülke sınırlarını ortadan kaldırmış, ülkeleri birbirine yakınlaştırmıştır. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ve tek başına ekonomi, ülke refahı kavramları günümüzün en popüler kavramları olarak öne çıkmış ve bu bağlamda DYSY'nın önemi de giderek artmıştır.

Gelişmiş ülkelerde DYSY için uygun altyapının mevcut olması, yabancı yatırımcıların öncelikle bu ülkeleri tercih etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla DYSY çıkışları ve girişleri gelişmiş ülkeler arasında daha yoğun yaşanmaktadır. Ancak zamanla gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY'nın payı artma eğilimi göstermektedir. Başlangıçta ABD kökenli olan ÇUŞ tarafında gerçekleştirilen DYSY, günümüzde Avrupa, Japonya kökenli hatta GOÜ kaynaklı ÇUŞ tarafından da gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme, firmaları ayakta kalabilmeleri için uluslararası rekabete zorlamakta bu süreç ÇUŞ'in artması ve beraberinde DYSY'nın da artması sonucunu doğurmaktadır.

Kalkınma için sermaye sıkıntısı çekmeyen gelişmiş ülkeler dahi DYSY için birbiriyle rekabet halinde bulunmaktadır. Kanada'nın Fransız firması Michellin'i Kanada'ya çekebilmek için bu firmaya yaptığı hibe buna örnek verilebilir. Yine, Japonya'nın bugünkü seviyeye gelmesinde DYSY'nın önemli rolü vardır. Yunanistan, Belçika, Avusturya, İrlanda gibi ülkelerde kalkınmalarını DYSY'na borçludurlar. Doğu Avrupa ülkeleri de Batıdan DYSY çekme gayretindedirler. Rusya ve Çin gibi sosyalist ülkeler bile DYSY'na kapılarını açmışlardır. Bir zamanlar Batı'dan kredi bile almaktan kaçınan Çin, bugün Batı ülkeleri ile ortak yatırımlara başlamıştır. Savunma sanayinde bile dışa ve dış sermayeye ağırlık vermektedir. Inter Continental Grubu, Exxon, Union, Phillips, Gulf, Penzoil, ve Coca-Cola gibi firmalar artık Çin'de de faaliyet gösterebilmektedirler. Rusya ise Pepsi Cola, Fiat, Volvo, Mercedes-Benz gibi yabancı sermayeli firmalara kapılarını açmıştır (Akdiş, M., <http://...>). Bu gelişmeler, küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmış, eski tabular yıkılarak DYSY'nın ülke ekonomisine sağladığı yarar kabul görmeye başlamıştır.

Bir taraftan, küreselleşmenin hız kazanması uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırırken, diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin liberal ekonomi ve finansal serbestleşme politikaları uygulamaya başlamasıyla sermaye hareketleri hızlanarak bu ülkelerin küreselleşme sürecine uyumunu kolaylaştırmaktadır.

Küreselleşme uluslararası finansal piyasalar arasında bütünleşmeyi sağlarken, tasarrufların ve yatırımların ekonomiler arasında etkin bir biçimde tahsisine de imkan tanımaktadır.

Bir ülkeye DYSY girişi şirketlerin birleşmesi, bir şirketin satın alınması, özelleştirmeler, stratejik birleşmeler, ortak girişimler yoluyla gerçekleşmektedir. Aşağıda bu giriş türleri üzerinde durulacaktır:

1.3.1.1. Şirketlerin Birleşmesi ve Satın Alınması

Şirketlerin birleşmesi ve satın alınması diğer ülkelerde var olan şirketi satın alarak veya o ülkedeki bir şirketle birleşerek meydana gelir. Uluslararası bilgi bankaları şirketlerin birleşmesi ve satın alınması ile DYSY tarzları arasında genelde bir ayırım yapmamaktadırlar. Bu durum, ülkelerin DYSY konusundaki performanslarını değerlendirmede yanlışlıklara sebep olmaktadır.

Şirketlerin birleşmesi ve satın alınması ülke içindeki net yatırımda veya üretimde az da olsa bir artışa yol açmaktadır. Çoğu zaman uluslararası yatırımcı ile birleşen şirkette oluşacak sinerjilerden dolayı yatırımlarda bir azalma bile söz konusu olabilmektedir. Bu durum, yatırım çeken ülke açısından bakıldığında olumsuz bir gelişme olarak algılanmamalıdır. Uluslararası yatırımcının bu şekilde gerçekleştirdiği yatırımlar çoğu zaman yerel şirketlerin yaşaması ve rekabet edebilmesini sağlarken DYSY'nın sağladığı bütün avantajları da beraberinde getirmektedir.

Şirketlerin birleşmesi ve satın alınması teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar. Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edilebilir. Bu olumlu yönlerin yanında birtakım olumsuz durumlar da söz konusudur. Örneğin, kültür farklılıkları, çeşitli gelenek ve değerlere sahip kuruluşların birleşmelerini güçleştirici bir

rol oynamaktadır. Farklı kültürleri barındıran şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir (Seyidoğlu, 1998: 391).

1.3.1.2. Özelleştirmeler Yoluyla Gerçekleşen Yatırımlar

DYSY içindeki özelleştirme gelirlerinin hesaplanmasında karşılaşılan başlıca özellik, özelleştirme yoluyla gerçekleşen yatırımların diğer DYSY'ndan ayrı olarak kayıt altında tutulmasıdır.

Kamuya ait iktisadi teşebbüslerin yabancı firmalara tamamen ya da kısmen devredilmesi durumunda, bu durumun iktisadi hayata oldukça olumlu yansıtacağı bir gerçektir. Özelleştirme yoluyla gelen DYSY belki de yabancı sermayenin en fazla etkin olduğu durumu yansıtmaktadır. Bu yüzden özelleştirme süreçlerine hak ettiği önem verilmeli ve yabancı sermayenin önü açılmalıdır.

1.3.1.3. Stratejik Birleşmeler

En hızlı gelişen DYSY şekilleri stratejik ortaklıklardır. Bu yatırım şekilleri sadece sermaye transferi veya sermaye plasmanı içermediğinden, çoğu zaman resmi kayıtlarda DYSY olarak gözükmeyebilmektedir. Yatırım harcamalarında bir artış gözlenirse bile, ortak girişimin yerli ortağı sermayeyi iç piyasadan sağladığı kaynaklarla artırabilmekte ve daha da ilginç yabancı ortak sadece teknoloji transferini gerçekleştirebilmektedir.

Sınır ötesi stratejik birleşmelerin en kolay yolu iki şirketin hisse senetlerinin belirli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Şirketlerin amacı, hisse senetlerinin dost ve güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Bu durum daha geniş kapsamlı bir şekilde oluştuğunda hem hisse senetleri değiştirilir, hem de mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurulur. Bu tür birleşmelerin örnekleri otomobil, elektronik, telekomünikasyon alanlarında oldukça yaygındır. Stratejik birleşmeler, özellikle AR&GE giderlerinin yüksek olduğu ve piyasaya girişte zamanlamanın önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha uygun bir yaklaşımdır (TÜGİAD, 1996:7).

1.3.1.4. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

DYSY bazen yerel bir şirketle ortak girişim biçiminde olabilir. Ortak girişimlerle birlikte ev sahibi ülkeler, yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler alıp tek başına mülkiyeti sınırlandırır. Aynı zamanda ortak girişimler siyasi nedenlerle ev sahibi

ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı etki yapar. Ortak girişimcinin deneyimi ve sahip olduğu unvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girmek daha da kolaylaşmaktadır. Ortak girişimler sayesinde yerel mülkiyetin doğurduğu *yabancı olmama* düşüncesi sonucu satışlarda belirgin bir artış gözlemlenmektedir (TÜGİAD, 1996: 9).

Burada şunu önemle belirtmek gerekir ki, dünyada DYSY, birleşme ve satın almalar (özelleştirmeler de dahil) yoluyla gerçekleşmektedir. Yabancı sermayenin, var olan firmaları aldığı fakat yeni yatırımlar yapmadığı şeklindeki eleştiri doğru değildir. Çünkü, varlıkların yabancılara satılması sonucu ele geçen finans yeni yatırımların yapılabilmesi için kullanılabilir ve kullanılacaktır. Dolayısıyla, DYSY doğrudan ya da dolaylı olarak yeni yatırım, yeni istihdam alanı, daha fazla üretim, daha fazla ihracat, daha fazla vergi geliri, kısaca refah artışı olasılığı yaratma anlamına gelecektir. Dünyadaki DYSY’nda gözlenen yüksek düzeydeki artışlarda sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin önemli bir rolü olmuştur.

Tablo 11: Uluslararası Birleşme ve Satın Alma İşlemlerinde Sektörel Dağılım (Milyon ABD Doları)

Sektörler	2003	2004	2005
İmalat	108,055	121,992	205,554
Gıda	29,597	23,870	44,816
Kimya	22,927	41,788	54,438
Diğer	55,531	56,334	106,300
Madencilik, Tetkik, Petrol Ürünleri	26,973	18,169	113,596
Hizmetler	161,959	240,437	397,152
Ulaşım, Telekomünikasyon	35,126	36,530	97,502
Finans	54,790	81,809	93,795
Diğer	72,043	122,098	205,855
Tüm Sektörler Toplamı	296,988	380,598	716,302

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, s. 4, 2007.

1.3.2. DYSY ve Hukuki Boyutu

DYSY’na ilişkin hukuki düzenlemelerin üç ayağı vardır. Birinci ayağı ev sahibi ülkenin yatırım mevzuatıdır; ikinci ayağı yabancı yatırımcı ile ev sahibi ülke (ya da herhangi bir kamu kurum ya da kuruluşu) arasında yapılan ve tarafların yapılan yatırım ile ilgili hak ve yükümlülüklerin hukuki çerçevesini belirleyen ikili yatırım mukavelesidir; üçüncü ayağı ise, yatırımların korunması ve teşvikini amaçlayan ülkelerin karşılıklı kabul ettikleri uluslararası sözleşmelerdir (Tiryakioğlu, 200: 168). Ülkeler yabancı

yatırımcıya elverişli bir hukuki iklim sağlamaya çalışırlar. Günümüzde bu iklim yerli ve yabancı yatırımcıya eşit yaklaşmak biçiminde gerçekleşmektedir. Ancak bazı ülkeler yabancı yatırımcıyı çekebilmek için bu eşitlik ilkesinden yabancı yatırımcılar lehine olmak üzere tavizler verebilmektedirler. Örneğin, yerli yatırımcıya öngörülme-yen bir vergi indirimi ya da istisnası, sosyal mevzuat açısından daha esnek olma, yurt dışına yapılacak transferlerde kolaylık gibi (Tiryakioğlu, 200: 170).

MAI (Multilateral Agreement on Investment) OECD tarafından ortaya atılmış çok taraflı DYSY'larına düzenleme getirmeyi amaçlamış bir sözleşme iken başarılı olamamıştır (Tiryakioğlu, 200: 173).

1.3.3. DYSY'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri İçindeki Yeri ve Önemi

DYSY daha önceki bölümde anlatıldığı üzere gelişmiş ülkelere yönelik olarak gerçekleşmekte idi. Ancak zamanla DYSY yönünü gelişmekte olan ülkelere çevirmiştir. Hatta DYSY yapan çokuluslu şirketler içinde gelişmekte olan ülke menşeli firmaların payında da bir artış görülmüştür. Bu süreç özellikle 1990 sonrası hız kazanmıştır. Aşağıdaki tablo, DYSY'nın 1990 sonrası dönemde, önceki dönemlere göre, Asya ve Latin Amerika başta olmak üzere, nasıl ciddi bir sıçrama yaptığını göstermesi açısından önemlidir:

Tablo 12: Gelişmekte Olan Ülkelere DYSY (Milyar \$)

BÖLGELER	1973-76	1977-82	1983-89	1990-93	1998
AFRİKA	1,1	0,8	1,1	1,4	5
ASYA	1,3	2,7	5,2	19,8	65
ORTA DOĞU VE DOĞU AVRUPA	1,0	2,5	2,6	1,6	25
LATİN AMERİKA	2,2	5,3	4,4	11,0	70
TOPLAM	3,7	11,2	13,3	34,2	165

Kaynak: Sabır, Hasan (2002: 2)

1990'lardan itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan DYSY hızla artarken bu gruptaki ülkeler arasında Çin, Singapur, Malezya, Tayland, Brezilya, Meksika, Hong-Kong, Arjantin, Mısır, Tayvan başı çekmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma çabalarını artıran gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle hammadde satıp sanayi ürünü ve yatırım malı alımı şeklindeki kısır ilişkiyi kırmanın yollarını DYSY'da aramışlardır. DYSY'nın gelişmekte olan ülkelerin

kalkınmasındaki rolü, bütçe açıklarının ve dış açıkların finansmanındaki payı bu yatırımların ÇUŞ aracılığıyla 1950'lerden sonra hızla artmasına neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler, ulusal tasarruflarının ekonomik kalkınma için gerekli yatırımların finansmanına yeterli gelmemesi nedeniyle DYSY'na şiddetle ihtiyaç duyarlar. Yine kendileri teknoloji geliştiremedikleri için yabancı yatırımcının ülkelerine teknoloji getirmesini ve emek yoğun teknolojilerle ülkenin istihdam sorununu hafifletmesini beklerler. Ayrıca, üretimin ve ihracatın artırılması, yönetim bilgisinin ve becerisinin ülkeye getirilmesi ve yayılmasında DYSY'ndan beklerler. Dolayısıyla, DYSY'nın ülkeye çekilmesi bu ülkeler için zorunluluk arz eder. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yabancı sermayeye düşmanlık ve *yabancı sermayeyi nasıl kontrol ederim* kaygısı yerini 1980'lerden ve özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1990'lardan sonra *yabancı sermayeyi nasıl cezbederim* anlayışına dönüşmüştür. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler DYSY için sadece asgari düzenlemeler yapmakla kalmamış, vergi muafiyetleri ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle DYSY'na cazip iklim yaratma gayretine girmişlerdir. Böylece ekonomik düşünce siyasi düşüncenin önüne geçmiş, gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY'nda önemli artışlar olmuştur.

1998 Birleşmiş Milletler Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı'nın dünya yatırım raporunda DYSY'nın gittiği ülkeye yaptığı pozitif katkıları beş ana grupta değerlendiriliyor. Bunlardan birincisi mali kaynakların ve yatırımların artırılması, ikincisi teknolojik imkanların geliştirilmesi, üçüncüsü ihraç imkanlarının artırılması, dördüncüsü istihdam yaratması ve işgücü becerilerinin geliştirilmesi ve beşinci olarak da çevreyi koruma konusundadır (Arıman, 2000: 128). Hal böyle olunca DYSY'nın özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

1.3.4. DYSY'nı Gelişmekte Olan Ükelere Çeken Faktörler

DYSY, sermaye sahibinin daha yüksek kazanç elde edeceklerini umdukları yerlere yönelir. Yüksek kazancı belirleyen getiri ve risk unsurları ülkeden ülkeye değişir. Dolayısıyla bu iki unsuru etkileyen faktörler DYSY'nın hangi ülkeleri tercih edeceği üzerinde etkili olacaktır. Yüksek kazanç kadar önemli diğer bir konu karların transfer edilip edilemeyeceği, edilebilecekse hangi şartlarla edileceğidir. Kâr transferi olmazsa başka ülkede yatırım önemini kaybeder.

Yabancı sermayeyi gelişmekte olan ÷lkelere çeken faktörler içsel ve dışsal faktörler olarak ele alınmaktadır (Bedestenci, H.Ç. ve Kara, M.A., 2004: 268-271):

Literatürde çekme etkisi olarak da ele alınan içsel faktörler gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomilerine ilişkin yaptıkları yapısal reformları içerir. İçsel faktörler arasında ekonomik altyapıyı ve mevzuatla ilgili değişimi, fiyat istikrarının sağlanmasını, başarılı döviz kuru politikalarının uygulanmasını, yabancı yatırımcıyı koruyucu önlemlerin alınmasını, iletişim teknolojileri ve bilgi akışında meydana gelen gelişmeleri, özelleştirme uygulamaları sayılabilir.

Literatürde itme etkisi olarak da ele alınan dışsal faktörler yatırım yapılacak ÷lkenin koşullarında herhangi bir değişikliğin olmadığı, fakat diğer ÷lke koşullarında değişiklik olduğu durumları yansıtmaktadır. Diğer ÷lke koşullarında meydana gelen olumsuz bir değişiklik değişme olmayan ÷lkeyi avantajlı konuma getirebilmektedir. Dışsal faktörler arasında uluslararası faiz oranlarındaki azalmalar, diğer ÷lke ve bölgelerde yaşanan ekonomik durgunluk, piyasa katılımcılarının sayısının artması sayılabilir.

Gelişmekte olan ÷lkelere yönelik DYSY'ndaki artışın nedeni olarak genellikle içsel faktörler gösterilmektedir. Makro ekonomik yapıdaki temel değişiklikler, mali ve yapısal reformların beraberinde getirdiği ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler gelişmekte olan ÷lkelere DYSY artırabilmektedir.

Güçlü ekonomilerle ya da ekonomik birliklerle birleşmeler de DYSY akışında belirleyici olabilmektedir. AB'ye katılan ya da katılma sürecinde olan ÷lkelerin yoğun DYSY çekmesi, ABD ile Latin Amerika ÷lkeleri arasında ekonomik entegrasyon beklentisi nedeniyle Latin Amerika ÷lkelerine DYSY çekmesi bu olguyu güçlendirmektedir. Yine uygulamada kültürel faktörlerin DYSY'da belirleyici olduğunu göstermektedir. Latin Amerika'ya İspanya ve Portekiz sermayesinin akması, Doğu Avrupa'ya Türkiye'ye gelenden çok daha fazla Avrupa sermayesinin akması, Türkiye'nin Türkî Cumhuriyetlere DYSY ÷lkeler arasında kültürel yakınlaşmanın DYSY üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

DYSY'nın gelişmekte olan ÷lkelere çekilebilmesinde ÷lkenin dışa açık olması ve ucuz işgücüne sahip olması yanında uygulanan iktisat politikalarının da önemi büyüktür. DYSY ÷lkeye çekmede etkili olabilecek politikalar arasında teşvik tedbirleri (yatırım

indirimi, gümrük vergilerinden muafiyet, kâr transferi, ucuz kredi gibi), etkin idari prosedürler (koordinasyon eksikliği, yetki dağınıklığı) ve kurallar, minimum bürokratik işlemler, uygun işgücü ve ücret politikası, emek hareketliliğinin ve çalışma barışının tesisi, özelleştirme politikası, ekonomik ve siyasi istikrar, vergileme politikası (düşük vergileme, çifte vergilendirmeyi önleme), ekonomik entegrasyonlara üyelik (AB gibi), dünya ticaret sistemine üyelik (MAI gibi çok taraflı anlaşmalara katılım), rekabet politikası sayılabilir (Sabır, H., 2002: 3).

DYSY etkileyen faktörleri ekonomik (ekonomik istikrar, pazar büyüklüğü, hammaddenin bol ve ucuz olması, emeğin vasıflı ve ucuz olması, yeterli altyapının mevcut olması, piyasaların serbest olması), siyasi (siyasi istikrar, millileştirmeler, savaş durumu, terör olayları), hukuki (yabancı sermaye ile ilgili kanunlar, yönetmelikler, mevzuatlar), psikolojik (geçmişten gelen endişelerin geleceği kötümserlik havası yayarak ipotek altında bırakması, yabancı sermaye düşmanlığının varlığı), ahlâki ve moral değerler (sosyo-kültürel yapı, gelenekler) şeklinde sınıflandırıp değerlendirmekte mümkündür (Akdiş M.).

1.3.5. DYSY'nın Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri

DYSY, büyüklüğüne göre, ev sahibi ülkede rekabet, teknoloji, üretim, gelir, istihdam, fiyatlar, kur, faiz, ithalat, ihracat, ödemeler dengesi, ekonomik büyüme ve refah üzerinde çeşitli ekonomik etkiler yaratabilir. Bu etkiler ülke ekonomisi üzerinde olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz yönde de olabilir. Bu olumlu ya da olumsuz yöndeki muhtemel etkilerin bazıları kısa dönemde ortaya çıkarken diğerleri uzun dönemde ortaya çıkabilir. Yine bu etkilerin ülke içerisinde dışsallıkları da söz konusu olacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan yatırımlarını, iç tasarruflarının yetersiz olması ve yatırım malı ithalatı için gerekli dövizin yokluğu, diğer taraftan dış borçlanma imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle, dış tasarrufları DYSY olarak ülkeye çekerek gerçekleştirmeyi arzularlar. Böylece kalkınmanın önünde önemli bir engel teşkil eden iç tasarruf açığı ve döviz açığı sorununu gidermeyi amaçlarlar. Ülkeye yapılan bu tür fiziki yatırımların beraberinde teknoloji, yönetim becerisi getirmesi; istihdam imkanı yaratması; sermaye birikimi, piyasada ürün çeşitliliği, etkinlik ve rekabet sağlaması; üretimi, kaliteyi, ihracatı artırması beklenir.

Diğer taraftan DYSY, gelişmekte olan ülke ekonomisi üzerinde yabancıların denetim etkisini artırması, yerli firmalara karşı haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, teknolojik bağımlılık yaratması, yoğun ithal girdi kullanması durumunda ithalatı artırması, ekonomik bütünlüğün bozulmasına yol açması gibi endişelerle yoğun biçimde eleştirilmektedir.

Gelişmiş ülkelere yönelik DYSY'nın toplam DYSY içindeki payı giderek artmaktadır: 1980'lerde %26 olan oran 2000'li yıllara doğru %40'lara ulaşmıştır. Günümüzde DYSY'nı ülkeye çekmek için, bir ülkenin dışa açık olması ve ucuz iş gücüne sahip olması artık yeterli olmamakta, başka faktörlerde önemli rol oynamaktadır (Sabır, H., 2002: 1). Ekonomide ekonomik ve siyasi istikrarın yanında, ekonominin kayıt altında olması, şeffaflık, hukuki düzenlemelerin (yabancı sermaye yasası, uluslararası tahkim yasası gibi) tamamlanmış, vergi kanunlarının istikrar bulmuş, mevzuatların düzenlenmiş, ekonominin (enflasyon, kur, faiz gibi) parametrelerinin istikrar bulmuş olması gerekmektedir.

Dünyada küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla sermayenin serbest dolaşımı artmıştır. Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen DYSY, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. DYSY sayesinde ekonomiler dünya ekonomisine daha çok entegre olabilmektedirler. DYSY'nın ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki ekonomik etkileri değişik yönlerden ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.3.5.1. DYSY'nın Sermaye Transferi Etkisi

GOÜ'de sermaye malları gelişmiş ülkelere göre daha kıttır ve bu kıtlık ülkenin gelişmesinin önünde önemli bir engeldir. GOÜ'ler kalkınma çabaları sürecinde iki darboğaz yaşar: Tasarruf darboğazı ve döviz darboğazı. Bu darboğazlardan birincisi (ki buna tasarruf açığı da denir), bu ülkelerde yurt içi tasarrufların sermaye birikimi açısından yetersiz olmasından kaynaklanır. İkinci darboğaz (ki buna döviz açığı da denir) döviz gelirleri ile ilgilidir. Şöyle ki, GOÜ'ler kalkınma sürecinde genellikle çok fazla ithalat yapma gereksinimi duyarlar, ancak bu ithalatı karşılayacak döviz gelirini ihracat yoluyla kazanamazlar. GOÜ'lerin bu iki sorunu kalkınma sürecinde kısır döngü yaşamalarına neden olur: Ekonomik büyüme için sermaye stokunu artırmak gerekir;

sermaye stokunu artırmak için birinci yol ise yatırım yapmaktır, ancak ulusal tasarruflar bunun için yetersiz kalmaktadır (tasarruf darboğazı). Bu durumda ikinci yol olarak bu açığın sermaye malları ithalatı ile telafisi söz konusudur, ancak bu defa da döviz yetersizliği sorunu ortaya çıkmaktadır (döviz darboğazı).

GOÜ'ün karşı karşıya oldukları tasarruf açığı ve döviz açığı sorunu karşısında DYSY çok önemli bir olanaktır ve kısa sürede yatırıma dönüşebilecek sermaye, yabancı kaynak imkanını sağlamaktadır. Yabancı sermayeye yönelen ülkeler, ekonomilerinin durumuna göre, kabul edebilecekleri yabancı sermaye miktarını tespit ederler. Bu miktar genellikle yüksek bir seviyede saptanır. Ancak, yatırımcının bazı piyasa risklerini taşımasından dolayı, belirlenen sermaye miktarlarının altında bir sermaye girişi gerçekleşir. Yabancı şirketler yoluyla gelen sermaye, planlanan yatırımlarla bu yatırımları karşılayacak içsel tasarruflar arasındaki açığı kapatabilir (İSO, 2002: 23).

DYSY'ında ülkeye gelen sermayenin tamamı nakdî sermaye olmayabilir. Makineler biçiminde fiziksel sermaye ve yönetim bilgisi, yönetim becerisi, know how biçiminde fiziksel olmayan sermaye olarak gelebilir. DYSY ile gelen sermaye, yatırımı çeken ülkenin yatırımlar için ayırdığı kaynaklara ek olarak iktisadi hayata pozitif etkiler sağlar. Ancak bazen yabancı şirketler tarafından yapılan yatırımın kaynağının tamamı dışarıdan gelmeyebilir. Yabancı şirket yatırımın bir kısmını yurt içi tasarruflardan sağlayabilir. Elbette böyle durumlarda yabancı yatırımın ülke ekonomisine olumlu katkısı sınırlı kalacaktır.

1.3.5.2. DYSY'nın Rekabet Üzerine Etkisi

DYSY gittiği ülkede serbest rekabet ortamını temel düzen olarak benimseyip, burada serbest rekabetin yerleşmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Günümüzde rekabet ulusal sınırları aşip uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle firmalar, uluslararası faaliyet göstermeseler bile, yaşamlarını sürdürebilmek için dünya piyasalarıyla bütünleşmek zorunda kalmaktadır.

Diğer taraftan ÇUŞ, DYSY yoluyla, ülkelerin ithalat kısıtlamaları yoluyla getirdikleri kısıtlamaları aşarak, rekabet gücünü sürdürebilmekte, ve böylece daha önce mal ihraç ettiği ülke pazarını elinde tutmayı başarabilmektedir. Bu durumda DYSY, ülke

sınırlarının aşılmasında ve pazar payı yarışında ÇUŞ'lere önemli bir üstünlük kazandırmaktadır.

1.3.5.3. DYSY'nin Teknoloji Transferi ve Verimlilik Üzerine Etkisi

DYSY'nın yabancı şirketler tarafından yeni bir üretim birimi kurulması şeklinde gerçekleşmesi durumunda yatırıma ev sahipliği yapan ülke kendi başına geliştirme şansına sahip olmadığı teknolojiye erişme şansı bulabilir. Ev sahibi ülke açısından yeni teknoloji dışsallıklar aracılığı ile ikincil verimlilik artışı da sağlayabilir. Bu etkilere taşma etkileri denir. Bu etkiler, yeni teknolojiyi getirip uygulayan şirket dışındaki şirketlerin de gelen yeni teknolojiden bir şekilde yararlanması anlamını taşır. Bu taşma etkilerinin gerçekleşme şekilleri önemlidir.

Yabancı şirketlerin ulusal piyasaya girmeleri sonucu oluşacak olası etkilerden bir tanesi ulusal pazarda rekabetin artması ile ilgilidir. Yabancı şirketlerin bir ülkede yatırım yapmasına değişik nedenlerle karşı çıkanlar olacaktır. Örneğin ülke içerisinde gerçekleşen yabancı yatırımlar, yabancıların iç pazarda etkisini ve kontrolünü arttıracığı için veya yerel şirketlere karşı haksız rekabet oluşturabileceği için hoş görülmebilir (Blomstrom, Fors ve Lipsey, 1997: 1787).

Öte taraftan artan rekabet nedeniyle yerel şirketler daha verimli çalışma yollarını araştırmak zorunda kalacaktır. Bu amaçla beşeri sermaye ve fiziksel sermayeye daha fazla yatırım yapma yoluna gidebileceklerdir. İkinci olarak, kurulan yabancı şirkette işe alınıp eğitilen, deneyim kazanan çalışanlar daha sonra ülke içerisindeki diğer şirketlerde çalışmaya başlayıp öğrendiklerini oralarda kullanabilirler. Taşma etkilerini harekete geçirebilecek üçüncü faktör, daha yüksek kalite standartları ile çalışmak isteyebilecek çok uluslu şirketlerin ara girdileri sağlayan yerel şirketler üzerindeki baskıları sonucu ortaya çıkabilir. Ara girdi sağlayan şirketler daha kaliteli girdi üretmeyi öğrendiklerinde, bu avantajdan ülkedeki bütün şirketler yararlanabilecektir (Blomstrom, M., 1991: 1-2).

Teknoloji transferinin başlangıç noktası olarak ÇUŞ'lerin ele alınması oldukça mantıklıdır. Çünkü dünya üzerinde AR-GE konusunda en çok harcama yapan şirketler bunlardır. ÇUŞ yabancı yatırım yaparken aslında içselleştirilmiş avantajlarını yani dokunulmaz varlıklarını korumak amacındadır. Ancak taşma etkileri konusunda bir

anlamda elleri bağılıdır. Yani bu etkiler yabancı şirketlerin istekleri ve kontrolleri dışında gerçekleşmektedir.

Teknoloji, farklı biçimlerde tanımlanabilmesine karşın en genel anlamda, malların üretimine uygulanabilen bilgi kümesi ve yeni malların üretilmesi yöntemidir biçiminde tanımlanabilir. Yeni teknolojinin kaynağı üniversiteler, sanayide ve devletin araştırma kurumlarında gerçekleştirilen araştırmalardır. Teknolojik yenilik, araştırmalar sonucu ortaya çıkan buluşların teknolojiye dönüştürülerek yeni ürünlere uygulanması ya da eski ürünlerin üretiminin -daha etkin yeni yöntemle- geliştirilmesidir. Başka bir ifadeyle teknolojik yenilik, yeni üretim fonksiyonlarının bulunması olayıdır (Karluk, R., 1996: 435).

Teknolojinin en önemli işlevi, üretim faktörlerinden, bu arada emekten, en iyi şekilde yararlanmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini artırabilmek ve dünya pazarlarında rekabet üstünlüğü sağlayabildikleri malları üretebilmek için yeni teknolojilere ihtiyaçları vardır. Kendileri teknoloji üretemeyen GOÜ teknolojiyi bir şekilde ithal etmek durumundadırlar. Bu teknolojilerin DYSY ile ülkeye gelmesi ve teknolojinin kullanılabilmesi hali hazırda yetişmiş insan gücünün varlığını gerekli kılar.

DYSY yapan şirketler genelde ÇUŞ niteliği taşırlar. ÇUŞ'lerin dünya pazarındaki önemi bu şirketlerin büyüklüğü ya da mali güçlerinden daha çok Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine ayırdıkları kaynakların büyüklüğünden gelmektedir. Araştırmalar, şirketlerin büyüklüğü ve AR-GE için ayırdıkları fonlar ile yenilikler ve buluşlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yenilik sürecine açık olan ÇUŞ'in merkezi gelişmiş ülkelerdir. Dolayısıyla yeni bir ürünün keşfedilmesi ve üretimine başlanması bu ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha kolay olmaktadır. DYSY ile yabancı yatırımcılar, genelde ÇUŞ, DYSY aracılığıyla yeni teknolojilerini ve yeni ürünlerini ev sahibi ülkeye getirebilmektedirler. Gerçi teknolojinin ülkeye lisans anlaşmaları yoluyla getirilmesi mümkün ise de bu yol gelişmekte olan ülkeler için oldukça pahalı bir yol olmaktadır.

Bu konuyla ilgili teorik açıklamalara bakıldığında teknolojik gelişmenin bir yolu olan "sermaye derinleşmesi" kavramı ile karşılaşılr. Bu, ülkeye yeni olan sermaye mallarının girmesi halinde gerçekleşir. Çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülke şirketlerine göre daha ileri düzeyde bilgi sahibidir ve yeni sermaye mallarını daha ucuz

maliyetle kullanabilirler. Bu şekilde getirilen ileri bir teknolojinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için yatırım alan ülkedeki işgücünün eğitiminin belli bir düzeyin üzerinde olması gerekir. Yatırımın yapıldığı ülkedeki beşeri sermaye stoku ülkenin yeni teknolojiyi özümseyebilme yeteneğini sınırlar.

1.3.5.4. DYSY'nın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Ekonomik büyüme yeni yatırımların yapılmasını gerektirir, yeni yatırımlar ise ilave tasarrufların yapılmasını gerektirir. Ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, kişi başına düşen milli gelirleri düşük olduğu için, arzuladıkları büyümeyi iç tasarruflarla karşılamakta çoğu zaman yetersiz kalırlar. Bu noktada dış tasarruflar, DYSY şeklinde ülkeye gelerek bu açığı kapatırlar.

DYSY sonucunda gerçekleşmesi beklenen en önemli etki ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme beraberinde ikincil yararları başka bir ifadeyle dışsallıkları da getirecektir. Büyüyen bir ekonomide işsizlik azalacak, vergi gelirleri artacak, büyük olasılıkla ihracat artacaktır.

DYSY ekonomik büyümeyi, ülkeye getirdikleri dış tasarruflar yoluyla desteklediği gibi, beraberinde getirdiği teknoloji yoluyla da sağlayabilmektedir. Şöyle ki, normalde üretim faktörleri miktarındaki artış ülkenin üretim imkanlarını artırırken bazen üretim faktörleri miktarını artırmadan, yeni bir teknoloji uygulayarak üretim miktarını artırmak mümkün olmaktadır (Karluk, S.R., 2000: 102). Bu teknoloji ülkeye yabancı yatırımcı tarafından getirilirse ekonomik büyümeye katkı sağlar.

Teknolojik gelişme üretim fonksiyonlarında değişiklik gerektirir ve ülkenin diğer ülkeler karşısında karşılaştırmalı üstünlük durumunu değiştirir. Çünkü, teknolojik gelişme faktör kullanım oranlarını değiştirerek, faktör miktarlarının değişmesine benzer sonuçlar doğurur. Teknolojik gelişme, üretimde kullanılan faktör kullanım oranını değiştirip değiştirmemesine, değiştirmiş ise bu değişikliğin yönüne göre yansız teknolojik gelişme, sermaye yoğun ya da emek tasarruf edici teknolojik gelişme, emek yoğun ya da sermaye tasarruf edici teknolojik gelişme adını alır. Yabancı sermayedarın sermaye ile beraber emek yoğun teknolojiyi getirmesi durumunda ülkenin istihdam sorununa çok daha fazla katkı sağlar.

DYSY ev sahibi ülkenin üretimini artırarak GSYİH'sine katkıda bulunması beklenir. Ancak yabancı yatırımcı girdi olarak yerli girdi değil ithal girdi kullanıyor ise, DYSY ülke GSYİH'sine yaptığı net katkı ithal girdi tutarı düşüldükten sonra kalan tutar kadardır. DYSY'nın ev sahibi ülkede yarattığı net katma değeri hesaplarırken yıllık kârdan kendi ülkesine yaptığı kâr transferini de düşmek gerekir. Ayrıca ev sahibi ülke ekonomisine DYSY'nin net katkısı hesaplanırken kullanılan yerli girdilerin fırsat maliyetlerinin de düşülmesi gerekir. Eğer bu girdiler atıl idiyse fırsat maliyetleri sıfır olup yabancı yatırımcının ev sahibi ülke ekonomisine katkısı büyük olacaktır. DYSY ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde yaptığı net katkı hesaplanırken doğrudan etkiler yanında dışsallıklar ve vergi ödemeleri gibi dolaylı etkiler de dikkate alınarak daha sağlıklı sonuca ulaşılabilir. O halde DYSY'nın ev sahibi ülkede yarattığı katma değer kullanılarak ithal girdi değerine oranı 1'den büyük olursa, *Fayda-maliyet analizi çerçevesinde ekonomiye katkısı olumludur* denir (Karluk, R., 1996: 424-425).

DYSY sonucu ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için bazı şartların yerine gelmiş olması gerekir. Eğer DYSY yeni bir işletme kurma şeklinde gerçekleşmiş ise, yapılan yatırım nedeniyle toplam sermaye stokunun artması ekonomik büyüme için gerekli şart olur. Ancak bütün DYSY yeni bir işletme kurmak şeklinde gerçekleşmez. DYSY var olan bir şirketin el değiştirmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bu durumda söz konusu yatırım yeni bir yatırım niteliğinde olmadığından ülkenin toplam sermaye stokunda bir artış oluşmaz. Şirketin yönetiminde söz sahibi olan yeni grubun bilgi, donanım ve bağlantıları aracılığıyla şirkette verim artışı gerçekleşmesi halinde ülkenin toplam gelirinde iyileşme elde edilebilir. Eğer yabancı yatırımcı karını ülke dışına taşıyor, yeni yatırımlar yapmıyor ise büyüme üzerindeki katkı bu kaynak transferine bağlı olarak azalacaktır.

Yabancı yatırımcılar DYSY ile sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer yerli firmaların da verimliliğini artırarak üretim artışına katkıda bulunabilir. Çünkü, yeni yönetim, organizasyon, teknik bilgi zaman içinde diğer firmalara yayılabilir ve benimsenebilir.

ABD ekonomisi üzerine yapılan bir çalışmada (Asheghia, P., 2004: 64) ekonomik büyümenin belirleyicileri tespit edilirken DYSY'nin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği de araştırılmış, 40 yıllık bir dönemi kapsayan yıllık veriler kullanılarak

yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: (1) ABD'deki ekonomik büyümenin temel belirleyicileri toplam faktör verimliliği, yurt içi yatırımlardaki artış ve DYSY'ndaki artıştır. (2) DYSY'ndaki büyüme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi tek yönlüdür ve DYSY'ndan ekonomik büyümeye doğrudur. (3) DYSY'ndaki büyüme ve toplam faktör verimlilik artışı arasındaki nedensellik ilişkisi tek yönlüdür ve DYSY'ndan toplam faktör verimliliğine doğrudur.

1.3.5.5. DYSY'nın Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Yabancı bir piyasaya başarıyla mal satmak yani ihracatta bulunmak kolay bir iş değildir. Bu iş için o şirketin kendi ülkesinde başarılı bir üretici olması yeterli değildir. Üretilen malın dış piyasalara ulaştırılabilmesi için bu piyasalarla ilgili her çeşit bilgiye, malı bu piyasalara ulaştırabilecek dağıtım kanallarına ve tüketicileri bu malı almaya ikna edecek pazarlama donanımına sahip olmak gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki özellikle küçük ve orta boy şirketlerin bunu tek başlarına başarması beklenemez ve büyük şirketlerin de zorluklarla karşılaşabileceği ortadadır. Bir şirket ölçek olarak büyüdükçe ve özellikle uluslararası nitelik kazandıkça, bu tip işleri birikimden kaynaklanan bilgi, beceri ve ilişkiler aracılığı ile daha kolayca gerçekleştirmektedir.

DYSY'nın uluslararası ticarete etkisi daha çok bu nedenle önem kazanmaktadır. ÇUŞ'lerin ana şirketi veya yan kuruluşu, ihracat konusunda şirketin bütün uluslararası şebekesini kullanabilecekleri için daha avantajlı pozisyondadır. Bu şebeke uluslararası piyasalardaki mevcut durum bilgisini ve dağıtım şebekelerini doğrudan kullanıma sunabilir. Ayrıca ÇUŞ'lerin büyüklüğü nedeniyle daha yüksek maliyetlere katlanarak bu işleri başlatmaları daha kolaydır (Blomström ve Kokko, 1997: 24).

Yabancı sermaye ülkeye ilk gelişinde ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapar. Yine yabancı yatırımcı üretime başladıktan itibaren yaptığı ihracat ve ithal ikamesi üretimi yoluyla ödemeler dengesine olumlu katkı yapmayı sürdürür. Ancak yabancı yatırımcının üretimi için hammadde ve ara malı ithalatı, yabancı üretim faktörlerine yaptığı ödemeler ödemeler dengesini olumsuz etkiler. Ayrıca yabancı yatırımcının sebep olduğu milli gelir artışı ev sahibi ülkenin ithalatını, marjinal ithalat eğilimine bağlı olarak, artırabilir ve ödemeler dengesine olumsuz yansır. Yine, kâr transferleri yapması ya da faaliyetini tamamen durdurup ülkeyi terk etmesi durumunda da ödemeler dengesine olumsuz etki yapar (Karluk, R., 1996: 426).

GOÜ'e giden DYSY ÷lkeye döviz girişi sağlar. Döviz bolluğu ulusal paranın değerlenmesine neden olabilir. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerlenmesi, ucuz ithalat nedeniyle enflasyonu frenleyebilir. Hem Tüketici Fiyat İndeksi içinde değerlendirilen ithal malları fiyatının ulusal para cinsinden ucuzlaması, iç talebin göreceli ucuz olan ithal mallara kayması, hem de hammadde ve yatırım mallarının ucuzlamasıyla girdi maliyetlerinin azalması üretimi artırarak enflasyonu hafifletici bir etki oluşturabilir. Ancak, kısa dönemde ortaya çıkabilecek bu olumlu etki uzun dönemde olumsuz etkiye dönüşebilir. Ulusal paranın değerlenmesi ihracatın azalmasına, ithalatın artmasına dolayısıyla dış ticaret ve cari işlemler açığıın büyümesine neden olabilir. Bu durum borçlanmayı artırırken, sabit döviz kuru rejimlerinde, devalüasyon beklentisini güçlendirebilir. Ulusal paradan kaçış mali sistemin kırılgnlık derecesine bağlı olarak finansal krizlere neden olabilir. DYSY ev sahibi ÷lkenin ödemeler dengesi üzerinde başka etkileri de vardır.

Yapılan doğrudan yatırımların bir ÷lkenin ödemeler dengesi üzerindeki net etkisini hesaplayabilmek için yatırımların ÷lkenin ithalat ve ihracatına olan doğrudan ve dolaylı (gelir düzeyini etkileyerek marjinal ithalat eğilimini etkilemesi gibi) etkilerini ve sebep oldukları/olacakları doğrudan ve dolaylı sermaye giriş (doğrudan yatırım veya dış borçlanma gibi) ve çıkışlarını (kar transferi, lisans ücreti ve borç-faiz ödemeleri gibi) tamamiyla bilmek gerekir (Yıldırım, N., 1983: 127).

Doğrudan yabancı yatırımın ödemeler dengesi üzerinde ilk ve bir kez gör÷len olumlu etkisi yabancı sermayeli şirketin kuruluş için gerekli olan yatırım sermayesini ÷lkeye getirmesi ile gerçekleşir. Söz konusu şirket üretime başladıktan sonra ödemeler dengesi üzerindeki etkileri şirketin yapacağı ithalat ve ihracata bağlı olarak sürekli şekilde gör÷lecektir. Bu şirket üretim yapabilmek için gerekli girdileri ithal etmesi durumunda ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır. Öte taraftan söz konusu şirketin ihracat yapması ödemeler dengesini olumlu etkileyecektir. Unutulmaması gereken dolaylı bir etki de bu şirketin üretime başlamasından önce ithalatı yapılan maddelerden artık ithal edilmeyenler için ortaya çıkan tasarruf etkisidir.

Aynı zamanda şirket yabancı kökenli üretim faktörleri kullanıyorsa bunlara yapılacak ödemeler de ödemeler dengesinde olumsuz etki gösterir. Söz konusu şirketin dönemsel olarak kar transferi yapması da ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratır.

Yabancı yatırımlar nedeniyle ülkeye giren sermaye miktarı ile bu yatırım sonucunda yabancı şirketin ülke dışına çıkardığı sermaye miktarı uzun dönemde incelendiğinde sonuç genellikle yatırım yapılan ülkenin aleyhine döner. Ancak bu nedenle doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili tamamıyla olumsuz bir sonuca ulaşmak doğru olmaz.

Alpar, yabancı yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini; (1) Yatırım gelirleri transferi, (2) Çok uluslu şirketlerin ithalat ve ihracat politikaları, ve (3) İthalat ve ihracatta transfer fiyatlandırması olarak üç grupta incelemiştir (Alpar, C., 1977: 77-92).

Burada asıl fark getiren yaklaşım “transfer fiyatlaması” denilen olgunun ayrıca ele alınarak açıklanmasıdır. Yan kuruluşun yatırımı gerçekleştiren ana şirketten mal alırken dünya piyasalarındaki fiyattan daha yüksek bir fiyattan alması ve ana şirkete mal satarken de dünya fiyatlarından daha düşük fiyattan mal satması, transfer fiyatlaması olarak kabul edilir. Böylece yan kuruluş daha az karlı görünürken ana şirket daha fazla karlı olacak ve eğer yan kuruluşun bulunduğu ülkede kar transferi veya kurumsal kazanç vergileri ile ilgili olumsuz uygulamalar varsa bunların etkisi en aza indirilecektir.

1.3.5.6. DYSY’nın İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkisi

DYS yatırımcısı gittiği ülkeye üst yöneticilerini beraberinde götürmesine rağmen, yatırımlar için gerekli işgücü ve diğer girdiler ülkenin kendi kaynaklarından karşılanmaktadır. Bu anlamda DYSY gelişmekte olan ülkenin atıl duran üretim faktörlerine (dar ve geniş anlamda) istihdam olanağı sağlamaktadır. DYSY bu anlamda bir taraftan kaynakların uluslararası etkin kullanımını sağlarken, diğer taraftan ülkeler arası emek göçünün ve bu vesileyle ortaya çıkması muhtemel diğer sosyal ve hukuki sorunların önünü kesmiş olmaktadır.

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği küresel rekabet ÇUŞ’leri, uluslararası pazarlara tek bir merkezde üretim yapıp ihraç etmek suretiyle erişmek yerine, müşterinin bulunduğu yerde üretim yapmak suretiyle çok fabrikalı bir yapılanmaya doğru götürmektedir. Böylece DYSY’nın, özellikle GOÜ açısından önemli bir sorun olan istihdam sorununa katkı yapma özelliği ön plana çıkmaktadır. Tabii mevcut bir tesisin ya da firmanın satın alınması şeklinde bir DYSY gerçekleşiyorsa bunun istihdam üzerindeki olumlu katkısı yeni bir yatırımın sağlayacağı istihdam katkısı gibi

olmayacaktır. Ancak satın alınan tesis ya da firma verimsizlik ya da ekonomik olmaktan uzak olması nedeniyle kapanacak idiyse, bu durumda DYSY 'nın istihdama yaptığı katkıyı daha dikkatli değerlendirmek gerekir.

DYSY sayesinde gerçekleşen yeni yatırımlar sonucu, yeni çalışma birimlerinin oluştuğu düşünülürse, istihdam artışı beklenir. Ancak her zaman istihdam artışı gerçekleşeceğini söylemek mümkün değildir. Baldwin (1995) istihdam konusunda sonucun üç etkiye bağlı olduğunu belirtir: (1) DYSY'nın ulusal yatırımların yerini alma (ikame etme) derecesi, (2) DYSY'nın sermaye ve ara mal ihracını hızlandırma derecesi, (3) DYSY'nın oluşma şekli (var olan varlıkların satın alınması ya da yeni üretim tesisi inşa edilmesi).

O halde, DYSY'nın beklenen istihdam etkisi ülkede gerçekleştirilen yatırımların durumuna bağlıdır. Söz konusu yatırımlar yeni üretim tesisleri oluşturmak şeklinde gerçekleşiyorsa, istihdama hem doğrudan hem de bu yeni birimlerle çalışacak olan şirketler açısından dolaylı olarak pozitif etkiler. DYSY kapanma noktasında olan şirketlerin el değiştirmesi şeklinde gerçekleşiyorsa mevcut istihdamın korunması şeklinde bir olumlu katkı yapar. Öte yandan eğer DYSY sonucu bazı üretim birimleri kapatılıyorsa, istihdam üzerinde negatif bir etki yapar.

DYSY'nın istihdam üzerindeki etkilerini tam olarak belirlemek kolay değildir. Yapılacak iş yalnızca yapılan yeni DYSY'nda kaç kişinin işe alındığının hesaplanması kadar basit değildir. İstihdam etkisinin net olarak bulunabilmesi için öncelikle yapılan DYSY'nın yatırımı gerçekleştiren şirket tarafından ana şirketin bulunduğu ülkedeki üretimle ilişkisini belirlemek gerekir. Yani 'Eğer doğrudan yatırım yapılmıyaydı yatırımı yapan şirket pazara ihracat yoluyla mı ulaşacaktı? Gerçekleştirilen yabancı yatırım nedeniyle yerel şirketlerin bir kısmı pazar paylarını kaybettiler mi?' gibi soruların cevaplanması gerekir. Bu soruların cevaplarını bulmadan yani ana şirket-yan kuruluş çizgisindeki ilişkinin detaylarını öğrenmeden yabancı yatırımların gerçekleştirildiği ülkedeki istihdam etkisini belirlemek mümkün değildir.

DYSY'nın dünyada istihdama olan doğrudan ve dolaylı katkısını tam olarak tespit etmek elbette güçtür. Dünyada ÇUŞ'lerin istihdam üzerine etkisi Tablo-13'te gösterilmektedir.

Tablo 13: 1975, 1985, 1990 ve 1992 Yıllarında ÇUŞ'lerde DYSY Stoku ve Tahmin Edilen İstihdam (Milyon \$ ve Milyon Kişi)

	1975	1985	1990	1992
Dışarı Giden DYSY Toplamı	282	674	1649	1932
ÇUŞ'lerin Tahmini İstihdamı	40	65	70	73
Ana Şirketlerin Ana Ülkedeki İstihdamı		43	44	44
Dışarıdaki Kuruluşlarda İstihdam		22	26	29
Gelişmiş Ülkeler		15	17	17
Gelişmekte Olan Ülkeler		7	9	12
Çin			3	6
ABD ÇUŞ'lerinde İstihdam	26	25	25	
ABD ÇUŞ'lerinin Dışarıdaki Kuruluşlardaki İstihdamı	7	6	7	

Kaynak: World Investment Report, (1994: 175).

Tablo 14: Dünyada Zirvedeki 100 ÇUŞ'in Dış Ülkelerdeki ve Toplam İstihdamı (Kişi)

İstihdam	1993	1995	1996	1997
Dış Ülke	5,145,056	5,791,009	5,939,470	5,980,740
Toplam	12,602,273	12,098,832	11,716,300	11,621,030

Tablo 15: GOÜ Kökenli Zirvedeki 50 ÇUŞ'in Dış Ülkelerdeki ve Toplam İstihdamı (Kişi)

İstihdam	1993	1995	1996	1997
Dış Ülke	127,120	460,250	538,767	483,129
Toplam	1,417,415	1,236,337	1,737,756	1,583,558

Kaynak: World Investment Report, (1995: 23; 1997: 31; 1999: 81).

Tablo 14 ve Tablo 15'den görüldüğü gibi gelişmiş ülke kökenli ÇUŞ'lerin dış ülkelerdeki istihdama katkısı giderek artarken, toplam istihdamda azalma olmuştur. GOÜ kökenli ÇUŞ'lerin ise hem dış ülkelerdeki istihdama hemde toplam istihdama katkısı giderek artış göstermektedir. Gelişmiş ülke kaynaklı dünyada zirvedeki 100 ÇUŞ'in dış ülkelerdeki istihdama katkısı 1993-1997 döneminde % 16 artış gösterirken, GOÜ kökenli 50 ÇUŞ'in dış ülkelerdeki istihdama katkısı aynı dönemde % 400 artış göstermiştir. Bu gelişmeyi küreselleşmenin ve uluslararası rekabetin artmasının doğal bir sonucu olarak yorumlamak gerekir.

DYSY'ndan dolayı yatırımın yapıldığı ülkede ciddi istihdam artışları beklenir, ancak bazı ampirik çalışmalar bu etkinin önemsiz düzeyde kaldığını ortaya koymuştur. Vaitos

(1976) ve Tambunlertchai (1976) DYSY'nın istihdam etkisinin önemsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Moosa, I., 2002: 77).

1.3.5.7. DYSY ve Yönetim Bilgisi Etkisi

DYSY beraberinde ülkeye teknoloji yanında yönetici ve üst düzey teknisyen niteliğindeki personeli de getirmektedir. Yerli ortaklar daha önce bilmedikleri şeyleri dışarıdan gelen ekiple iş yaparken öğrenmektedirler. DYSY yatırımın yapıldığı bankacılık, ihracat, üretim konusundaki yöneticilik ve işletmecilik bilgisini yaygınlaştırmaktadır. Çünkü, teknolojinin transferi tek başına yeterli olmamakta ülke şartlarına adaptasyonu ve uygulayacak teknik ve idari kadronun yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrudan etkinin yanında, yeni bilgiler yerli kuruluşlar tarafından öğrenilerek uygulanmaktadır.

DYSY, yönetsel bilgi ve becerilerin yatırım yapılan ülkelerdeki firmalara aktarılmasını sağlar. Bu tür bilgi ve beceri aktarımı olmaksızın teknoloji transferini gerçekleştirebilmek bile mümkün olmaz. GOÜ'nün çoğunda büyük ve karmaşık organizasyonları gereğince yönetebilecek kalitede yeterli sayıda yöneticinin bulunup bulunmadığı sorgulanabilir durumdadır. Bu bakımdan başlangıçta yabancı sermayeli firmalarda idari görev alan yerli elemanların sonradan yerli firmalara geçmeleri yoluyla yeni organizasyon yapılarının ve idari tekniklerin ev sahibi ülke ekonomilerine kazandırılması mümkün olabilmektedir.

1.3.5.8. DYSY'nın Fayda Maliyet Analizi

DYSY'nın fayda maliyet analizi yapılırken, bu yatırımların gelecek yıllar itibariyle milli gelire yapacağı katkıların ve ekonomi üzerine yükleyeceği maliyetlerin bugünkü değerleri karşılaştırılır. Bu değerlerin hesaplanması, yapılan yatırımın gelecekteki katkı ve maliyetler toplamının uygun bir oranla iskonto edilmesi şeklinde olur (Karluk, R., 1996: 428).

Yabancı para girişi ile ortaya çıkan parasal genişleme, iç talebi canlandırması durumunda ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonu ya da üretimi artırabilir. Enflasyonu artırma olasılığı kuvvetli ise bu durumda uygulanacak en etkili politika *sterilizasyon* politikasıdır. Sterilizasyon, merkez bankasının döviz girişi

karşısında piyasaya çıkan ulusal paranın piyasadan çekilebilmesi için tahvil ihraç etmesidir (Bedestenci, H.Ç. ve Kara, M.A., 2004: 264).

DYSY girişlerinin büyük boyutlarda olması durumunda sterilizasyon politikası uygulanması reel faiz oranlarının yükselmesine, merkez bankasının elindeki borçlanma kağıtlarının yetersiz kalmasına ve dolayısıyla hazinenin borçlanma kağıtlarının kullanılmasına neden olabilir. Bu durum genellikle kamu harcamaları ve faiz oranlarını artırarak likiditenin sterilize edilmesine neden olabilmektedir. Bu da kamunun elinde biriken fonların faiz ödemeleri ve kamu harcamaları yoluyla tekrar ekonomiye aktarılması ve enflasyonist baskılar oluşması anlamına gelmektedir (Bedestenci, H.Ç. ve Kara, M.A., 2004: 264). Sterilizasyon politikasının yetersiz kaldığı böyle durumlarda diğer bir para politikası olan bankaların rezerv tutma zorunluluğu artırılabilir.

DYSY'nın gelişmekte olan bir ülke ekonomisine yapacağı olası olumlu katkılar şunlar olabilir (Şen, H. vd., 2004: 221);

Yatırımlar için gerekli iç tasarruf açığının ve dış ödemeler için gerekli döviz açığının giderilmesine katkı yaparak, gelişmekte olan ülkelerin maruz kaldığı Nurkse'ün az gelişmişliğin (fakirliğin) kısır döngüsünü kırmalarına yardımcı olabilir,

Sermaye birikimine katkı sağlayabilir,

Teknolojik gelişmeye ve yeni teknoloji transferine imkan sağlayabilir,

İş yönetimi bilgisini, pazarlama stratejisi bilgisini ve entelektüel sermayeyi (know-how) getirebilir,

Verimliliği artırabilir,

İstihdamı ve reel ücretleri artırabilir,

Üretimi (Milli Geliri) artırabilir ve ekonomik büyümeyi sağlayabilir,

Ev sahibi ülkeyi yabancı yatırımcıların uluslararası dağıtım kanalı içine çekmek suretiyle hem ülkenin ihracatını artırabilir,

Vergi gelirlerini artırabilir,

Ülkenin rekabet gücünü artırabilir,

Kaliteyi yükseltebilir,

Beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlayabilir,

Pozitif dışsallıklar sağlayabilir,

Piyasa mekanizmasının gelişmesine ve işleyişine dinamizm kazandırabilir.

Diğer taraftan, DYSY'nın gelişmekte olan ülkelere yukarıda sayılan muhtemel olumlu etkileri yanında bazı olumsuzlukları da beraberinde getirebileceği unutulmamalıdır. Bu muhtemel olumsuzlukları da şu şekilde sıralamak mümkündür (Şen, H., vd., 2004: 222-223);

Yabancı yatırımcının karını kendi ülkesine (home country) transfer etmesi durumunda, kar transferinin büyüklüğüne göre ev sahibi ülke bundan olumsuz etkilenebilir,

Yabancı yatırımcı ev sahibi ülkenin mevzuatlarını umursamayarak ya da yasal boşluklardan yararlanarak yatırım yaptıkları alanlara göre (genellikle madencilik, petrol-kimya, orman-kağıt ürünleri, motorlu araç üretimi gibi insan sağlığı için hassas olan alanlarda yatırım yaparlar) çevre kirliliği, sağlık ve güvenlik gibi sorunları beraberinde getirebilir,

Yabancı sermayeye karşı duruş sergileyenler, eksik rekabet koşullarında uluslararası endüstrilerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar ile eksik rekabet koşullarını taşıyan gelişmekte olan ülkeler arasındaki negatif etkileşimi öne çıkarmaktadırlar. Buna göre, yabancı yatırımcılar, genelde piyasaya girişte önemli engeller olan endüstrilerde faaliyette bulunurlar. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelere yapılan DYSY bu ülkelerin yatırım-tasarruf açığını kapatmak yerine, rantları toplayarak ve piyasalara giriş-çıkışta sahip olduğu avantajlar yoluyla sermayeyi kendi ülkesine aktarmak suretiyle tasarrufları ve yatırımları azaltabilir,

Yabancı yatırımcılar, gelişmekte olan ülkenin döviz açığını kapatmak bir yana, yaptıkları üretimde ithal girdi kullanmak suretiyle bu açığı daha da büyütebilirler,

Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkedeki iş ortakları, girdi tedarikçileri ve çalıştırdıkları işçileri ile küçük bir oligarşik yapı oluşturabilmektedirler,

Yabancı yatırımcılar, teknoloji, üst yönetim ve ihracat kanalları üzerindeki sıkı kontrolleri DYSY'nin kendisinden beklenen faydanın ekonomiye yayılmasını ve pozitif dışsallığını engelleyebilmektedir,

DYSY ekonomide ücretlerde ikilem yaratarak, bölgeler arasında gelişmişlik düzeyi farklılığını artırarak düalizmi körükleyebilmektedir,

Yabancı yatırımcılar, yapılan yatırımların büyüklüğü ölçüsünde ev sahibi geliştirmekte olan ülkenin bağımsız ekonomik ve siyasi politikalarını oluşturmasında baskı unsuru olabilmektedirler.

DYSY'nın geliştirmekte olan ev sahibi ülkenin kalkınmasına ne ölçüde katkı yapacağı, yabancı yatırımcıların hangi alanlarda faaliyette buldukları, hangi tür teknolojiyi beraberinde getirdikleri, ne ölçüde bu teknolojinin ülkenin ihtiyaçları ile uyduğu, ne ölçüde iç piyasada rekabeti artırdıkları, hangi boyutta kâr transferi yaptıkları, ne kadar süre ev sahibi ülkede kaldıkları, ne ölçüde ulusal şirketlerle ortaklık ilişkisine girdikleri, ne ölçüde üretimde yerli girdi kullandıkları ve ne ölçüde ihracata yönelik üretim yaptıkları gibi hususlara sıkı sıkıya bağlıdır (Şen, H. vd., 2004: 223).

DYSY, geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri açısından şu üç hususta önem arz eder (Sabır, H., 2002: 2):

Ülkedeki gelir oluşumu, döviz durumu ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri genellikle olumlu etkiler,

Endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul gelitirme konusunda etkiler,

Modern sektörlerde istihdam durumunu ve iş gücü niteliklerini genelde olumlu etkiler.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE DYSY’NIN TARİHSEL SÜRECİ, YERİ VE ÖNEMİ

Bu bölümde Türkiye’de DYSY’nın sürecini, yeri ve önemini iyi anlayabilmek için Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze iç ve dış gelişmelere paralel olarak DYSY’da gelişmeler ve bu gelişmelere paralel olarak DYSY yatırımları ile ilişkili yasal düzenlemelerin gelişimi incelenecektir. Yine bu bölümde DYSY’nın sektörel dağılımı, yoğunlaştığı sektörler, hangi ülkelerden DYSY geldiği, yeterince DYSY çekilememesinin nedenleri, AB sürecinin bu gelişmelere etkisi incelenecektir.

2.1. Türkiye’de DYSY’nın Tarihsel Süreci, DYSY ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve Teşvikler

Türkiye’de DYSY’nın Tarihi Seyri Cumhuriyet öncesi dönem, Atatürk dönemi (1923-1938), 1939-1950 dönemi, 1950-1980 dönemi ve 1980sonrası dönem olmak üzere beş alt dönemde incelenecektir.

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye’de DYSY’nın Cumhuriyet öncesine uzanan bir geçmişi vardır. 1838 Ticaret Anlaşması, kapitülasyonlar, dış borçlar, Duyun-u Umumiye Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı sermayeye ilişkin işaret taşlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kapitülasyonlarla tanınan haklar çerçevesinde bazı yabancı yatırımcılar değişik alanlarda faaliyette bulunuyorlardı. Bu faaliyet alanları daha çok kamu hizmetlerine ve bazı doğal kaynakların işletilmesine ilişkin alanlardı. Denizyolu, karayolu taşımacılığı, elektrik, telefon, tramvay, havagazı, şehir suyu işletmeciliği bu faaliyet alanlarından bazılarına örnek verilebilir.

Bu dönemde “İstanbul’da şehir hizmetleri (su, havagazı, elektrik, telefon, tramvay, tünel, vb.) demiryolları, madenler, tütüncülük gibi büyük işler, imtiyazlı yabancı şirketler elindedir. Bu şirketlerin yönetici ve yüksek memurları, yabancı ve yerli Hristiyanlardandır” (Avcıoğlu, D., 1998: 192).

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda mevcut yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı alan, tutarı ve getirisi Osmanlı lirası cinsinden aşağıdaki Tablo-16’da verilmiştir.

Tablo 16: Osmanlı İmparatorluğu'nda DYSY (Bin Osmanlı Lirası Olarak)

Yatırımlar	Tutarı (1)	Yıllık Net Getirisi (2)	Getiri Oranı (2/1)*100
Demiryolları	53,310	1,040	1,95
Elektrik,Tramvay, Su	5,700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4,710	160	3,40
Sanayi (Reji dahil)	6,500	560	8,61
Ticaret	2,660		
Madenler	3,580	230	6,42
Banka ve Sigorta	8,200	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu Km Güvencesi	-	420	-
Toplam	84,660	3,370	3,98
Devlet Borçları (Dış)	149,480	13,000	8,70
Genel Toplam	234,140	16,370	6,99

Not: Veriler I. Dünya Savaşı öncesine aittir.

Kaynak: Kepenek,Y. ve Yentürk, N., Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul 2000, s.12.

1920'lerin başında yabancılara ait yatırımların tutarının sektörel dağılımı aşağıdaki Tablo 17'de gösterildiği gibidir.

Tablo 17: 1923 Yılında Türkiye'de DYSY

Sektörler	Kuruluş Sayısı	Yatırım Tutarı (Milyon Sterlin)	Toplam Yabancı Sermayenin % Dağılımı
Demiryolları	7	39,2	62
Bankalar	23	10,2	16
Liman İşleri ve İlgili Belediye Hizmetleri	11	5,0	8
Ticaret	35	3,6	6
Madencilik	6	3,0	5
İmalat	12	2,4	3
TOPLAM	94	63,4	100

Kaynak: Tezel, Yahya S.; Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1994, Tablo:2.6, s.98.

Bu yatırımların %45'i Alman, %26'sı Fransız, %17'si İngiliz, %4'ü Belçikalı ve %2'si Amerikalı sermayedarlara aittir. Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi yabancılar,

yatırımlarını ticaret ilişkilerini geliştirecek alanlara yapmışlardır (Tezel, Y.S., 1994: 107-108).

Kapitülasyonlarla yabancılara verilen gümrük muafiyeti ya da düşük gümrük vergisi ve temettü vergisinden muafiyet gibi tavizler, ülkenin gelir kaybına neden olduğu gibi ilkel yöntemlerle, el emeğine dayalı yerli sanayinin de mahvolmasına sebep olmuştur. Osmanlının sürekli borçlanmak zorunda kalmasında ve borçlarını ödeyemez hale gelmesinde de yine bu tavizlerin önemli rolü vardır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı kötü ekonomik mirası Mustafa Kemal şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“Tanzimat’ın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekâbetine karşı kendini müdafaa edemeyen iktisadımızı, bir de iktisadi kapitülasyon zincirine bağladı. Teşkilat ve ferdî kıymet nokta-i nazarından, iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde bir de fazla olarak imtiyazlı mevkiye bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman, istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şuebat-ı iktisadiyemize, bu sayede hakim-i mutlak olmuşlardı.”

“Efendiler bize karşı yapılan rekâbet, hakikâten çok gayr-i meşru, hakikâten çok kahredici idi. Rakiplerimiz, bu suretle, inkişafa müsait sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatimizi de rahnedar ettiler. İktisadî ve malî inkişaf ve tekâmülümüzün önüne geçtiler.” (Han, E., 1978: 35).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu duruma gelmesinin nedeni, 1535'de önce Fransa'ya ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine tanıdığı ve kapsamını zamanla genişlettiği “kapitülasyonlar” ile 1838'de önce İngiltere'ye ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine “İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesi” ile verdiği tavizler olmuştur. Verilen tavizlerin insanı hayrete düşüren tavizler olması ve İmparatorluğun sonunu hazırlaması nedeniyle, 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesi'nin içeriği aşağıda özetlenmiştir (Çavdar, T., 1992: 8-9):

- Mevcut kapitülasyonlar ve antlaşmalarla Büyük Britanya vatandaşlarına veya gemilerine tanınan haklarla bu sözleşme ile tanınan yeni hak ve imtiyazların sonsuza kadar, kesintisiz biçimde geçerliliği taraflarca kabul edilmiştir.
- Britanya majestelerinin vatandaşlarının veya bunların temsilcilerinin Osmanlı topraklarının her yerinde her çeşit malı, hiçbir ayrıcalık tanımaksızın bu topraklarda üretilen her çeşit ürünü satın almalarına izin verilecektir.
- Osmanlı ürünlerinden herhangi biri, Britanyalı tüccarlar tarafından Osmanlı ülkesinin iç tüketimi için satılmak amacıyla satın alındığında; Müslüman olsun olmasın Osmanlı İmparatorluğu'nda iç ticaretle meşgul Osmanlı vatandaşlarının (en çok kayırlan

bölümünün) benzer koşullarda ödediği vergi ve rüsumlara eşdeğerde yükümlülüklerden sorumlu olacaklardır.

- Eğer herhangi bir Osmanlı ürünü, Britanyalı tacirler veya onların temsilcileri tarafından ihraç amacıyla satın alınırsa, bu mallar her türlü vergi, resim ve harçlardan muaf olarak gemiye yüklenecekleri noktaya kadar götürüleceklerdir.

Bu sözleşme, ekonomik açıdan İngiltere'ye önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. Bu ayrıcalıklardan daha sonra diğer Avrupa ülkeleri de yararlanmışlardır.

Namık Kemal, ülkenin kötüye giden ekonomik durumunu özetle şöyle anlatmaktadır:

“Sanayie gelince, yazık değil midir ki, Osmanlılar gibi olağanüstü zeki bir ümmet, giyecek esvabına kadar dışardan getirmek zorunda kalsın? Biz vaktiyle ziraatte olduğu gibi, sanayide de kendi yağımızla kavrulurduk. Hemen her ihtiyacımızı karşılayacak tezgahlarımız vardı. 20-30 yılda onların hemen cümlesi mahvoldu. Bunun sebebi de hiç şüphe yok ki, mahut anlaşmalarla Avrupalılara verilen ticaret serbestliğidir. Fenn-i servet (iktisat) yazarlarının hepsi, ticaret ve sanayide mutlak serbestlik anlamına gelen 'bırak geçsin, bırak yapsın' şiarını benimsediler.

“Sanayide üstün Avrupa halkı vatanımıza yığıldı. Mamüllerinin nefaseti ve üstünlüğü, mülkümüzde yapılan şeyleri itibardan düşürdü. Tezgahlar kapandı. Sanat erbabı harap oldu.

“Ticarete gelince, Yunan'dan, İran'dan bile aşağıyız. Bir iskelemizden bir iskelemize halkı yabancı vapurlar taşıyor. Basralar ve Bağdatlar elimizdeyken, Hint ve Çin ticareti, Batı devletlerine kalmıştır. Dış ticaretten bir para fayda sağlayamadığımız gibi, mahut anlaşma yüzünden iç ticareti dahi bütün bütün, ellere kaptırdık. Açıktır ki, bir memlekette imtiyazlı bir grup oldukça, imtiyazsız gruplar onunla rekabet edemez. Nitekim hiçbir vakit artı, eksiye eşit olmaz. Bu antlaşmayla iç ticaret yapma iznini alan Avrupalılar, sermaye ve bilgi üstünlüklerinin ötesinde, sefaretlerin himayesinde olduklarından, iç ticareti bütün bütün zaptettiler. Sanki anlaşmanın amacı, bizde sanayii mahvetmekmiş gibi, ithal malından yüzde 5, yerli maldan yüzde 8 gümrük vergisi alınmaktadır.” (Avcıoğlu, D., 1998: 233-234).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı ekonomik miras tamamen iflas etmiş bir ekonomidir: “Devlet Borçları'nın tasfiyesi için kurulan 'Duyun-u Umumiye'; demir ve deniz yollarını kontrol eden yabancı şirketler; yerli mallarını değil, ithal mallarını koruyan bir gümrük rejimi; geçimini en ilkel yöntemlerle topraktan sağlamaya çalışan aç ve yoksul bir halk, Cumhuriyet'in devraldığı ekonominin en belirgin özellikleridir.” (Han, E., 1999: 44)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu zaman, ekonomisinin “yabancı imtiyazlı şirketlere ait demiryolları, madenler, büyük kentlerdeki su, elektrik, havagazı, telefon, tramvay işletmeleriyle çoğunluğu yine yabancı sermaye ile kurulan bankalar, Devlet tarafından askeri ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak kurulan birkaç fabrika ve zirai ürünleri işleyen bazı küçük imalathaneler hariç, modern sanayi ve ticari işletmelerden yoksun, tarıma dayalı bir ekonomi” olduğunu görüyoruz (Zarakolu, A., 1981: 4).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yabancı sermayeli firma sayısında önemli artış olmuştur. Bu firmalar ulaşım, demiryolları, sigortacılık ve bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösterdiler. Yabancı sermayeli firmaların ekonomiye katkıları yanında ekonomik ve sosyal alanda yarattıkları olumsuzluklar I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sürecinde devlet adamlarını ciddi anlamda kaygılandırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, yabancı yatırımcılara tanınan ekonomik ve hukuki ayrıcalıklar (kapitülasyonlar) imparatorluğun hızla çöküşünde önemli rol oynamıştır. Atatürk yabancı sermayenin ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı yatırımları millileştirmiş ve yerli sermayeyi güçlendirmeye çalışmıştır. Geçmişteki bu acı kapitülasyon ve yabancı sermaye tecrübesinden dolayı Türkiye'de yabancı yatırımlara ve yabancı sermayeye olan tepki günümüzde bile sürmektedir.

2.1.2. Atatürk Dönemi (1923-1938)

Cumhuriyet kurulduktan sonra kapitülasyonlar kaldırılmış, ülkedeki yabancılara ait özel statülü şirketler bedelleri ödenerek millileştirilmiştir. Ülkenin kalkınması ülke kaynakları kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ülkede yabancı kaynaklara da ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim I. İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında Mustafa Kemal, geçmişin acı tecrübelerine rağmen akılcı bir tutumla yabancı sermayeye karşı

olmadığını, kanunlarımıza uymak şartıyla yabancı sermayeye gerekli güvencenin verileceğini açık bir şekilde belirtmiştir (Karluk, S.R., 1983: 51). Ancak o günün şartlarında imtiyazsız ve yasalara tabi olmak kaydıyla ülkeye yabancı sermaye girişi olmamıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan esinlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği iktisat politikasının adı "milli iktisat"tır. Kendisi, devletçilik görünümündeki liberal iktisat politikasıdır. Bu politikanın amacı ferdi teşebbüs yoluyla ülke sanayisini geliştirmektir. Yabancı yatırımcının yerine de yerli yatırımcıyı koymaktır. İktisat Kongresinin koyduğu temel prensip, devletin ancak özel sermayenin yetmediği büyük sanayi yatırımları için devreye girmesidir (Cem, İ., 1995: 279).

İktisat Kongresi'nde alınan kararların ve oluşan anlayışın sonucuna göre, Ulusal bir ekonominin oluşturulabilmesi için, Türkiye'de yerleşmiş olan yabancı kapitalistlerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan sermaye sahiplerinin yerine, Türk-Müslüman unsurdan oluşan yeni bir milli burjuva sınıfı yaratılmalıydı. Bu özel teşebbüs gücü, ülkenin kalkınması ve çağdaşlaşması için devlet eliyle desteklenmeliydi.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin emperyalizm ve yabancı sermaye konusunda takındıkları milliyetçi tutumu Mustafa Kemal İzmir'de 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ki konuşmasında şöyle dile getirir: "Efendiler; iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zan olunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vasidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sanayimize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin.

Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkie malikti, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülke yaptıramayız." (Yerasimos, S., 1989: 92-93).

İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal'den sonra söz alınca yabancı sermaye konusunda şöyle demiştir: "Biz Türkiye'yi, iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebi sermayesinin eline terk ve tevdi edemeyiz. Fakat

memleketimizde meşru bir surette kazanmak ve yaşamak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tabi olmak üzere Türkiyelilerden fazla bir imtiyaz, bir hile ardında koşmamak şartıyla memleketimizde her türlü teshilatı, hatta diğer milletlerin gösterdiği teshilattan fazla kolaylıkları irae etmeğe her zaman hazırız. Yalnız yabancıların bizi asri ve medeni bir millet olarak tanımaları ve ona göre bize karşı vaz-ı hakikilerini almaları lazımdır...” (Töre, N., 1982: 48)

1929 Şubatında, Yerli Malları haftası açılışında İsmet Paşa, "İktisadi teçhizat için elzem olan ... esaslı vasıta sermayedir. Sermaye için hariçten gelecek ... ikrazatın kıymeti söz götürmez. Fakat asıl milli sermaye, milletin kendi tasarrufu .. ile temin olunmalıdır."¹ Ancak, kalkınmanın finansmanında yabancı sermayenin önemli bir rol oynayacağı inancı azalarak 1931'de tamamen ortadan kalkmıştır. 1931'de kabul edilen parti programında "normal sermayenin yegane menbaı milli say ve tasarruftur" ibaresi konularak yabancı sermaye normal dışı kabul edilmiştir. Program sözcüsü Refik Şevket, "Normal sermayeden ... milli sermaye kastedilmiştir. Maksat kendi menabii milliyemizden elde ettiğimiz sermayedir. Bunun haricindeki sermaye anormaldir."² diyerek ifade etmiştir.

Türkiye’de Lozan Antlaşması’ndan sonra faaliyette bulunan yabancı sermaye yatırımları hakkında, Şevket Süreyya Aydemir şu rakamları vermektedir:

Tablo 18: Yabancı Sermaye Yatırımları

Alanı	Tutarı (bin İngiliz lirası)
Demiryolları	39,133
Madenler	3,048
Bankacılık	10,210
Belediye İşletmeleri	4,983
Sanayi Teşebbüsleri	2,447
Ticaret	3,593
TOPLAM	63,414

¹ İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları, s. 182.

² CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, İstanbul, 1931.

Yukarıdaki rakamlardan görüleceği gibi, yabancı sermaye yatırımlarının %62'ye yakını demiryollarına yapılmıştır. Çünkü, demiryollarına yapılan yatırımların getirisi devlet garantisindedir ve risksiz yatırımlardır. Bu yatırımlar yapılırken, demiryolu yapımı iznini alan işletme aynı zamanda demiryolunun her iki tarafında belli bir kilometre uzaklığına kadar olan alanın her türlü maden araştırma ve işletme hakkını da elde ediyordu. Osmanlı ülkesini sömürgesi yapmak isteyen İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve daha sonra Amerika demiryolları yapımı hakkını elde edebilmek için kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdir.

Tablodan yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı ikinci önemli yatırım alanı olarak bankacılık görülmektedir. Çünkü, devletin yüksek faizlerle borçlanması ve avans kullanması nedeniyle bankalar ticari faaliyetlerinin yanında en önemli kazanç kaynağını buradan sağlamaktadırlar.

Yabancı sermayenin ilgilendiği bir diğer yatırım alanı tekel durumunda olan ve risksiz kazanç sağlayan su, hava gazı, elektrik, telefon, tramvay gibi uzun süreli imtiyazlara dayanan büyük şehirlerin belediye hizmetleridir.

Ancak 1930-1935 döneminde, yapılan millileştirmeler nedeniyle, yatırım yapmak amacıyla Türkiye'ye yabancı sermaye girişi hemen hemen hiç olmamıştır.

1926 yılından itibaren yabancı şirketlere karşı başlayan girişimlerin ilk örneği 19.04.1926'da yürürlüğe giren ve ülke limanları arasında deniz taşımacılığı yapma hakkını yalnız Türk gemilerine tanıyan "Kabotaj Kanunu"dur. Cumhuriyetin kurulması ile başlayan millileştirmeler, "devletçilik" uygulamalarının arttığı 1929 yılından sonra hız kazanmıştır. Millileştirmeler daha çok su, elektrik, hava gazı, rıhtım, telefon, tramvay, bakır ve kükürt madeni işletmeciliği alanlarında yoğunlaşmıştır. Özellikle 1933'den sonra "devletin ağır bir kalkınma yükü altına girdiği, para sıkıntısı çektiği ve dış ödeme güçlüklerinin şiddetlendiği bir dönemde girişilen bu millileştirme hareketleri"nin 1935 yılı sonuna kadar olanları şunlardır (Avcıoğlu, D., 1988: 54-55):

- Anadolu, Mersin-Tarsus-Adana demiryolları ve Haydarpaşa Liman Şirketlerinin satın alınması (31.01.1928 tarih ve 1375 sayılı kanun). Devlet, demiryolları için 143 milyon, bir süre ödenmemiş faiz ve temettü için 61 milyon lira olmak üzere 204 milyon İsviçre Frangı ödemeyi kabul etmiştir.

- Mudanya-Bursa Demiryolu T.A.Ş.'nin satın alınması (30.05.1931 tarih ve 1815 sayılı kanun). Zarar eden bu hat, 50 bin TL karşılığı devlete geçmiştir.
- İstanbul Türk Anonim Su Şirketi'nin satın alınması (20.05.1933 tarih ve 2198 sayılı kanun). 1933 yılından başlayarak imtiyaz süresinin sonuna kadar yılda 1,300,183 Fransız Frangı ödeme şartıyla, İstanbul Belediyesi'ne devredilmiştir.
- İzmir Rıhtım Şirketi'nin satın alınması (12.06.1933 tarih ve 2309 sayılı kanun). İzmir rıhtımı ve rıhtımda işletilen tramvay 7,827,690 Fransız Frangı karşılığı devlete geçmiştir.
- İzmir Kasaba ve Temdidi (İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma) hattının satın alınması (31.05.1934 tarih ve 2487 sayılı kanun). Satın alma bedeli 162,468,000 Fransız Frangıdır.
- İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo T.A.Ş.'nin satın alınması (23.12.1934 tarih ve 2659 sayılı kanun). Şirkete üç yılda ödenecek ve 1,400,000 Fransız Frangı ile 40 yılda %7,5 faizle ödenecek 31,580,138 Fransız Frangı verilecektir.
- Aydın Demiryolu Şirketi'nin satın alınması (30.05.1935 tarih ve 2745 sayılı kanun). Satın alma bedeli 1,825,840 İngiliz Lirası idi.

Halkın geçimini ve istihdam imkanlarını sağlamak, devleti ve yöneticilerini ilgilendiren en önemli görevlerden birisi idi. Geçmiş acı tecrübeler nedeniyle, bu amaca dışarıya muhtaç kalmadan kendi milli kaynaklarımızla ulaşmak temel politika olmuştur. Kabul gören başlıca iktisat politikası amaçları milli ekonomiye toparlanma imkanı vermek, kendine yeten otarşik bir yoldan sanayileşmek ve kalkınmayı sağlamaktır. Birbiriyle çelişir görünen “özel sektör eliyle kalkınma politikası” ile “otarşik millileştirici politika” bu dönemin genel görünümünü sergileyen temel eğilimlerdir (Sağlam, D., 1977: 78).

1930 yılında Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, “senelerden beri yabancı sermaye propagandası, milli politikayı çürütmek için çalışmaktadır... Ecnebi şirket inhisarından bu memleketin ne çektiğini bilmeyenler gaflete düşebilir” sözleri ile liberal politika uygulamalarından devletçi politika uygulamalarına geçişi ifade etmeye çalışmıştır (Ongun, T., 1998: 331-351).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilebilmesi için gayret edilmesine rağmen bu dönemde yapılan millileştirmeler ülkeye istenilen ölçüde DYSY gelmesini engellemiştir (Karluk, S.R., 2000: 103). Cumhuriyetin kurulmasıyla başlanan millileştirmeler için 1926-1935 yılları arasında yapılan ödemeler aşağıdaki Tablo 19’de sunulmuştur.

Tablo 19: Millileştirmeler İçin Yapılan Ödemeler (Milyon TL)

Yıllar	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
DDY Bütçesinden Ödenen	1,0	0,4	0,1	0,1	4,0	4,2	2,0	2,0	0,1	0,2
Genel Bütçeden Ödenen				3,0	3,2	3,2	3,5	3,8	5,5	6,0

Kaynak: Tezel, S.Y.; “1923-1938 Döneminde Türkiye’nin Dış İktisadi İlişkileri”, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İ.T.İ.A., İstanbul 1977, s.193-229, Tablo:8.

2.1.3. 1938-1950 Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarından pek farklı olmayan bu dönemde “bilinçli olarak” yabancı sermayeye karşı bir politika izlenmemiştir.

İş başına gelen hükümetler, önceki dönemde olduğu gibi, ülkenin ekonomik katkısına yabancı sermayenin katkısını teşvik etmeye yönelik tedbirler almamışlardır (Karluk, S.R., 2000: 104) .

İkinci Dünya Savaşı sonrası, yeni dünya ekonomik düzenine yön vermek amacıyla kurulan *Uluslararası Para Fonu* (IMF) ile Dünya Bankası’na (IBRD) Türkiye’nin katılması ve ABD’nin Marshall Yardımı’ndan yararlanması, ABD’nin mali ve askeri yardım sağlaması, en önemlisi Türkiye’nin Savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünyada kapitalist blokun içinde yer alması, dünyada görülen liberalleşme akımlarının etkisi ile Türkiye’de yabancı sermayeye daha olumlu bakıldı. Bu çerçevede özellikle 1946 seçimlerinden sonra yasal düzenlemeler için hazırlıklara başlanılmıştır (Karluk, S.R., 2000: 104).

Yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda 1947 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasasına ilişkin olarak 13 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Cumhuriyet döneminin yabancı sermayeye ilişkin ilk düzenlemesidir.

Daha sonra 1950 yılında 5583 sayılı yasa ve 1951 yılında 5821 sayılı yasalar çıkarılmıştır. Ancak bu yasalar gerçek anlamda yabancı sermayenin kendini güvende hissederek rahatça yatırım yapabileceği nitelikte değildir.

2.1.4. 1950-1980 Dönemi

1950'den sonra yabancı sermayeye bakış daha olumlu hale geldi. Yabancı sermayeyi gerçek anlamda teşvik eden ve liberal bir anlayışla hazırlanmış olan *6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası* 18.01.1954 tarihinde çıkartıldı. 1954 de 6326 Sayılı Petrol Kanunu çıkarılarak, yabancı şirketlerin Türkiye'de petrol arama, sondaj, üretim, arıtım ve dağıtım yapma faaliyetleri düzenlenmiştir.

Türkiye, 1954'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nı hazırlarken gösterdiği liberal anlayışı uygulamada gösteremedi. 1980'lere gelene kadar yabancı sermaye konusunda gayet muhafazakar bir tutum izledi.

Aynı zamanda, bu süreçte yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokrasi, iktisat politikası uygulamalarının yetersizliği, yabancı sermaye konusunda deneyimsizlik, yetişkin insan gücü eksikliği, alt yapı eksikliği gibi nedenlerle yabancı sermaye yatırımlarında ciddi bir artış olmamıştır.

1980'e gelindiğinde Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının ulaştığı rakam kümülatif olarak 228,1 milyon \$'dır. 1923-1980 dönemine ilişkin yabancı sermaye girişleri aşağıdaki Tablo-20'da verilmiştir:

Tablo 20: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (1923-1980)

Yıllar	Yıllık (Milyon \$)	Kümülatif (Milyon \$)
1923-1954	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9,0	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,5
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: DPT, Türkiye’de Yabancı Sermaye, 1983, s. 27.

2.1.5. 1980 Sonrası Dönem

1980 öncesi dönemde, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’ye gelen DYSY miktarı çok azdır. 1954’de yürürlüğe giren ve çok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası’na rağmen, 1980 yılına kadar Türkiye’ye istenilen ölçüde DYSY’nın gelmemiş olması sadece yasal düzenlemelerin DYSY’nı çekmek için

yeterli olmadığını göstermesi açısından önemlidir. 1980 yılından sonra görülen DYSY girişindeki artışın altında 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları vardır. Bu kararlarla Türkiye dışa açık bir dış politika izlemeye başlamış, ülkede politik ve ekonomik istikrar yeniden kurulmuş, yabancı sermayeye uygulanan politikalarla güven verilmiştir (Karluk, S.R., 2000: 104).

1980 sonrasında uygulanan liberal politikalar yabancı sermaye girişlerini de büyük ölçüde özendirici mahiyette olmuştur. Yabancı Sermaye Yasasında yapılan iyileştirmeler, bürokrasinin azaltılması, gümrüklerin indirilmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, çeşitli ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarının yapılması, özelleştirmelerin yabancılara da yapılması yabancı sermaye girişi üzerinde teşvik edici olmuştur. Bu adımlar sonucu dış ticaret hacminde önemli artışlar kendisini sermaye hareketlerinde de göstermiştir (Erdilek, 1988).

Türkiye’de yabancı sermayeyi düzenleyen 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1980 sonrasında liberalleşme sürecinde yetersiz bulundu ve 24.01.1980 tarihinde 8/168 sayılı *Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi* ve 1989 da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile ilgili diğer mevzuat yürürlüğe girdi. Bu düzenleme yabancı sermaye girişinde artışa neden olmuştur. Ancak DYSY’ndaki artış portföy yatırımları ve kısa vadeli yatırımlarda görülen artışın gerisinde kalmıştır (Öniş, 1994).

DYSY’ni özendirme amacıyla; (Kepenek, Y. ve Yentürk, N., 2000: 320),

Yabancı sermayenin çalışma alanları olabildiğince genişletildi; özellikle tarım, madencilik ve bir dizi hizmet alt kesimlerine yabancı yatırımcıların girişi kolaylaştırıldı;

Toplamı 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına dönüştürülmesine olanak tanındı;

Sermaye giriş-çıkışlarında serbestleştirmeye gidilerek ve öbür önlemlerle yabancı sermayeye güven verici bir ortam yaratıldı;

Serbest bölgeler oluşturularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak yaratıldı.

Tüm bu önlemler liberal bir siyasi felsefeyle desteklenerek yabancı sermaye için bir güven ortamı oluşturuldu. Yeni ekonomik kurallar benimsenmek suretiyle, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren ve siyasi ve ekonomik istikrar sağlanan Türkiye pazarı, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmiştir.

Finansal liberalleşme ve yabancı sermayeyi teşvik politikalarının sonucu Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarında artış olmuştur. DYSY'larının yabancı sermaye girişi içindeki payının gelişimi aşağıdaki Tablo 21'de görülmektedir.

Tablo 21: Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyon \$)

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (Net)	DYSY	Portföy Yatırımları ^a	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri ^b	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ^c
1980	672	18	0	656	-2
1981	899	95	0	683	121
1982	280	55	0	127	98
1983	883	46	0	39	798
1984	73	113	0	612	-652
1985	1065	99	0	-513	1479
1986	2124	125	146	1041	812
1987	1891	106	282	1453	50
1988	-958	354	1178	-209	-2281
1989	780	663	1386	-685	-584
1990	4037	700	547	-210	3000
1991	-2397	783	623	-783	-3020
1992	3648	779	2411	-938	1396
1993	8903	622	3917	1370	2994
1994	-4257	559	1158	-784	-5190
1995	4565	772	237	-95	3635
1996	5483	612	570	1636	2665
1997	6969	554	1634	4788	-7
1998	-840	573	-6711	3985	1313
1999	4829	138	3429	344	918
2000	9610	112	1022	4276	4174
2001	-14557	2855	-4515	-1130	-11766
2002	1194	962	-593	2104	-1279
2003	7192	1253	2465	-809	4283
2004	17752	2024	8023	6168	1537
2005	44127	8726	13437	13677	8287
2006	31336	12129	2403	17842	-1038

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri.

^a Tahvil dışsatımı ya da menkul kıymetler alım satımı portföy yatırımı olarak tanımlanmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 299). Ödemeler Bilançosu sermaye hareketleri bölümünde portföy yatırımları varlıklar ve yükümlülükler olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Varlıklar kısmında yurt içi yerleşiklerin dış piyasalardan menkul alım satımları gösterilmekte ve varlıkların (-) bakiye vermesi dış piyasalardan alımların satımlardan fazla olduğunu, (+) bakiye vermesi ise satımların alımlardan fazla olduğunu göstermektedir. Yükümlülükler kısmında, iki alt kısım yer almaktadır. Biri bankalar, kamu sektörü ve diğer kurumların tahvil ihracı yoluyla borçlandığı miktarlar, diğeri yurt dışı yerleşiklerin yurt içi piyasalarda yapmış oldukları menkul kıymet alım satımlarıdır.

^b Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri, Ödemeler Bilançosunun sermaye hareketleri bölümünde yer alıp bankaların, kamu sektörünün ve özel şirketlerin uluslararası finans kuruluşlarından, yabancı hükümetlerden aldıkları uzun vadeli kredileri ifade eder. Yatırım bankaları, Dünya Bankası ve IMF, bankaların oluşturduğu konsorsiyumlar ve diğer kuruluşlar bu tür fonların kaynağını oluştururlar.

Genellikle proje finansmanı ve makro ekonomik dengelerin düzeltilmesi amacıyla verilen bu krediler verimli alanlarda kullanılırsa faydalı olabilmektedir; vadeleri uzun olduğu için bu kredilerin istikrarsızlık yaratma riski düşüktür (Kont, 1998: 694).

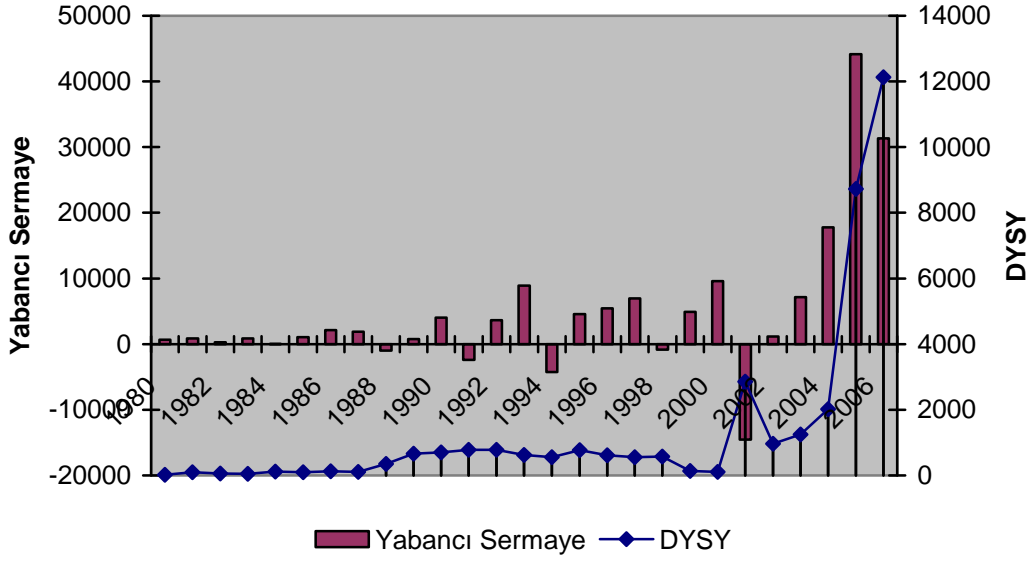
^c Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri de Ödemeler Bilançosunun Sermaye Hareketleri Bölümünde yer alıp varlıklar ve yükümlülükler olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Varlıklar kısmında dışarıya verilen krediler, yükümlülükler kısmında ise TCMB, ticari bankalar ve diğer sektörlerin işlemlerinden kaynaklanan kısa vadeli borçları yer almaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 299). Bu tür sermaye ekonominin gelişim potansiyelinden ziyade finansal aktiflerdeki yüksek getiriden ve faiz-kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gelmektedir. Bu tür sermaye büyük ölçüde spekülatif olup, sıcak para niteliğindedir. Vadelerinin kısıllından dolayı uzun dönemli ekonomik büyümeye katkı sağlamamakta, geçici olarak Ödemeler Bilançosu açıklarını ve kamu açıklarını finanse etmektedir.

Tabloya göre, 1980 sonrası dönemde Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinde artış olmuştur: 1980'de 672 milyon dolar olan net yabancı sermaye girişi, 1985'de 1 milyar dolara, 1990'da 4 milyar dolara, 1996'da 5,5 milyar dolara, 2000'de 9,6 milyar dolara yükselmiştir. 1991'de Körfez Krizi, 1994'de 5 Nisan Krizi, 1998'de Asya ve Rusya Krizleri, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Türkiye'den önemli miktarlarda sermaye çıkışına neden olmuştur. 1991'de yaklaşık 2,5 milyar dolar, 1994'de 4,3 milyar dolar, 1998'de 840 milyon dolar, 2001 yılında 13,9 milyar dolar Türkiye'den net sermaye çıkışı olmuştur.

DYSY, 24 Ocak Kararları ile geniş ölçüde teşvik edilmiş olmasına rağmen, demokrasinin bir süre askıya alınmış olması nedeniyle yeteri kadar artmamış, ancak 1983 genel seçimler sonrası demokrasiyle yeni hükümetin iktidara gelmesiyle yabancı yatırımlarda artış görülmüştür. Bu dönemde DYSY konusunda yapılan mevzuat değişiklikleri yabancı yatırımlarında tarihte görülmemiş artışlara yol açmıştır. 1992 yılına kadar süren artışlar, kurulan koalisyon hükümetleri ve içindeki lider değişimleri sonucunda oluşan ekonomik istikrarsızlıklar ve kötüleşen ekonomi nedeniyle artışını durdurmuş ve azalma eğilimine girmiştir.

Türkiye'ye yönelik net yabancı sermaye ve net DYSY'nın miktarlarının yıllar itibariyle seyri aşağıdaki grafikte görülmektedir:

Grafik 5: Yabancı Sermaye Hareketleri ve DYSY (Milyon \$)



DYSY 1992 yılına kadar artış eğilimi göstermiş, 1994 Ekonomik Krizi'nin etkisiyle azalma eğilimine girer. Kayda değer bir husus, 1996 yılında yürürlüğe giren AB ile Gümrük Birliği sürecinde Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinde, özellikle DYSY'da beklenen artış gerçekleşmemiş ve DYSY'nin miktarı 1995 yılına göre izleyen yıllarda düşüş göstermiştir. 1997 Güneydoğu Asya'da başlayan ve 1998'de Rusya'da patlak veren ve küresel boyut kazanan finansal krizin etkisiyle DYSY en düşük seviyelere inmiştir. 1999'da yaşanan Marmara Depremi, Türkiye'nin en önemli sanayi bölgesini vurmuş ve DYSY daha da gerilemiştir. 1999 yılı sonunda IMF ile Stand-By anlaşmasının imzalanması ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının hayata geçirilmeye başlanması, enflasyon ve faiz oranlarını düşürmede izlenen politikaların başarılı sonuçlarının alınması, 2000 yılındaki GSM ihalesinin başarılı bir biçimde sonuçlandırılması 2001'de Cumhuriyet tarihinin en fazla yabancı sermaye girişinin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak 2001 Krizi 2002 yılındaki girişleri azaltmıştır. 2002'de genel seçimler sonucu iki partili meclis ve tek partili güçlü hükümetin iktidara gelmesi siyasi istikrarın oluşmasını sağlamıştır. Hükümetin Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde göstermiş olduğu performans ve almış olduğu yol yabancı yatırımcıların dikkatini bir kez daha Türkiye üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. 2003 ve izleyen yıllarda Türkiye'ye giren DYSY miktarı kısa süre önce hayal edilmesi mümkün olmayan rakamlara ulaşmıştır. Dünyada finans piyasalarında türev piyasalarda kredi

imkanının genişlemesi ile bollaşan kredilerin de DYSY'ndaki artışta önemli etkisi olmuştur.

Türkiye'ye 1980'lerin ikinci yarısından itibaren gelen DYSY özellikle hizmet sektörüne yönelik olmuştur. Hizmet sektöründe özellikle bankacılık, ve diğer mali hizmetler, yatırım finansmanı, sigortacılık, otel, pansiyon, vb. alanlar ön plana çıkmıştır. DYSY türü olarak yap-işlet-devret modeli çerçevesinde Türkiye'de bazı alt yapı yatırımları ve temel hizmetler alanındaki projeler hayata geçirilmiştir. Bunlar arasında Aliğa Termik Santrali, Ankara Metrosu, Atatürk Hava Limanı, Dünya Ticaret Merkezi sayılabilir.

Tablo 22: Türkiye'nin DYSY Dengesi 1992-2005 (Milyon \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Doğrudan Yatırım Dengesi	779	622	559	772	612	554	573	138	112	2769	962	1253	1978	8589
Yurt dışında	-65	-14	-49	-113	-110	-251	-367	-645	-870	-497	-175	-499	-859	-1078
Yurt içinde	844	636	608	885	722	805	940	783	982	3266	1137	1752	2837	9667

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/V-DisTicaretveOdemelerDengesi/V_3_6.xls, 02.08.2006

Günümüze kadar *Yabancı Sermaye Kanununda* yabancı sermaye girişlerini özendirmek için birçok değişiklikler ve iyileştirmeler yapılmıştır. Günümüzde ise tüm yatırım ve ihracat teşviklerinden yerli şirketlerle aynı haklara sahip olan yabancı şirketlerde yararlanmaktadır. Yabancı sermaye ile ilgili mevzuat 1986, 1992 ve 1995'te değiştirilmiş, 2003'de ise günümüzde geçerli olan son şeklini almıştır (Bkz. EK 2).

17 Haziran 2003'de *4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununu* yürürlüğe girmiş, 18 Ocak 1954 tarihli ve *6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*'nun yerini almıştır (Bkz. EK 1 ve EK 2). *4875 Sayılı kanun*, dünyanın en liberal mevzuatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu kanun ile, yabancı yatırımcı için Türkiye'de yatırım sürecinin basitleştirilmesi ve cazip hale getirilmesi amacıyla önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Yerli ve yabancı yatırımcılara eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli şirket sayısında büyük artış görülmüştür.

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dönemin ihtiyaçlarını karşılayan oldukça liberal bir mevzuattı. 1954'den 2003'e gelinceye kadar, yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik olarak gösterilen reform çabalarına rağmen, bu süreçte ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını gidermedeki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun çıkarılmasını zorunlu kılmıştır.

Yeni kanunla, ekonomik hayatta meydana gelen gelişmelere bağlı ortaya çıkan yatırıma ilişkin temel kavramlar uluslararası standartlar çerçevesinde tanımlanmış,

yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmış,

eski kanundaki gibi ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olmalarının esas olduğu, bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün bulunması halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiş,

kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasaya ve Kamulaştırma Kanununda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış ve kamulaştırmanın bahsi geçen mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiş,

yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim vb. anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği açıkça ifade edilmiş,

yabancı yatırımcıların Türkiye'de gayrimenkul edinimi serbestisinin kanunda yer alması amaçlanmıştır,

yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurunun usul ve esasları 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu çözüm yoluna, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanı sıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma imkanları ile

birlikte kanunda yer verilmesiyle yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır,

yabancı yatırımcılar açısından önemi dikkate alınarak, çalışma izni bakımından çalışma mevzuatına tabi olan yabancı personelin istihdamı konusuna yer verilmiş,

Bu kanunla, yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi Hazine Müsteşarlığı'na verilmiştir. Yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin/onay prosedürünün kaldırılmış olması nedeniyle, anılan görevin yerine getirilmesi, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgilerin kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşlarından edinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla Müsteşarlık, ilgili birimlerden yatırımla ilgili bilgi istemeye yetkili kılınmıştır.

DYSY'yi ülkeye çekmek için makro ölçekte atılan adımların yanı sıra, Türkiye'de yatırım ortamını hem yerli hem de yabancı yatırımcılar açısından daha cazip kılmak için 2004'de *Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu* (YOİKK) oluşturulmuştur. YOİKK, yatırım ortamının iyileştirilmesi, yerli yatırımcıların daha kolay yatırım yapma isteği taşıması ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye gelmesi için 32 yasal düzenleme öngörmüştür. Bu yasal düzenlemeler uzun süre sürüncemede kalmıştır. Çıkarıldıktan sonra da işlerlik kazanmaları, istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Yatırım yapacak şirketlerin kuruluş aşamaları tek başvuru ile mümkün hale getirilmiştir. Ancak, bu kuruluşların üretime geçebilmeleri için yine yoğun bürokrasi 27 ayrı başvuru zorunluluğu ortadan kaldırılamamıştır. Doğal olarak sadece yatırım ortamının bürokratik olarak iyileştirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda üretim aşamasında rekabet edilebilir bir ortamın yaratılması da zorunludur. Türkiye girdi maliyetleri açısından uluslararası rekabete yatkın bir ortam yaratamamıştır. Hem enerji maliyetleri, hem kamunun elindeki hammadde fiyatlarının, aşırı istihdam ve verimsizlik nedeniyle yüksek olması, hem faiz oranları, hem de işçi maliyetleri üzerindeki kamu yükü gibi girdi maliyetleri rekabete elverişli değildir (Kayalar, 2005).

Türkiye'de YOİKK tarafından yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında yürütülen faaliyetlere uluslararası bir bakış açısı kazandırmak üzere yine 2004'te *Yatırım Danışma*

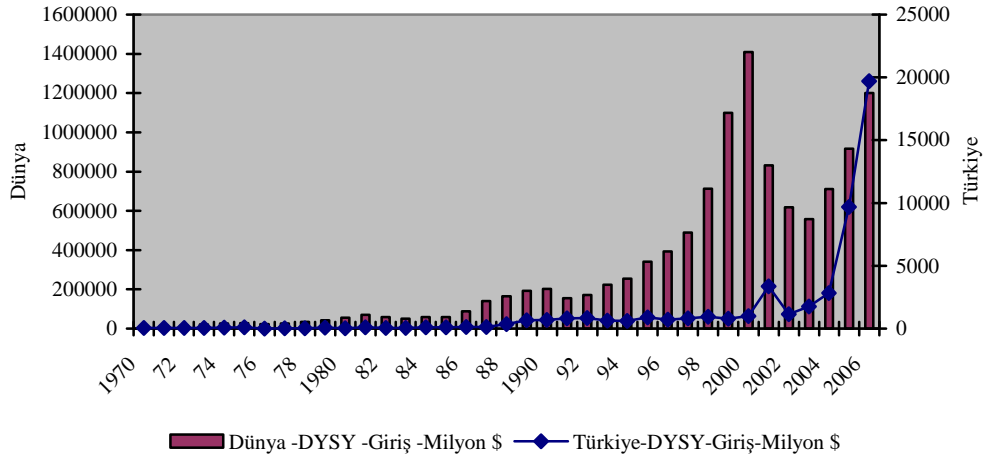
Konseyi (YDK) oluşturulmuştur. YDK'nin amacı; Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi alanında yürütülen çalışmaların, Konseyin üyeleri olan yabancı yatırımcılar tarafından değerlendirilmesi, Türkiye'nin dünya ekonomisindeki rekabet gücünün artırılması için atılacak adımlar konusunda yatırımcılar ve en üst düzeyde politika yapıcılar arasında fikir alış verişinin sağlanacağı bir ortak platformun oluşturulmasıdır. 2004'de gerçekleştirilen ilk toplantıda YDK üyelerinin gündeme getirdiği tavsiyeler doğrultusunda YOİKK bünyesinde 10 Teknik Komite çalışmalarını sürdürmüş, üretim ve yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde önemli mesafeler alınmıştır (Çanakçı, 2005).

2.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle dolu geniş coğrafyası ve dinamik nüfusuyla DYSY'na şiddetle ihtiyaç duyan bir ülkedir. Bu ihtiyaca rağmen 1954-1980 döneminde Türkiye'nin çekebildiği yabancı sermaye miktarı 200 milyon dolar civarındadır. Türkiye'nin dünyadaki yabancı sermaye stokundan aldığı pay %1'lerin altında kalmakta ve bindeler ile ifade edilmektedir. Aşağıdaki Grafik 6'da 1970-2006 döneminde dünyada ve Türkiye'de DYSY girişlerinin seyri görülmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin dünyadaki DYSY içindeki payı binde 1'ler ile ifade edilse de 2000'e ve 2006'ya doğru dünyadaki DYSY girişlerindeki artıştan Türkiye'nin de payını aldığı görülmektedir.³

³ Dünyada 2002-2005 döneminde en fazla DYSY çeken ilk 10 ülke sıralaması ve Türkiye'nin durumuna ilişkin olarak Bkz. EK 3.

Grafik 6: Dünyada ve Türkiye’de DYSY Girişleri (Milyon \$)



Yabancı sermayenin Türkiye’de yaptığı fiziki yatırımları içeren DYSY’nın teşviki amacıyla 1980 sonrası yabancı sermaye mevzuatı yeniden düzenlenmiş; 1986, 1992 ve 1995 yıllarında yabancı sermaye çerçeve kararlarında yapılan değişikliklerle mevzuat daha liberal hale gelmiş; 1996 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği ve 1999 yılında Uluslararası Tahkim yürürlüğe girmiştir (TCMB, 2000: 52).

2.2.1. Yatırım Başvuruları ve Verilen İzinler

1980 sonrası dönemde Türkiye’ye yönelik DYSY giriş izinleri ve fiili girişlere ilişkin veriler; ayrıca ilgili yabancı firmaların toplam yatırım tutarlarına, faaliyette bulunan firma sayısına ve faaliyette bulunan firmaların toplam sermayesine ilişkin veriler aşağıda Tablo 23’de sunulmuştur.

Tablo 23: Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye 1980-2005

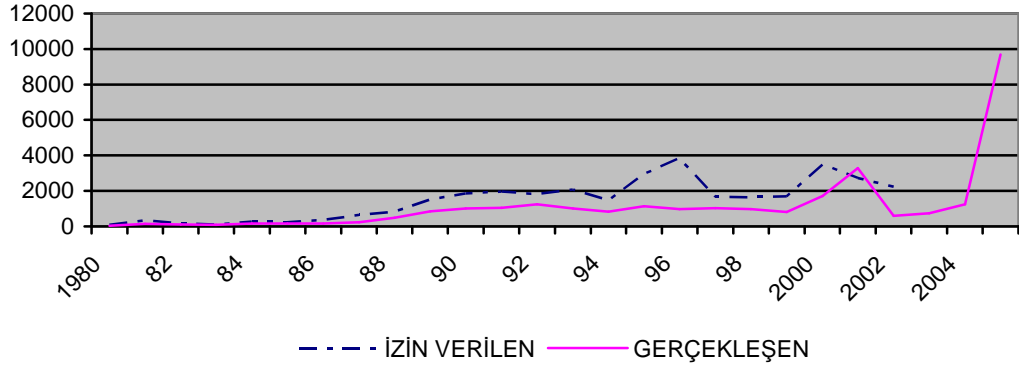
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Belgelerinin Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)	Faaliyette Bulunan Firmaların Sayısı (Kümülatif)	Faaliyette Bulunan Firmaların Sermayesi (Kümülatif) (Milyar TL)	Bulunan Toplam (Milyar TL)	Fiili Giriş (Milyon \$)
1980	97.00	76.87	78	28.39		35
1981	337.51	72.16	109	47.40		141
1982	167.00	218.14	147	100.20		103
1983	102.74	199.22	166	147.11		87
1984	271.36	312.28	235	254.78		162
1985	234.49	1,168.16	408	464.98		158
1986	364.00	3,099.74	619	707.16		170
1987	655.24	3,179.53	836	960.04		239
1988	820.52	5,468.27	1,172	1,597.10		488
1989	1,511.94	9,507.35	1,525	4,847.83		855
1990	1,861.16	18,249.28	1,856	7,943.78		1,005
1991	1,967.26	15,893.98	2,123	13,101.04		1,041
1992	1,819.96	17,976.36	2,330	23,441.21		1,242
1993	2,063.39	70,136.27	2,554	36,737.05		1,016
1994	1,477.61	37,202.36	2,830	62,449.96		830
1995	2,938.32	328,447.82	3,161	113,013.79		1,127
1996	3,836.97	1,250,652.13	3,582	235,971.18		964
1997	1,678.21	624,461.10	4,068	458,968.46		1,032
1998	1,646.44	1,016,653.54	4,533	823,560.55		976
1999	1,699.57	1,599,520.36	4,950	1,446,502.79		817
2000	3,477.42	7,883,004.85	5,328	3,063,463.63		1,719
2001	2,725.28	2,568,750.00	5,841	6,184,411.71		3,288
2002	2,242.92	1,535,599.00	6,280	10,092,737.82		590
2003 ^a	-					745
2004	-					1245
2005	-					9700

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003, <http://www.hazine.gov.tr>

^a 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle doğrudan yabancı yatırımlara uygulanan izin sistemi kaldırılmış olup yabancı sermaye istatistikleri izin bazında tutulmamaktadır (Kanun için Bkz. EK 2).

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yabancı sermayeye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Ancak yabancı sermayeyi çekmede yeterince başarılı olduğu söylenemez. 1980 öncesi dönem ile 1980 sonrası dönemi DYSY yönünden değerlendirecek olursak, 24 Ocak Kararları ve dışa açık liberal ekonomiye geçiş çabaları DYSY üzerinde de etkisini göstermiştir. Bu etkiyi aşağıdaki grafikte izlemek mümkündür.

Grafik 7: İzin Verilen ve Gerçekleşen DYSY, 1980-2005 (Milyon \$)



Kaynak: Tablo 24.

Grafik 7’de görüldüğü üzere, 1980’lerin ortalarından itibaren DYSY girişleri önceki dönemlerle karşılaştırıldığında önemli ölçüde artış göstermiştir. DYSY’na ilişkin izin verilen ve gerçekleşen miktarlarda önemli artışlar olmuştur. Ancak 1990’lı yıllarda DYSY, özellikle Latin Amerika ile DYSY’ni özendirici politikalar izleyen Uzak Doğu Ülkelerine ve Çin’e yönelmiştir. Yine bu döneme rastlayan Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası ortaya çıkan Doğu Avrupa Ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu’nun serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapmış oldukları özelleştirmeler de büyük miktarda yabancı yatırımları çekmiş ve Türkiye’nin yabancı yatırımcıların ilgi alanı dışında kalmasında önemli bir faktör olmuştur (Kont, 1998: 697).

Türkiye’ye yönelik DYSY ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus, fiili girişlerin izin verilen DYSY’nın yaklaşık yarısı kadar bir oranda gerçekleşmesidir ki bunun en önemli nedeni yatırımların gerçekleşme süresidir. Yapılan yatırımların çoğu izin verilen yıl içinde bitirilememektedir. Diğer bir nedeni ise değişik sebeplerden dolayı verilen izinlerin yatırımlara dönüştürülememesidir (Hazine Müsteşarlığı, 2001: 6).

2.2.2. Türkiye’de Yapılan DYSY’nın Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

UNCTAD tarafından yayınlanan *World Investment Report 2001* (WIR 2001) verilerine göre, dünyada DYSY’nın miktarı 1984-1994 döneminde yıllık ortalama 200 milyar dolar iken, 1998’de yaklaşık 690 milyar dolara, 1999’da yaklaşık 1 trilyon dolara, 2000’de yaklaşık 1,3 trilyon dolara yükselmiştir. WIR 2006 verilerine göre de 2002’de

1,2 trilyon dolar, 2003’de 1,1 trilyon dolar, 2004’de 1,5 trilyon dolar ve 2005’de 1,7 trilyon dolar olmuştur.

Aynı dönemlerde Türkiye’ye gelen DYSY 1989-1994 döneminde yıllık ortalama 708 milyon dolar, 1998’de yaklaşık 940 milyon dolar, 1999’da yaklaşık 783 milyon dolar, 2000’de yaklaşık 982 milyon dolar, 2001’de 3,4 milyar dolar, 2002’de 1,1 milyar dolar, 2003’de 1,8 milyar dolar, 2004’de 2,8 milyar dolar ve 2005’de 9,7 milyar dolar olmuştur. Bu dönemlerde gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY’nın miktarı 1989-1994 döneminde yıllık ortalama 60 milyar dolar, 1998’de 188 milyar dolar, 1999’da 220 milyar dolar, 2000’de 240 milyar dolar olmuş, 2002’de 164 milyar dolara düşmüş, daha sonra tekrar artarak 2003’de 175, 2004’de 275 ve 2005’de 334 milyar dolara çıkmıştır..

Tablo 24: Dünyada DYSY (Milyar \$)

Yıllar	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Merkez ve Doğu Avrupa	Türkiye
1970-1990	1,384,1	1,082,9	300,9	499,1	2,9
1991	154,8	114,6	39,9	79,3	0,8
1992	170,5	115,6	53,1	77,2	0,8
1993	224,1	143,3	77,6	77,9	0,6
1994	254,3	148,2	103,6	84,9	0,6
1995	340,3	219,7	115,9	133,7	0,9
1996	392,4	239,4	146,7	131,1	0,7
1997	489,7	287,2	190,4	153,8	0,8
1998	712,1	511,9	189,5	296,7	0,9
1999	1,099,9	861,7	227,7	522,5	0,8
2000	1,409,6	1,145,9	254,6	721,6	1,0
2001	832,3	610,2	210,5	393,1	3,4
2002	617,7	442,8	162,1	314,2	1,1
2003	557,9	360,8	172,8	274,1	1,8
2004	710,8	410,9	260,2	217,7	2,8
2005	916,3	555,9	320,7	433,6	9,7

Kaynak: UNCTAD, Statistics, WIR 2006 Data, <http://www.unctad.org>

Türkiye’nin dünyadaki DYSY’ndan aldığı pay 1989-1994 döneminde yıllık ortalama %0,35, 1998’de %0,13, 1999’da %0,07, 2000’de %0,08 olmuştur. Türkiye’nin DYSY’ndan aldığı payın gelişmekte olan ülkeler içindeki oranı ise 1989-1994 döneminde yıllık ortalama %1,19, 1998’de %0,50, 1999’da %0,35, 2000’de %0,41 olmuştur. Türkiye’nin gerek dünyada gerekse gelişmekte olan ülkelerde yapılan DYSY’ndan aldığı pay çok düşük seviyelerdedir. Türkiye’ye rakip kabul edilebilecek bazı gelişmekte olan ülkelerin çektikleri DYSY’na ilişkin bazı rakamlar şöyle: Örneğin

1998 yılı için Çin 46 milyar dolar, Brezilya 29 milyar dolar, İspanya 11 milyar dolar, Meksika 10 milyar dolar, Tayland 7 milyar dolar, Polonya ve Şili 5 milyar dolar, Çek Cumhuriyeti ve Kolombiya 3 milyar dolar, Vietnam 2 milyar dolar, Kazakistan, Azerbaycan ve Mısır 1 milyar dolar DYSY çekebilmiş (Arıkan, 2000: 128). 1995, 1997 ve 1998 yılları için bazı ülkelere ilişkin rakamlar vererek gelişmeleri görebilmek ve daha iyi karşılaştırma yapabilmek mümkün olacaktır. Örneğin Çin bu yıllarda sırasıyla 45 milyar dolar civarında; Brezilya 5, 20, 30; İspanya 7, 6, 11 milyar dolar; Tayland 2, 4, 7 milyar dolar; İrlanda 1, 3, 7 milyar dolar; Romanya 400 milyon dolar, 1, 2 milyar dolar; Azerbaycan 200 milyon dolar, 1, 1; Litvanya 100 milyon dolar, 400, 900 milyon dolar; Hırvatistan 0 iken, 500 ve 900 milyon dolara çıkarmışlar (Arıkan, 2000: 129).

Tablo 25: DYSY Giriş ve Çıktıları, Türkiye ve Bazı Karşılaştırmalar (Milyon \$ ve %)

DYSY	1990-2000 (yıllık ortalama)	2002	2003	2004	2005	GSYİH'nın Yüzdesi Olarak				
						1990-2000 (yıllık ortalama)	2003	2004	2005	
Türkiye	Giriş	791	1137	1752	2837	9681	1,9	4,7	5,3	13,6
	Çıkış	227	175	499	859	1078	0,6	1,3	1,6	1,5
Yunanistan	Giriş	916	50	1275	2101	607	4,2	2,9	4,0	1,1
	Çıkış	237	655	412	1029	1451	0,9	0,9	2,0	2,7
İsrail	Giriş	1584	1765	3941	1753	5587	7,3	20,0	8,5	25,9
	Çıkış	881	981	2064	4543	2492	4,3	10,4	22,0	11,5
Batı Asya	Giriş	2718	6019	12314	18581	34461	1,9	7,4	9,2	14,9
	Çıkış	223	869	-2241	7427	15942	-	-1,4	3,7	7,0
Asya ve Okyanusya	Giriş	76616	96244	110489	157328	199951	8,0	7,7	9,4	11,1
	Çıkış	37352	34726	18995	83446	83584	3,9	1,4	5,0	4,7
Gelişmekte Olan Ülkeler	Giriş	134670	163583	175138	275032	334285	8,9	9,3	10,7	12,8
	Çıkış	56580	49742	35566	112833	117463	3,3	1,6	4,8	5,1
Dünya	Giriş	495391	617732	557869	710755	916277	7,6	7,3	7,7	9,4
	Çıkış	492566	539540	561104	813068	778725	7,7	7,4	9,3	8,3

Kaynak: http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir06_fs_tr_en.pdf (20.07.2007)

Tablo 26: DYSY Stok Değerleri, Türkiye ve Bazı Karşılaştırmalar (Milyon \$ ve %)

DYSY		1980	1990	2000	2004	2005	GSYİH'nın %'si Olarak			
							1990	2000	2004	2005
Türkiye	Giriş	8845	11194	19209	32489	42170	7,4	9,6	10,8	11,6
	Çıkış	-	1157	3668	7060	8138	0,8	1,8	2,3	2,2
Yunanistan	Giriş	4524	5681	14113	28482	29312	6,8	12,4	13,9	13,2
	Çıkış	-	2882	6094	13791	13345	3,4	5,4	6,7	6,0
İsrail	Giriş	3152	4476	22573	31803	36343	7,9	18,7	25,8	29,4
	Çıkış	17	1188	9091	16742	20096	2,1	7,5	13,6	16,3
Batı Asya	Giriş	8053	39428	62469	114859	150177	8,5	8,5	11,4	11,9
	Çıkış	1911	7585	11119	21081	36305	2,1	1,5	2,1	2,9
Asya ve Okyanusya	Giriş	58668	193774	1066419	1310910	1555076	9,0	26,5	23,9	23,2
	Çıkış	16351	68230	614605	755520	874305	3,3	15,3	13,8	13,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	Giriş	137147	370314	1756394	2349348	2756916	9,8	26,3	27,9	27,0
	Çıkış	72307	148715	871040	1120008	1273612	4,1	13,0	13,3	12,5
Dünya	Giriş	561403	1789303	5802933	9544887	10129739	8,5	18,3	23,3	22,7
	Çıkış	571228	1791092	6471435	10325240	10671889	8,6	20,5	25,2	23,9

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2006

http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir06_fs_tr_en.pdf (20.07.2007)

Türkiye 1990'ların başında DYSY çeken ülkeler arasında 22-23. sıralarda, ortalarında 30-40. sıralarda, 2000'lere doğru ilk 50 sıraya giremiyor. 1998'de 53. sırada yer alıyor. 2000'li yıllarda tekrar ön sıralarda yerini almaya başlıyor (Bkz. EK 3). Farklı bir sınıflandırmaya göre Türkiye'nin DYSY girişinde sıralaması aşağıdaki Tablo 28'da bazı gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 27: DYSY Girişi Performans İndeksi*

Ülke	1990	2000	2004	2005
Umman	42	125	99	91
Slovenya	107	114	57	92
Gana	90	87	93	94
Türkiye	71	124	115	95
Tayland	17	46	107	96
Kanada	38	34	97	97
Paraguay	62	88	128	98
Madagaskar	73	102	102	99

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2006.

* 141 ülkeyi kapsamaktadır ve performans indeksi ülkelerin küresel DYSY içindeki payına ve GSYİH'daki payına göre hesaplanmıştır.

2.2.3 Türkiye’de Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı

Türkiye’de izin verilen DYSY’nın gerçekleştirilmesi sırasında yabancı firmanın kuruluş türüne göre dağılımına bakıldığında *yeni yatırım* şeklinde alınmış olan izinlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Yeni yatırımlarda, özellikle 2002 yılı sonrasında, 2-3 kata varan artışlar dikkati çekmektedir. *İştirak* şeklindeki yatırımlar ise sayı olarak ikinci tür yabancı yatırımcı geliş şeklidir. *Şube* açılması şeklinde gelen yabancı sermaye sayı olarak en az rastlanan kuruluş türüdür. Aşağıdaki Tablo 27’de 1954-2006 dönemine ait yabancı sermayeli firmaların kuruluş türlerine ilişkin rakamlar verilmiştir.

Tablo 28: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmalar (Adet)

Kuruluş Türü	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	Toplam
Yeni Yatırım	3928	356	351	371	899	1608	1887	340	9665
İştirak	495	116	119	123	206	478	392	68	2082
Şube	157	20	34	23	36	64	44	6	373
Toplam	4580	492	504	517	1141	2150	2323	414	12120

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr> , (10.09.2006).

* Ocak-Şubat.

Tablo 28, 1954-2006 dönemindeki yabancı sermayeli firma sayısının yeni, iştirak ve şube olmak üzere dağılımını göstermektedir. 1954-2005 döneminde kurulan toplam 12120 adet firmanın 9665 adedi yeni kurulmuş firma niteliği taşımaktadır. Bu rakam toplam içinde %79,75 gibi çok yüksek bir orana karşılık gelmektedir. İştirak ve şubelerin adedi sırasıyla 2082 ve 373; toplam içindeki oranları ise sırasıyla %17,2 ve %03,1’e karşılık gelmektedir.

2.3. Türkiye’de İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası DYSY’nın sektörel dağılımı incelendiğinde, yatırımların genelde hizmetler ile imalat sektörü arasında dağıldığı görülür. Önceleri DYSY daha çok imalat sektörünü tercih ederken, bu durum son yıllarda değişmiş yatırımlar hizmetler sektörüne kaymıştır. Türkiye’deki bu durum dünyadaki DYSY’na ilişkin gelişmelerle paralellik göstermektedir.

Tablo 29: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

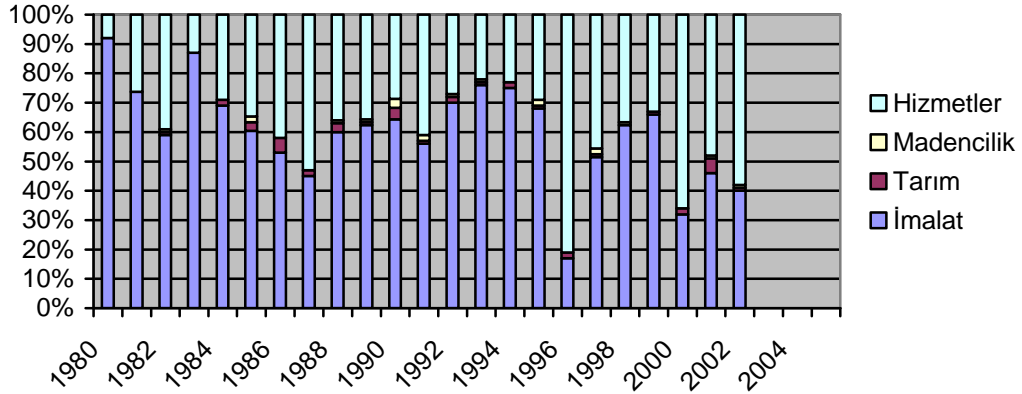
Yıllar	İmalat	Tarım	Madencilik	Hizmetler	Toplam	Fili Giriş
1980	88.76	0.00	0.00	8.24	97.00	35
1981	246.54	0.86	0.98	89.13	337.51	141
1982	98.54	1.01	1.97	65.43	167.00	103
1983	88.93	0.03	0.02	13.76	102.74	87
1984	185.92	5.93	0.25	79.26	271.36	162
1985	142.89	6.37	4.26	80.97	234.49	158
1986	193.47	16.86	0.86	152.81	364.00	170
1987	293.91	13.00	1.25	347.08	655.24	239
1988	490.68	27.35	5.62	296.87	820.52	488
1989	950.13	9.36	11.86	540.59	1,511.94	855
1990	1,214.06	65.56	47.09	534.45	1,861.16	1,005
1991	1,095.48	22.41	39.82	809.55	1,967.26	1,041
1992	1,274.28	33.59	18.96	493.13	1,819.96	1,242
1993	1,568.59	21.05	11.37	462.38	2,063.39	1,016
1994	1,107.29	28.27	6.20	335.85	1,477.61	830
1995	1,996.48	31.74	60.62	849.48	2,938.32	1,127
1996	640.59	64.10	8.54	3,122.74	3,835.97	964
1997	871.81	12.22	26.70	767.48	1,678.21	1,032
1998	1,018.29	5.75	13.73	609.67	1,646.44	976
1999	1,123.22	17.19	6.76	553.40	1,699.57	817
2000	1,105.49	59.74	5.01	2,307.18	3,477.42	1,719
2001	1,244.59	134.68	29.11	1,317.20	2,725.28	3,288
2002	892.01	32.82	17.29	1,300.81	2,242.92	590
2003	710,65	7,73	124,18	365,43	1,207.99	
Toplam	18,641.60	616.37	442.38	15,502.93	35,203.27	

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-2003 <http://www.hazine.gov.tr> , (2006).

1980 yılı itibariyle 10,77 olan imalat/hizmet sektörü oranı, 2002 yılında 0,69'a gerilemiştir. 2003 yılı sonu itibariyle bakıldığında ise, son 24 yılda verilen 35,203 milyon \$ tutarındaki toplam izinin 18,641 milyon \$'ı imalat, 15,502 milyon \$'ı hizmetler, 616 milyon \$'ı tarım ve 442 milyon \$'ı ise madencilik sektöründeki yatırımlara dağılmış durumdadır. DYSY açısından en büyük ilgiyi imalat ve hizmetler sektörleri görürken, en az ilgiyi tarım ve madencilik sektörleri görmektedir.

DYSY'nın yıllar itibariyle sektörler arasındaki dağılımı aşağıda Grafik 8'de sunulmuştur. Grafikte DYSY'nda en büyük payın imalat ve hizmet sektörlerine ait olduğu, son yıllarda hizmet sektörünün payının imalat sektörü aleyhine artış gösterdiği görülmektedir.

Grafik 8: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı, 1980-2005



Kaynak: Grafik, Tablo 29'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

1980 sonrası dönemde DYSY'nın sektörel dağılımı incelendiğinde, toplam yatırımlar içinde imalat sanayinin nispi payı başlangıçta %80'lerin üzerinde iken hızla azalarak %40'ların altına düştüğü görülmektedir. Sanayi yatırımlarındaki bu düşüşün yerini hizmetler sektörü almakta %10'lar civarında olan payı %60'lar civarına çıkarmaktadır. Hizmetler sektörü içinde bankacılık, yatırım finansmanı, sigortacılık ve ticaret sektörleri öne çıkmaktadır (Kepenek, Y. ve Yentürk, N., 2000: 323).

Tablo 30: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (1954-2005)

Sektörler	1954-1999 Birikimli	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1954-2005 Birikimli
TARIM	71	6	9	4	29	31	41	191
İMALAT	2881	273	302	334	749	1464	1668	7671
HİZMETLER	1207	168	173	160	330	625	1169	3832
TOPLAM	4159	447	484	498	1108	2120	2878	11694

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr> (14.08.2006)

Yukarıda Tablo 30'de yabancı sermayeli firmaların yıllar itibariyle sektörlere göre dağılımı verilmiştir. 1954-2005 döneminde kurulan 11694 firmadan 7671 adedi imalat sanayinde faaliyet göstermek üzere kurulmuştur. Tablodan imalat sanayinin yabancı

sermayeli firmalar içindeki payının %65,6 olduğunu, hizmetlerin payının %32,8 ve tarımın payının ise %1,6 olduğunu görülmektedir.

Aşağıda Tablo 31, Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketlerin sektörel dağılımına ilişkin firma adedi dışında firmaların sermayelerine ilişkin farklı veriler sunmaktadır.

Tablo 31: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (Milyon TL) (30.06.2003 İtibarı ile)

Sektörler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye (Milyar TL)	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi (Milyar TL)	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
TARIM	151	278,417	3.63	294,159	94.65
MADENCİLİK	101	37,920	0.49	47,355	80.08
İMALAT	1667	3,182,618	41.52	5,411,113	58.82
ENERJİ	51	367,097	4.79	392,363	93.56
HİZMETLER	4541	3,799,698	49.57	6,460,295	58.82
GENEL TOPLAM	6511	7,665,750	100.00	12,605,285	60.81

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr> (14.08.2006)

Haziran 2003 itibarıyla Türkiye’de faaliyette bulunan toplam 6511 adet yabancı sermayeli firmanın yaklaşık %70’i (4541’i) hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir. Kalanların yaklaşık %26’sı (1667’si) imalat sanayinde, yaklaşık %1,5’i (101’i) madencilik sektöründe, %2,3’ü (151’i) de tarımda faaliyet göstermektedir. En düşük faaliyet gösterdikleri alan %0,8 (51) ile enerji sektörüdür. Yine, toplam DYSY’nın %49,57’si hizmetler sektöründe, %41,52’si imalat sektöründe, %4,79’u enerji sektöründe, %3,63’ü tarım sektöründe ve %0,49’u madencilik sektöründe gerçekleştirilmiştir.

1980-2003 döneminde gerçekleşen toplam DYSY içinde en büyük pay %53 ile imalat sektörüne aittir. Haziran 2003 itibarıyla imalat sektöründe mevcut yabancı sermaye 3,182,618,272 milyon TL’dir. Bunun da ülkedeki toplam DYSY içindeki payı %41,52’dir. Ayrıca yabancı sermayeli firmaların toplam sermayesinin %58,82’si yabancı sermayeden oluşmaktadır ki bu %60,81 olan Türkiye ortalamasına yakındır.

İmalat sektörünün ardından 1980-2003 döneminde Türkiye’de toplam DYSY içinde en büyük paya sahip olan sektör %44 ile hizmetler sektörüdür. Haziran 2003 itibariyle hizmetler sektöründe yer alan 4541 firmanın mevcut yabancı sermayesi 3,799,698,315 milyon TL’dir. Bunun da toplam DYSY içindeki payı %49,57’dir. Yine hizmetler sektöründe yer alan yabancı firmalar kurdukları ortaklıklarda toplam sermayenin %58,82’sine sahiptirler.

Tarım ve madencilik sektörleri yabancı sermayenin en az ilgi gösterdiği alanlardır. Bu sektörlerde faaliyette bulunan firmaların sayısı Haziran 2003 itibariyle toplam firma sayısının yaklaşık %4’dür. Bu alanlara yapılan yatırımların toplam DYSY içindeki payı ise %5 civarındadır.

2.4. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye’de DYSY daha çok AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye’deki toplam yabancı sermayenin yaklaşık %70’i AB kökenli firmalara aittir. Türkiye’deki yabancı sermayeli firmaların %45’i yine AB ülkeleri menşelidir. Türkiye’ye DYSY’nda Hollanda, Almanya ve Fransa AB ülkeleri arasında önde gelmektedirler. AB ülkeleri dışında diğer OECD ülkeleri arasında ABD, İsviçre ve Japonya gibi ülkeler Türkiye’deki DYSY ile dikkati çekmektedir. Dünyadaki en büyük ÇUŞ’un merkezi olan ABD, DYSY’da sadece Türkiye’de değil tüm dünyada etkin rol oynamaktadır.

AB’nin Türkiye’deki DYSY, Türkiye’ye gelen toplam DYSY içinde büyük bir paya sahip olmakla beraber, bu yatırımların düzeyi AB’den çıkan toplam DYSY ile karşılaştırıldığında çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Bunun en önemli nedeni AB’nin DYSY politikası ile yakından ilişkilidir: Çünkü AB, DYSY’nı öncelikle yine AB üyesi ülkelere yapma eğilimindedir.

Tablo 32: Yabancı Sermayeli Firmaların Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2005*	2006*	1954-2006/Ocak*
	Birikimli							Ocak - Nisan		Ocak - Nisan
AB Ülkeleri (25)	2.165	265	252	231	466	1.078	1.707	485	637	6.801
Almanya	772	80	66	66	155	377	524	174	196	2.236
Fransa	211	22	16	22	32	74	80	29	40	497
Hollanda	341	64	40	43	74	145	218	53	73	998
İngiltere	273	30	41	36	66	146	340	92	121	1.053
İtalya	173	22	27	16	32	79	68	17	37	454
Diğer AB Ülkeleri	395	47	62	48	107	257	477	120	170	1.563
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	507	40	46	50	145	289	355	107	129	1.561
Kuzey Afrika Ülkeleri	47	3	7	13	20	28	42	11	11	171
Diğer Afrika Ülkeleri	15	1	2	1	10	18	20	4	6	73
Kuzey Amerika	278	35	37	43	62	109	121	33	42	727
A.B.D.	260	31	35	39	54	98	106	31	39	662
Kanada	18	4	2	4	8	11	15	2	3	65
Orta Amerika ve Karayipler	29	5	4	1	5	8	13	3	2	67
Güney Amerika	5		2			4	2	1	1	14
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	845	65	78	112	275	380	415	139	144	2.314
Diğer Asya	232	24	46	37	113	172	178	54	44	846
Avustralya ve Yeni Zelanda	9	3			1	20	15	3	8	56
Diğer Okyanusya ve Kutup Böl. Ülkeleri	27	6	10	10	11	14	10	2	10	98
Toplam	4.159	447	484	498	1.108	2.120	2.878	842	1.034	12.728

(1) Yabancı sermayeli şirketler, kuruluş türlerine göre yeni şirket kuruluşlarını, mevcut bir şirkete iştirakleri ve şube kuruluşlarını içermektedir. Firma adedinde baskın ülke, sermaye büyüklüklerinde ise ortağın ülkesi esas alınmıştır.

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı *Geçici Veriler (2006 Nisan itibariyle)

Tablodan da görüldüğü üzere toplam 12728 adet firmanın 6801 adedi (%53,4'ü) 25 AB ülkesi çıkışıdır. Bu durum AB'nin Türkiye için önemini ortaya koymaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri de dahil edildiğinde Avrupa ülkelerinin Türkiye için önemi daha da belirgin bir hal almaktadır. Avrupa ülkeleri arasında Almanya, 2236 firmasıyla Türkiye'de en büyük pay sahibi ülke olarak öne çıkmaktadır. ABD'nin firma sayısı 662'dir ve bu sayı toplam içinde %5,2'ye karşılık gelmektedir.

Aşağıda Türkiye'de gerçekleşen DYSY'na ilişkin ülkelere ait yabancı firma adedi, bunların Türkiye'deki sermayesi, firmaların toplam sermayesi ve bu verilere ilişkin bazı oranlar verilmiştir.

Tablo 33: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülkelere Göre Dağılımı (30.06.2003 Yılı İtibariyle)

Ülkeler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
OECD ÜLKELERİ					
Avrupa Birliği					
Almanya	1084	1,115,561,380	13.69	1,333,657,525	83.65
Avusturya	106	37,586,661	0.46	48,668,536	77.23
Belçika	85	81,573,831	1.00	108,393,361	75.26
Danimarka	48	53,062,872	0.65	61,915,073	85.70
Finlandiya	19	6,220,044	0.08	7,299,484	85.21
Fransa	277	535,165,617	6.57	864,352,069	61.92
Hollanda	449	2,243,598,180	27.53	5,467,373,329	41.04
İngiltere	413	712,994,541	8.75	1,225,590,725	58.18
İrlanda	29	12,754,101	0.16	32,416,136	39.34
İspanya	57	98,548,288	1.21	130,661,908	75.42
İsveç	48	49,909,970	0.61	53,019,657	94.13
İtalya	249	440,079,434	5.40	875,316,173	50.28
Lüksemburg	53	201,402,304	2.47	252,948,385	79.62
Portekiz	6	197,995	0.00	212,383	93.23
Yunanistan	76	33,001,940	0.40	47,356,094	69.69
Avrupa Birliği Top	2999	5,621,657,158	68.97	10,509,181,838	53.49
Diğer OECD Ülkeleri					
ABD	393	631,250,249	7.74	1,184,226,650	53.30
Avustralya	16	785,362	0.01	1,160,825	67.66
Çek Cum.	3	67,008	0.00	70,094	95.60
G. Kore	56	52,884,065	0.65	101,631,625	51.53
İsviçre	234	580,653,133	7.12	1,170,725,445	49.60
İzlanda	1	154,294	0.00	13,035,948	1.18
Japonya	62	337,283,056	4.14	392,517,958	85.93
Kanada	32	7,921,976	0.10	12,846,507	61.67
Macaristan	6	1,225,651	0.02	1,920,543	63.82
Meksika	1	16,100	0.00	23,000	70.00
Norveç	18	3,139,951	0.04	5,742,180	54.68
Polonya	4	123,196	0.00	205,836	59.85
Yeni Zelanda	1	325,040	0.00	325,040	100.00
Diğer OECD Ülkeleri Top.	827	1,615,829,081	19.82	2,885,431,651	56.00
OECD Ülkeleri Top.	3826	7,237,486,239	88.79	13,394,613,489	54.03
İSLAM ÜLKELERİ					
Orta Doğu Ülkeleri Toplamı	1075	197,718,440	2.43	495,008,573	39.94
Kuzey Afrika Ülkeleri Toplamı	80	19,353,709	0.23	29,927,134	64.67
Diğer İslam Ülkeleri Toplamı	72	5,578,093	0.07	11,622,764	47.99
İslam Ülkeleri Toplamı	1227	222,650,242	2.73	536,558,471	41.50
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ					
Diğer Doğu Avrupa	108	24,325,174	0.29	83,735,970	29.05

Tablo : 33 Devamı					
Ülkeleri Toplamı					
Bağımsız Devletler Topluluğu Toplamı	426	33,227,838	0.39	46,927,946	70.81
Doğu Avrupa Ülkeleri Toplamı	534	57,553,012	0.68	130,663,916	44.05
DİĞER ÜLKELER					
Güney Doğu Asya Ülkeleri Toplamı	153	13,759,257	0.16	19,892,343	69.17
Diğer Ülkeler Toplamı	698	344,577,674	4.09	538,876,032	63.94
Güney Amerika Ülkeleri Toplamı	6	206,008	0.00	286,901	71.80
Orta Amerika Ve Karaibler Toplamı	67	274,843,969	3.37	409,723,790	67.08
Diğer Ülkeler Toplamı	924	633,386,908	7.52	968,779,066	65.38
GENEL TOPLAM	6584	8,426,126,378	100.00	15,440,625,633	54.57

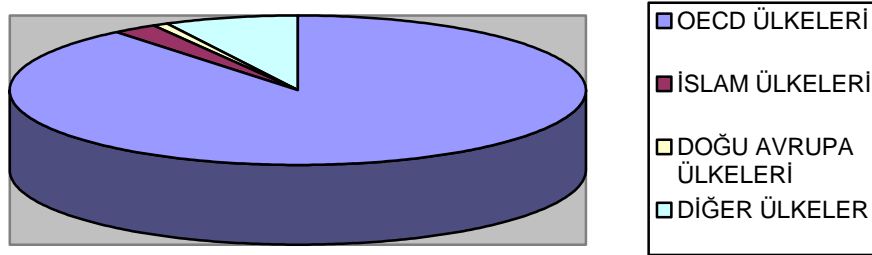
Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr> 01.08.2006

Not: 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan izine dayalı istatistikler artık yayınlanmayacaktır.

1980'lerin başında toplam sermaye içindeki yabancı sermaye payı %30'lar civarında iken bu oranın artarak %60'ları geçtiği görülmektedir.

Grafik9: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların

30.06.2003 İtibariyle Sermayelerinin, Geldikleri Ülke Gruplarına Göre, Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payları (%)



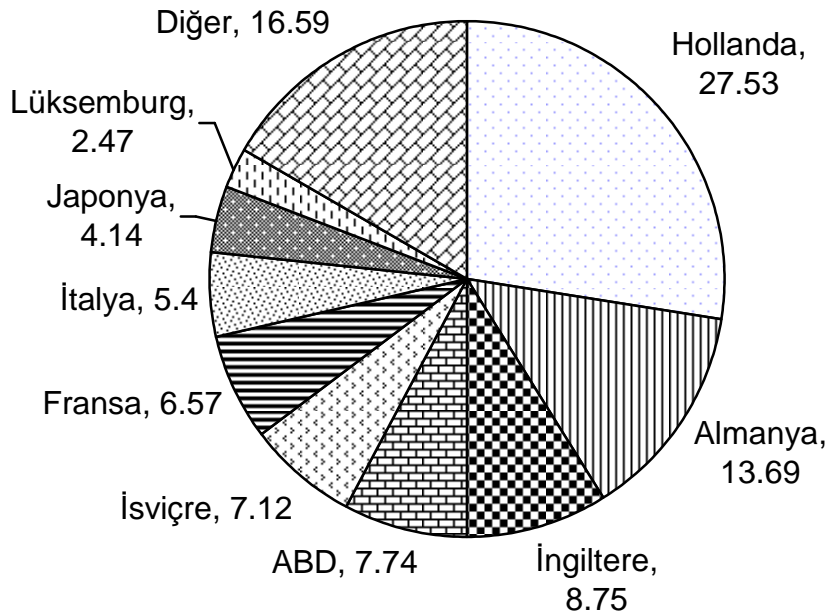
Kaynak: Tablo 33.

Türkiye'ye yapılan DYSY'nın 30.06.2003 itibariyle %88.79'u OECD ülkelerinden gelmiş, bu oranın %68.97 gibi önemli bir kısmı AB ülkelerinden kalan %19.82 gibi bir oranı da AB üyesi olmayan diğer OECD ülkelerinden gelmiştir. Kalan %11.21 gibi bir

oran ise İslam ülkelerinden, Doğu Avrupa ülkelerinden ve diğer ülkelerden gelen DYSY'dır. Rakamlar, Türkiye'nin DYSY'nın önemli bir bölümünü AB ülkelerinden çektiğini göstermektedir. AB ülkeleri içinden Hollanda, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın en büyük paylara sahip oldukları, AB dışında ise OECD ülkelerinden olan ABD, İsviçre ve Japonya'nın payları dikkatleri çekmektedir.

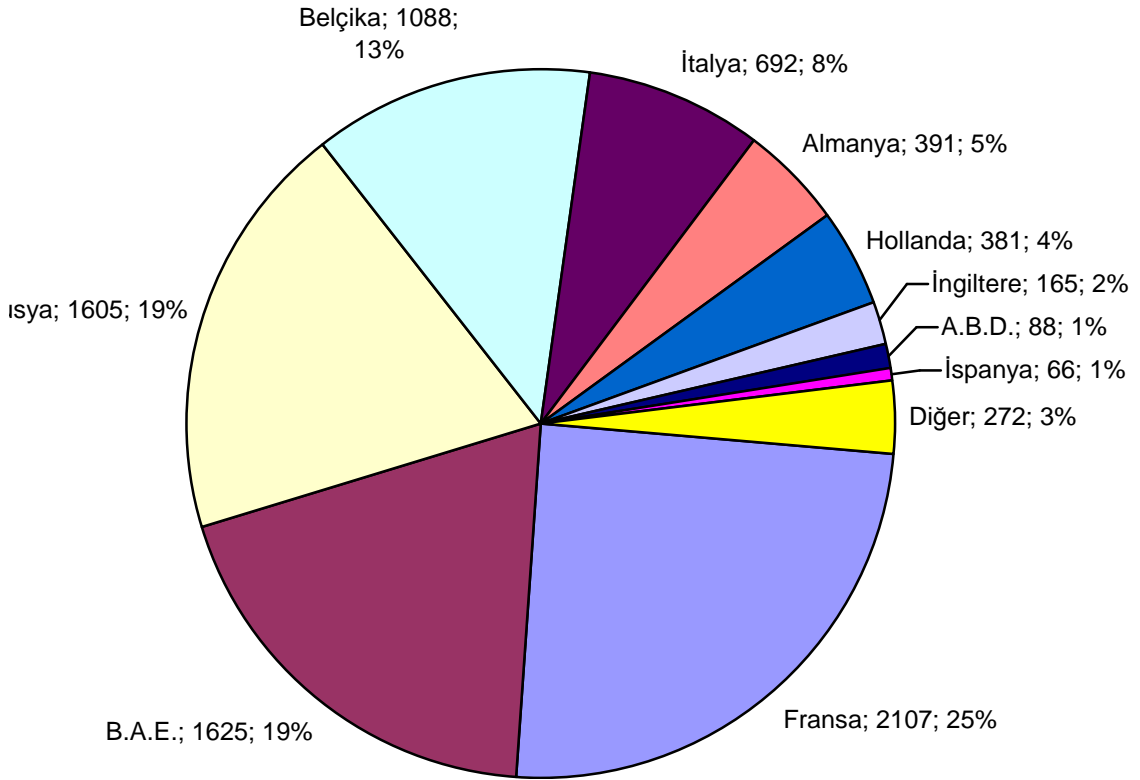
Ülke bazında oranlar incelendiğinde DYSY'da aşağıdaki dağılım karşımıza çıkmaktadır:

Grafik 10: Toplam DYSY İçinde En Yüksek Paya Sahip Ülkeler (%) (30.06.2003 İtibariyle)



Kaynak: Tablo 33.

Grafikte Türkiye'ye gelen DYSY'da %27.53 ile en büyük paya Hollanda sahip olurken, bu ülkeyi %13.69 ile Almanya ikinci sırada, %8.75 ile İngiltere üçüncü sırada, %7.74 ile ABD dördüncü sırada takip etmektedir. Benzer bir şekil 2005 yılı için hazırlandığında sıralamanın değiştiği ve ilk üç sırayı %24,8 ile Fransa, %19,2 ile B.A.E. ve %18,9 ile Rusya'nın aldığı görülmektedir.



Grafik 11: 2005 yılında Türkiye'ye Gelen DYSY'nın Ülkelere Dağılımı

Kaynak: HM, YSGM, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, s. 12, 2007.

1954-2006 arasında Türkiye'ye DYSY yapmak üzere gelen firmaların sayılarının ülkelere göre dağılımı aşağıdaki Tablo 36'de verilmiştir.

Tablo 34: Türkiye'de DYSY'nı Yapan Firmaların Ülkelere Dağılımı

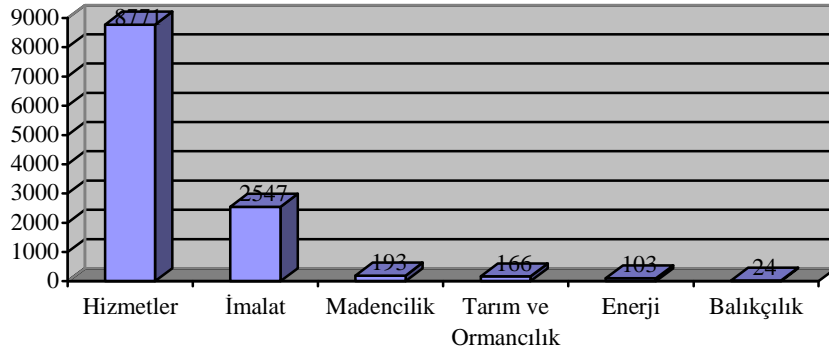
Ülkeler	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	Toplam
AB (25)	2363	286	260	236	475	1087	1694	241	6391
Diğer Avrupa	569	41	50	51	144	299	354	49	1482
Kuzey Afrika	52	36	7	14	21	27	43	8	169
Diğer Afrika	18	1	2	1	11	18	20	2	69
Kuzey Amerika	307	6	37	45	65	111	121	14	699
Orta Amerika	32	13	4	1	3	8	13	2	66
Güney Amerika	5	-	2	-	-	4	2	1	14
Yakın ve Orta Doğu	928	73	81	114	285	385	415	72	2241
Diğer Asya	268	27	51	44	123	174	179	18	828
Toplam	4580	492	504	517	1141	2150	2867	414	12120

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr> (10.09.2006)

* Ocak-Şubat

1954-2006 döneminde Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında, bu dönemdeki toplam yabancı sermayeli firmaların sayısı 12120 adettir ve bu sayının 6391 adedi yani yarıdan fazlası AB ülkelerine aittir. AB ülkelerinden gelen firma sayısını 2241 adet ile Yakın ve Orta Doğu ülke menşeli firma sayısı izlemektedir. En az firmanın geldiği ülkeler Güney Amerika bölgesine aittir. Bu bölge ülkelerinden gelen firma sayısı sadece 14'tür.

Grafik 12: Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörel Dağılımı (1954-2006)



Kaynak: Meder, H. (2006).

Grafik 12'de, 1954-2006 döneminde Türkiye'deki yabancı sermayeli firmaların sektörel dağılımı incelendiğinde ise, firmaların daha çok hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. DYSY yapan firmaları yaklaşık dörtte üçü hizmetler sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de hizmetler sektörünün gelişmesinde DYSY'nın önemli bir rolü vardır. İmalat sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı %20 civarındadır. Kalan %5'lik kısım ise sırasıyla madencilik, tarım ve ormancılık, enerji ve balıkçılık sektörlerinde faaliyet göstermektedir.

2.5. Türkiye - AB Birleşme Süreci ve Türkiye'de DYSY

2.5.1. Türkiye'ye Yönelik DYSY Üzerine AB Perspektifinin Etkisi

1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması ile birlikte, izleyen 10 yıl içerisinde Gümrük Birliği Anlaşmasının ilk aşaması da tamamlanmıştır. Bu dönem ayrıca, AET'nin elde ettiği DYSY'deki önemli artışla aynı zaman dilimine denk gelmektedir. DYSY'deki bu artışta ABD en yüksek paya sahiptir.

AET ve Gümrük Birliğinin DYSY'ye yönelik etkileri konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. AET içerisindeki DYSY'deki artışın en büyük belirleyicisinin birleşmiş ve büyük bir pazar olduğu ortaya konmuştur. Bazı çalışmalar ise, gümrük birliği ve entegrasyonun dinamik etkilerinden olan gelir seviyesindeki artışın DYSY'deki artışta önemli rol oynadığını iddia etmiştir. Pazar paylarını korumaları açısından, firmaların dış gümrük tarifelerinden kurtulmak için DYSY'ye yönelmeleri de gümrük birliği sürecinin bir etkisi olarak görülmüştür. İhracat ve DYSY arasındaki ilişkinin tamamlayıcı mı yoksa ikame mi olduğuna dair yapılan bir çalışmada ise, bu iki olgunun birbirlerini tamamlayıcı olduğu, birinde gerçekleşecek bir artışın diğerini de aynı oranda artırdığı tespit edilmiştir.

Bölgesel entegrasyonların, entegrasyon içerisindeki yatırımlara etkisi de önemli düzeydedir. AET'de gümrük birliği sürecinin tamamlanmasıyla artan iç ticaretin ya da üye ülkeler arasındaki ihracatın DYSY'yi de artıracığını bekleyebiliriz.

İngiltere'nin 1972'de AT'ye katılması, entegrasyonun DYSY'ye çeşitli etkileri açısından oldukça önemlidir. AT'ye katılmadan önce İngiltere'nin topluluğa gerçekleştirdiği yatırımlar sürekli artmış, katılım sonrası ise yavaş yavaş artış hızı düşmüştür. Buna karşılık, topluluk ülkelerinden İngiltere'ye gerçekleştirilen yatırımlardaki artış üyelik sonrası daha fazla artmıştır. İngilterenin topluluğa katılmadan önce nispeten dışa daha açık piyasalara sahip olması nedeniyle yabancı yatırımcılar bu ülke piyasalarına girmişti; dolayısıyla sadece küçük bir ilave yatırımcı tepkisiyle karşılaşmıştır (Tandırcıoğlu, 2003: 105).

1985'te AT'ye katılan İspanya, Portekiz ve Yunanistan, birbirlerinden tamamen farklı DYSY çekme politikaları izlemişlerdir. İspanya ve kısmen de olsa Portekiz, topluluğa üyeliğin bir sonucu olarak önemli DYSY artışlarından yararlanırken, Yunanistan bu artıştan yeteri kadar yararlanamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise, ülkenin makroekonomik politikalarının yabancılar için çekici bir yatırım çevresi sağlayamamasıdır. 1980'lerin sonunda tek pazara dönük uygulamalar ve İspanya ile Portekiz'in topluluğa katılması, 1995'te birliğe katılan Avusturya, İsveç ve Finlandiya'ya topluluk ülkelerinden giden DYSY'yi olumsuz yönde etkilemiştir.

1985'te İspanya ve Portekiz'in de AT'ye katılmasından sonra 1987'de Avrupa Tek Senedi kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, 1992 yılına kadar tek pazarın oluşturulması

için gerekli olan düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. Bu anlaşma, AT içerisindeki entegrasyonun derinleşmesi ve buna bağlı olarak da DYSY'deki hızlı artışı belirtmektedir (Çongar ve Sey, 1989: 47).

Hem ortak pazarın oluşumu hem de tek pazar programı, AT ülkelerine gelen DYSY'nin miktarını önemli ölçüde artırmıştır. Bu durum, hem topluluk üyesi ülkelere elde edilen hem de topluluk dışı ülkelere elde edilen yatırımları beraber etkilemiştir. Ortak pazarın oluşum süreci beraberinde hem içerden hem de dışardan elde edilen DYSY'de net artışa yol açmıştır.

İsveç'in üyeliği sürecini değerlendirirsek; İsveç, DYSY'de topluluk ülkelerinden daha fazla yatırım çekerken, 1986 yılından itibaren, topluluk ülkelerine doğru başlayan yatırımlardaki hızlanma, 1989 yılından itibaren İsveç'in yatırımlarının daha düşük bir kısmının topluluk ülkelere gitmesine yol açmıştır. Bu artış, 1991 yılına gelindiğinde en yüksek seviyesine ulaşmış, 1992 yılında ise önemli bir düşüşle karşılaşmıştır. Buna rağmen artış ivmesi 1995 yılına kadar devam etmiştir. 1982-1995 arası dönemde gerçekleşen İsveç DYSY, genişleyen ve derinleşen Avrupa entegrasyonuna İsveç firmalarının bir tepkisi olarak açıklanabilir (Karabalık, 1998: 16).

Tüm entegrasyon dışındaki firmaların, toplulukta ortak dış tarifeler sürdürülürken iç sınırlamaların kaldırılmasına olan tepkisi, entegrasyon içerisinde üretim yaparak bu durumu aşmak olmuştur. Dışa karşı yüksek seviyede engeller, içeride hemen hemen ya da tamamıyla kaldırılan engeller, artan seviyede ticarete sapmaya neden olmuştur. Artan entegrasyon içi ticaret, entegrasyon dışı firmaların dış tarifelerden kurtulmak ve iç piyasaya sağlanan avantajlardan faydalanabilmek için DYSY'ye yönelmelerine sebep olmuştur (Karabalık, 1998: 17).

Tarifelerin ve tarife dışı engellerin üye ülkeler arasında düşürülmesi ya da kaldırılması, tarife ve engelleri aşmak için gerçekleştirilen yatırımların üye ülkeler arasında düşmesine yol açar. Entegrasyon içi firmalar bu sayede tek üretim yerinden faaliyetlerinde verimliliği elde etme şansına sahip olur. Ancak bu durumun tam tersine üye ülkeler arasında elde edilen DYSY 1982-1993 arası dönemde hızla artmıştır. Bu artışa neden olan birçok faktör vardır. Yatay DYSY tek pazar programı ile düşüyor olsa bile, dikey DYSY'nin entegrasyon içerisindeki ülkeler arasında hızla arttığı belirtilebilir. ÇUŞ, topluluk içerisinde üretim süreçlerini, görece faktör donanımlarındaki

farklılıkları kullanma yoluyla daha düşük maliyetler için çeşitli ülkelere yayarlar (Töre, 2000: 60). Bu tür DYSY, korunan yerel piyasalara hizmet amacı yerine üretimin çeşitli aşamaları için en verimli yerleri kullanma amacı taşır. Entegrasyon içi pazarlar her ne kadar birleştirilmiş de olsa, talepteki farklılıklar piyasaları kısmen bölünmüş bir yapıya sokar. Bu da ihracat yerine, firmaların DYSY'leri tercih etmesine yol açar (Töre, 2000: 64).

Sonuç olarak, başlangıçtan günümüze AB'nin entegrasyon süreci, hem dışarıdan elde edilen DYSY'leri, hem de entegrasyon içerisinden elde edilen DYSY'leri olumlu yönde etkilemiştir. Son yıllarda meydana gelen entegrasyon sürecindeki genişleme ve derinleşme, özellikle entegrasyon içi DYSY'lerde dışarıdan elde edilen DYSY'lere göre çok daha büyük bir artış yaşanmasına yol açmıştır.

2.5.2. Gümrük Birliğinin ve Tam Üyelik Beklentisinin Türkiye'ye Yönelik DYSY'na Etkisi

Türkiye'de DYSY, 1980 sonrası alınan önlemlerle sınırlı bir artış göstermiş, daha sonra 1990'lı yıllarda 1997 Rusya Krizine kadar olan dönemde yıllık 500-700 milyon \$ aralığında seyretmiş, 1990'lı yılların tamamında yıllık ortalama 1 milyar \$ seviyesinde kalmış, 2001 Krizinden sonra ise ciddi bir artış sürecine girmiştir. 2003'te 1,694 milyon \$'a, 2004'te 2,568 milyon \$'a, 2005'de 9,786 milyon \$'a ve 2006'da 19,600 milyon \$'a yükselmiştir. Bu gelişmede 17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde yaşadığı olumlu gelişme etkili olmuştur. Bu tarihte Avrupa Konseyi aldığı kararla AB-Türkiye arasında katılım müzakerelerinin başlamasına ilişkin kararı almıştır.

Türkiye'nin AB'ye tam üye olması, ekonomik kalkınma açısından son derece önemlidir. Şu ana kadar, birçok topluluk üyesi ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de DYSY'de küçümsenmeyecek bir artışın gerçekleşeceği aşikârdır. Özellikle AB üyesi ülkelerden Türkiye'ye yönelik DYSY'de meydana gelecek gözle görülür bir artış, AB sürecinde Türkiye'ye büyük bir güç sağlayacaktır. Bu artış, tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda ise rekor düzeylere ulaşacaktır. AB'ye yeni giren ülkelerin üyelik sürecinde, AB ülkelerinin bu ülkeler üye olmadan önce buralarda yaptıkları DYSY'in etkisi oldukça fazla olmuştur.

AB'nin oluşum ve gelişim sürecinin bir adımı olan gümrük birliğinin, AB'yi oluşturan çekirdek altılının (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) elde ettiği DYSY'ye olan etkisi daha önce belirtilmişti. Gerçekten de gümrük birliği, bir entegrasyon türü olarak elde edilen DYSY'yi itici bir unsur olmuştur. Buradan hareketle, Türkiye ile AB arasında 1995 yılında imzalanan ve 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) Anlaşması'nın hiç şüphe yok ki Türkiye'nin elde edeceği DYSY'ye kısa dönemde olmadıysa bile uzun dönemde büyük katkısı olacağı muhakkaktır.

GB Anlaşması'nın imzalanmasından bir yıl evvel, 1994'de, doğrudan yatırım izinleri 1,477 milyon \$ iken, 1995 yılına gelindiğinde 2,538 milyon dolara yükselmiş, yani %100'e yakın bir artış meydana gelmiştir. 1996 yılında ise bir önceki yıla göre %30'a yakın bir artış görülmüştür. Eğer verilen izinler açısından bakılırsa, GB Anlaşması'nın yapıldığı yıl ve takip eden yıl artışların olduğu ve GB'nin olumlu etkisi gibi algılanabilir. Ancak, verilen izinlerle yatırımların gerçekleşme oranları arasında, özellikle 1995-1996 döneminde önemli farklılıklar olmuştur. Bu ara dönemde 1994-1995 döneminde nazaran %2'lik bir küçülme yaşanmıştır (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2001: 34).

1994-1995 dönemindeki meydana gelen genişlemenin önemli sebeplerinden biri, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden kaynaklanan yabancı yatırımlardaki gerilemenin tersine dönmesidir. Buradan hareketle GB'nin gerçekleşen yatırımlara etkisinin hemen hemen sıfır olduğu belirtilebilir. 1997-1999 arası dönemde gerçekleşen yatırımlar 1 milyar \$ seviyesine bile ulaşamamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında ise DYSY'de önceki yıllara nazaran büyük artışlar olmuştur. Bu artışlarda zelleştirme gelirleri ve haberleşme sektörünün payı büyüktür.

Bu rakamlardan çıkarılabilecek olan sonuç; Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması sonucu izin verilen yatırımlarda iki yıl için artış yaşanmasına karşın gerçekleşen yatırımlara bu anlaşmanın hiçbir etkisinin olmadığıdır. Bu durumun birkaç nedeni vardır. Türkiye'nin yıllardır içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, yasal mevzuattaki eksiklikler, bürokratik engeller, yatırım ortamının iyileştirilmesinden ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde yaşanan gecikmeler ve zelleştirme

süreçlerinin beklendiği gibi işlememesi gibi birçok neden DYSY'nin gelmesinde önemli bir engel olmuştur.

Türkiye'ye gelen DYSY'ye göz atıldığında, uluslararası üretim ağına entegrasyonu sağlayacak dikey türde DYSY'nin gelmediği ya da çok sınırlı olduğu ortaya çıkar. GB sonucu kaldırılan gümrük sınırlamalarının DYSY'ye olan etkisi yatay türde yatırımlar üzerinde olumsuzdur. Pazar büyüklüğü ve gümrüklerin yüksek olması sebebiyle Türkiye'ye giren yatırımların büyük çoğunluğunun AB ülkelerinden gelmesi ise, bu yatay türde DYSY'nin, gümrüklerin kalkması sonucunda sınırlanmasına yol açmıştır. Ayrıca GB'nin birlik dışı ülkelere DYSY'yi artırıcı etkisi, AB'nin uyguladığı tarife dışı engeller sebebiyle son derece sınırlı kalmıştır.

AB'nin GB'ne rağmen Türkiye'ye uyguladığı ihraç ürünlerinde yerli içerik şartı da DYSY'ye engel olarak gösterilebilir. AB'nin açtığı anti-damping soruşturmaları incelendiğinde Türkiye'nin birçok ülkeye oranla daha fazla zarar gördüğü ortaya çıkar. Birçok firma, Türkiye aracılığı ile ürünlerini AB pazarına gümrüksüz sokmayı amaçlarken, AB bu amacı gümrük dışı sınırlamalar aracılığı ile engellemektedir.

Türkiye'deki tarifelerden kurtulma amacı taşıyan yatay nitelikli yapıda, gümrük engellerini aşmayı ve iç pazardan yararlanmayı amaçlayan DYSY, ülke içi satışları artırırken ihracata yönelmeyi engellemektedir. Bu gerçek Türkiye açısından da yaşanmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı firmaların ihracattaki payı, dünya ortalaması ve Orta ve Doğu Avrupa ile karşılaştırıldığında düşük bir seviyede kalmaktadır (Karabalık, 1998: 17).

1999 yılı sonunda Helsinki Zirvesi'nde AB'nin tam üye adayı olarak kabul edilmesinin ülkenin elde ettiği DYSY'ye etkisi son derece sınırlı olmuştur. Özellikle tam üyelik görüşmelerine başlamış olan ilk grup ülkeler içerisinde yer alan adaylar için tam üyelik beklentisi, DYSY'yi çekmede önemli bir araç olurken Kopenhag siyasi kriterlerini tam olarak tutturamayan Türkiye için herhangi bir olumlu etki yaratmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin DYSY elde etme açısından AB'ye tam üyelik beklentisi temel faktörlerden biri değildir (Töre, 2000: 60-64).

Türkiye'nin adaylık sürecinde elde edilen yatırımlarda artış yaşanmamasının diğer bir nedeni, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile olan rekabetidir. Yapılan çalışmalar, benzer

konumsal avantajlara sahip ülkelerin coğrafik olarak birbirine yakın olmak şartıyla entegrasyona gitmeleri DYSY'nin akış yönünü değiştirebilmektedir.

Adaylık sürecine, diğer adaylardan geç başlanması ve özellikle ilk grup ülkelerle yaşanan rekabet, tam üyelikten gereğince faydalanılmasını engellemiştir. Diğer aday ülkelerin Türkiye'den önce tam üye olmaları, Türkiye'nin elde edeceği yatırımlarda olumsuz bir rol oynamayacaktır. Bugün aday ülkelerin elde edilen DYSY'de geldikleri seviye beklenenin üzerindedir. Ayrıca, özelleştirme sürecinde birçok aday ülkenin sona yaklaşmış olması, gelecekte bir DYSY patlamasının yaşanmayacağını ortaya koymaktadır. Tam üyelik sürecinde yaşanacak bir gecikmenin, özellikle ilk grup ülkelerin elde ettikleri yatırımlarda diğerlerinin lehine bir kaymaya yol açma ihtimali yüksektir. Bu durumda Türkiye açısından avantaj yaratacaktır (Kargı ve Meder, 2005: 352).

İlk tam üyelik görüşmelerine başlayan aday ülkelerin üyelik kriterlerini karşılamadaki başarıları, bu ülkelerin tam üyeliğe ulaşacağı beklentisini artırmakta ve olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'nin ise Kopenhag kriterlerini bile istenilen seviyede karşılayamamış olması, tam üyelikten oldukça uzak olduğunun görünümünü ortaya çıkarmakta ve yatırımları diğer adaylar yönünde etkilemektedir. Türkiye'nin sahip olduğu dinamik ekonomi, büyük nüfus ve orta seviyedeki kişi başına gelir, pazar açısından DYSY açısından bölgede en avantajlı ülke konumuna sokmaktadır (Erdikler, 2005:18).

Eğitim seviyesinin AB standartlarına ulaştırılması, teknoloji ve haberleşme altyapısının geliştirilmesi ve AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi kısa vadede ekonomik açıdan alınması gereken önlemlerdendir. Başlıca özelleştirme alanlarında sürecin tamamlanması, yatırım teşvik faaliyetlerinin gözden geçirilip iyileştirilmesi ve yatırım teşvikleri için ayrılan fonların güvence altına alınması gibi önlemler ise yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik kısa vadeli önlemler olarak sayılabilir (Karluk, 1998: 294).

Sonuç olarak Türkiye, AB ile gerçekleştirdiği entegrasyon ile tam üyelik beklentisinden bir çok alanda şartları iyi olmasına rağmen faydalanamamıştır. Çok sayıda ülkede bu iki faktör DYSY'yi elde etmek açısından önemli bir uyarıcı unsur olarak kullanılırken, Türkiye'de bu faktörlerin kullanılmamasında yatırım ortamının iyileştirilememesi ve

kurumsal, siyasi, ekonomik faktörler çok önemli rol oynamaktadır. Bu unsurlarda iyileşme sağlanması halinde, Türkiye en büyük DYS yatırımcısı ortağı olan AB ülkelerinde sahip olduğu kurumsal avantajlar ve entegrasyonun etkisiyle DYSY çekebilecektir. Bu hem ihracat gelirlerini ve içeriğini değiştirirken hem de dünya ve AB ekonomisi ile entegrasyonu artıracaktır. Tam üyeliğe oldukça uzak gibi görünen Türkiye, AB'nin oluşumuna benzer bir süreç içerisinde önce ekonomik açıdan AB ülkeleri ile bütünleşecek, sonra ise siyasi açıdan bütünleşme arayışına girebilecektir.

2.6. Türkiye'nin Yeterince DYSY Çekmemesinin Nedenleri ve Yapılması Gerekenler

Bir ülkede DYSY'nın, o ülkenin GSYİH'ya oranının yüksekliğini belirleyen bir takım göstergeler söz konusudur. Bunlar arasında ülkedeki saydamlık, istikrarlı ve hızlı reel büyüme, düşük faiz oranı, öngörülebilir ve düşük enflasyon oranı, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, yatırım teşvikleri, uygun uluslararası vergilendirme düzenlemeleri öne çıkmaktadır.

Yıllarca yabancı yatırımcılar, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı Türkiye'yi cazip bir ülke olarak görmemişlerdir. Zira Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'ye gelen DYSY toplamı çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Her ne kadar 1980 sonrası, 1990 sonrası dönemlerde gözle görülür bir artış dikkati çekse de, dünyadaki DYSY ile karşılaştırıldığında yeterli görülmemiştir. Özellikle siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, içe dönük sanayileşme politikaları, ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi politikası, kambiyo kontrolleri, yoğun bürokrasi, hukuki düzenlemelerin yetersizliği, alt yapı yetersizliği, vergi yükünün ağırlığı, kamuoyundaki yabancı sermayeye karşı olumsuz tutum bunda etkili olmuştur.

Türkiye'nin DYSY'nı çekebilmesi açısından AT-Kearney Uluslararası Yatırım Güven Endeksi'ne göre rakip ülkeler arasında hangi sırada yer aldığı önem taşımaktadır. Bu endeks 33 ülkeden ve 16 sektörden 1000 büyük firmanın yöneticilerinden ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan verilerin değerlendirilmesiyle AT Kearney Danışmanlık Şirketi tarafından oluşturulmaktadır. Aşağıda Tablo 37'de bu endekse göre sıralamada ilk 10'a giren ülkeler ve Türkiye'nin sırası sunulmuştur.

Tablo 35: AT-Kearney Uluslararası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi

2005			2004	
Sıralama	Ülke	Ülke Skoru*	Sıralama	Ülke
1	Çin	2.197	1	Çin
2	Hindistan	1.951	2	ABD
3	ABD	1.420	3	Hindistan
4	İngiltere	1.398	4	İngiltere
5	Polonya	1.363	5	Almanya
6	Rusya	1.341	6	Fransa
7	Brezilya	1.336	7	Avustralya
8	Avustralya	1.276	8	Hong Kong
9	Almanya	1.267	9	İtalya
10	Hong Kong	1.208	10	Japonya
13	Türkiye	1.133	29	Türkiye

* Skorlar 0-3 aralığında ve yüksek skor yüksek yatırımcı güveni anlamındadır.

Kaynak: TC Başbakanlık HM YSGM Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, s. 7.

2004’de ilk 20 ülke arasına giremeyen ve 29. sırada yer alan Türkiye 2005’de 16 sıra yükselerek 13. sıraya yerleşmiştir. Hem 2004’de hem de 2005’de ilk sırada Çin yer almaktadır. Yine bir Asya ülkesi olan Hindistan her iki yılda ilk üçe girmeyi başaramıştır. İlk üçte yer alan diğer ülke ABD’dir. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nce Mayıs 2006 tarihinde hazırlanan raporda Türkiye’nin 2005’de endeksteeki yerinin yükselmesine neden olan faktörler olarak AB’ye üyelik durumu, enflasyonla mücadelede elde edilen başarı, yapılan reformlar ve ekonomik programları uygulamadaki kararlılık gösterilmiştir.

Türkiye uzun yıllar DYSY’yi yeterince çekememiştir. Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler ÇUŞ’in başta bankacılık, perakende ticaret, otomotiv ve sanayiye ana girdi sağlayan sektörler olmak üzere Türkiye’ye ilgilerinin artmasına sebep olmuştur.

DYSY, uzun vadeli yatırımlar olduğu için, yatırımın yapılacağı ülkedeki makro değişkenler yatırım kararlarının alınmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de yıllardır süren yüksek oranlı kronik enflasyon, istikrarsız ekonomik büyüme ve politik sorunlar uzun vadeli plan yapmayı güçleştirmiştir (TCMB, 2002: 5).

Türkiye’de yapılan DYSY’nın miktarını artırmak için öncelikle siyasal ve sosyal istikrarın sağlanmasına, enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesine, kamu kesimi reformunun yapılmasına, KİT’lerin özelleştirmesine, bütçe açıklarının azaltılarak kamu borçlanma gereğinin azaltılmasına, devletin küçültülerek etkin hale getirilmesine gerek vardır (Arıman, 2000: 138).

Bir ülkede sürekli erken seçim yapılması, yönetemeyen kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinin kurulması ve popülist iktisat politikalarının uygulanması DYSY’nın o ülkeye gitmemesi için en önemli nedenlerin başında gelir.

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, vergi oranlarının düşürülmesi ve verginin tabana yayılması, kamu borçlanma gereğinin düşürülmesi, enflasyonun ve reel faizlerin düşürülmesi, bürokrasinin azaltılması yabancı yatırımcıların ülkeye gelişini teşvik eder.

DYSY, sermaye yatırımı ve konut yatırımı olarak ayrı ayrı düşünülebilir. Sermaye yatırımları üretken yatırımlar iken konut yatırımları üretken yatırımlar değildir. Türkiye’de üretim tesislerinin özelleştirme sürecinde ciddi bir yabancıya satılmasının tavrı sergileyenler bulunurken, aynı şekilde yabancıların konut ve arazi alımları durumunda da yabancıların ülkeyi satın aldıkları gerekçesiyle karşı duruş sergileyenler bulunabilmektedir. Doğruluğu veya haklılığı tartışılacak böyle bir gerçek Türkiye’ye yabancı sermaye girişini elbette olumsuz etkilemektedir.

DYSY yapan firmanın bulunduğu ülke ile yatırımın yapılacağı ülke arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilerin seyri, siyasi iktidarların karşılıklı olarak izledikleri ve izleyecekleri muhtemel politikalar yabancı yatırımcılar tarafından analiz edilir. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus da sermayeyi dışarıdan ithal eden ülkedeki bir takım siyasi ideolojilerin yabancı yatırımlarla ilgili görüşleri ve bunların yabancı yatırımlarla ilgili kararlarda etkin olup olmadıklarıdır. DYSY yapan yatırımcılar bazen en küçük bir siyasi karardan etkilenebilmektedirler. Siyasi istikrarın kurulamaması, siyasi iradenin değişmesi ve devlet rejimine zarar veren askeri darbeler de yabancı yatırımcıları olumsuz yönde etkilemektedir (Çanakçı, 2005: 14).

Türkiye’de DYSY olumsuz etkileyen faktörlerin yanı sıra, yabancı sermayeyi çekecek pek çok olumlu faktörün var olduğunu da belirtmek gerekir. Her şeyden önce Türkiye 70 milyonun üzerindeki nüfusu ile yüksek iç Pazar potansiyeline sahip bir ülke

konumundadır. Her ne kadar alım gücü düşük ise de giderek artmaktadır. Toplam nüfusun üçte biri genç nüfustur. Böyle bir demografik yapı, Türkiye'nin oldukça genç ve dinamik bir işgücü potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. 7000 değişik ürünü 170 ülkeye ihraç eden, dinamik bir özel sektörü ve gelişen bir iç pazarı olan Türkiye, dünya pazarlarıyla daha fazla bütünleşen serbest ve açık bir ekonomiye sahiptir. Son yıllarda Türkiye'nin dış ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiştir (Çanakçı, 2005: 9).

Türkiye, son yıllarda ortalama %6-7 gibi büyüme oranlarını yakalamış, enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmüştür. Hem ulaşım, enerji ve yeterli teknolojik alt yapıya, hem de insan kaynakları açısından yabancı yatırımcı için cazip koşullara sahiptir. Kolay eğitilebilen vasıfsız işgücünün yanı sıra çok iyi eğitim görmüş bir yönetici sınıfı ve ortaklık yapabilecek son derece girişimci, dinamik bir insan gücüne sahip bulunmaktadır. İşgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri de diğer ülkelere göre nispi olarak ucuz bulunmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 107).

Türkiye coğrafik açıdan Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun merkezinde, tüm pazarlarla ilişki içinde olan jeopolitik bir konuma sahiptir. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) verilerine göre Türkiye, dünyada ekonomisi en büyük 20 ülke içinde yer almaktadır. Türkiye özellikle tarım ve turizm alanlarının büyüklüğü ile önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca Türkiye, dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatlarından birine sahiptir. Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği (GB) anlaşması da DYSY çekmek açısından etkili bir faktördür. AB pazarlarına girmek isteyen Uzak Doğu ülkeleri şirketleri, Türkiye'de DYSY yapmayı tercih edeceklerdir.

Türkiye Yatırım Danışma Konseyi, Nisan 2006 İlerleme Raporunda (Hazine Müsteşarlığı, Nisan 2006) yabancı sermaye yatırımlarının artırılabilmesi hususunda;

Daha basit ve daha istikrarlı, AB normlarına uygun bir vergi rejimine yönelik vergi politikası reformlarının oluşturulması ve uygulanması,

Global rekabet güçlerini artırmak, yerli ve yabancı firmalar arasındaki çift taraflı etkileşimi sağlamak üzere Türkiye'deki şirketlerde kurumsal yönetimin güçlendirilmesi,

Yatırımların önündeki idari ve bürokratik engellerin, yabancı personel çalışma izinlerine ilişkin sorunları da kapsayacak şekilde, ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların sürdürülmesi,

Özelleştirme programına hız verilmesi,

Yargı sürecinin süratlendirilerek, etkinliğinin artırılması,

Enerji sektörünün serbestleştirilmesi programına devam edilmesi,

Sosyal güvenlik sistemi reformuna hız kazandırılması,

İhracat potansiyelinin artırılması ve güçlü insan kaynakları kapasitesinden daha iyi yararlanmak üzere, Türkiye'nin AR-GE bazının güçlendirilmesi,

Ülkenin 'cazip bir yatırım yeri' olarak tanıtımına yönelik çabaların artırılması yoluyla, yatırımcıların Türkiye'nin yatırım ortamındaki gelişmeler konusunda etkin bir biçimde bilgilendirilmesi,

tavsiye kararlarını almıştır. Ayrıca, Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilebilmesi için yatırım ortamını etkileyen diğer faktörleri;

Standartların ve düzenlemelerin AB ile uyumlaştırılması,

Gümrüklerin, özellikle ithalat ve lisanslama süreçlerinin etkinliğinin artırılması,

Altyapı imkanlarının geliştirilmesi (telekomünikasyon, ulaştırma, vb.),

Eğitim ve öğretime daha fazla yatırım yapılması,

Yatırımlar için arazi ve arsa temin edilmesi,

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması,

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin bir program dahilinde güçlendirilmesi ve tedarik zincirindeki fonksiyonlarının geliştirilmesi

olarak sıralamıştır.

Türkiye'de DYSY konusundaki olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilebilmesi için; siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, bütçe

açıklarının kapatılması, dış borçların azaltılması, enflasyon ve faiz oranlarının düşürülmesi, alınan ekonomik kararlarla rekabet ve serbest piyasa uygulamalarının artırılması, yatırımları özendirici politikaların etkinliğinin artırılması, insan kaynaklarının beceri düzeyinin artırılması, yeterli fiziki ve sosyal alt yapının oluşturularak iktisadi yapının dünya ile bütünleşmesinin sağlanması, ihracatı artırıcı dinamiklerin yakalanması, özelleştirmeye hız verilmesi, hukuki düzenlemeler yapılarak mevzuatlar arasında uyumun sağlanması gerekmektedir (Oksay, 1998: 9). Yine kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi, hukuk ve adalet sisteminin yenilenmesi, kamu kesimi reformunun ve imtiyaz projelerinin gündeme getirilmesi, devletin küçültülüp daha etkin hale getirilmesi ve fikri mülkiyet haklarının korunması gerekmektedir (Arıman, 2000: 138). Diğer taraftan, kamu ve özel kesimde iyi yönetişimin sağlanması gerekmektedir.

BÖLÜM 3:DYSY’NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ: AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DYSY’nin ülke ekonomileri üzerindeki olası etkileri, çalışmanın birinci bölümünde teorik olarak ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Ancak Türkiye’nin DYSY açısından durumu ve DYSY’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri çalışmanın bu bölümünde istatistikî veriler ve ekonometrik yöntemler yardımıyla ampirik olarak incelenecektir.

Bu bölümde önce DYSY’nin etkilediği düşünülen ve modelde yer verilecek değişkenler tanımlanacak, ekonometrik yöntem anlatılacak, modele ilişkin ampirik bulgular sunulacak ve daha sonra bu bulgular değerlendirilecektir.

3.1. Değişkenler, Veriler ve Ekonometrik Yöntem

1970-2005 dönemi yıllık verilerden oluşan istatistikî veri setinde DYSY ülkeye giriş rakamları ABD doları olarak, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) 1987 baz yılı fiyatlarıyla reel değerler olarak, İhracat (EX) ABD doları olarak, Dış Ticaret Hacmi (DTH) ABD doları olarak, kur (KUR) yıl ortası ABD doları kuru olarak, enflasyon (ENF) baz yılı 1987 olan TÜFE indeks serisi olarak yer almaktadır.¹ Değişkenlere ilişkin veriler UNCTAD, DPT ve TCMB internet sitesi kaynaklarından derlenmiştir.

Teorik ve bazı ampirik bulgulara dayanarak DYSY’nin bir ülkenin yurtiçi üretimini ve dolayısıyla istihdamını artırması, ihracatını ve dış ticaret hacmini artırması, döviz kurunu ve enflasyonu ise düşürmesi beklenir. Bu beklentilerin Türkiye için geçerliliği bu bölümde ekonometrik yöntemler yardımıyla test edilecektir. Söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla korelasyon, en küçük kareler yöntemi, Granger nedensellik testi (Gujarati, 1995: 620) ve VAR analizleri uygulanacaktır (Gujarati, 1995: 746).

Keating (1990: 455) VAR’ı, içinde her bir değişkenin bütün değişkenlerin aynı gecikmelerle yer aldığı ve ak gürültü hata teriminin bulunduğu bir dinamik doğrusal

¹ Değişkenlere ilişkin veriler EK 3’de tablo halinde sunulmuştur.

denklemler sistem olarak tanımlar. VAR analizinin karakteristik özelliklerinden birisi pek çok veri bilgi kullanmak yerine datadan pek çok bilgi elde etme imkanı sağlar. Alternatif politikalar arasında tercihler yaparken, genellikle her düzeydeki politika yapıcılarını ekonomik verilere ilişkin tahminlere ihtiyaç duyar. Eğer bir değişkene ilişkin zaman serisi verileri mevcutsa ve geçmiş yıllara ait veriler değişkenin gelecek gelişmelerine ilişkin bilgiler ihtiva ediyorsa, o zaman toplanan datalarla geleceğe yönelik bir tahmin yapmak mümkündür. Bununla birlikte bir değişkenle ilgilenirken onun yalnızca geçmişteki aldığı değerlerle ilgilenmenin ötesinde diğer değişkenlerin de geçmiş ve cari yıl değerleri ile olan ilişkisine bakmak gerekir. Bunun anlamı, sistem içindeki bir değişkende meydana gelen bir değişimin sistemdeki bütün değişkenler üzerinde neden olduğu muhtemel etkiyi bilmek gerekir. VAR, önceden değişkenleri bağımlı değişken ve bağımsız değişken biçiminde ayırma gereği duymadan, değişkenler sisteminin yapısının dinamik tahminine ilişkin analizini mümkün kılar.²

Durağan olmayan zaman serilerinde regresyon analizleri abartılı test istatistiklerine ve regresyon sonuçlarına yol açabileceğinden nedensellik testinden önce seriler durağanlık sınavına tabi tutulacaktır (Johnston & Dinardo, 1997: 215; Baltagi, 1998: 369). Serilerin durağanlığını belirlemek için Phillip-Perron (PP) testine ilave olarak aşağıda (1) ve (2) nolu denklemlerle gösterilen, hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu varsayımına dayanan, Dickey-Fuller (DF) testleri uygulanacaktır.

$$\Delta Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma t + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemde Y makroekonomik değişkeni, $\Delta Y = Y_t - Y_{t-1}$ birinci farkı alınmış seriyi, t trend değişkeni, n optimal gecikme uzunluğunu ve e akgürültü (white-noise) hata terimini göstermektedir. Birim kök (durağanlık) testinde, Y serisinin durağan olmadığına karar vermek için $H_0: \rho = 0$ hipotezi test edilir.

² Teorik tartışmalar için Bkz. Enders (1995, Bölüm 5) ve Hamilton (1994: Bölüm 11).

Nedensellik testlerinde Granger nedensellik testi yöntemi kullanılacaktır. Granger nedensellik testi, X'ten Y'ye doğru olan nedenselliğin belirlenmesi için $H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_i = 0$ ve Y'den X'e doğru olan nedenselliğin belirlenmesi için $H_0 : \Phi_1 = \Phi_2 = \dots = \Phi_i = 0$ hipotezleri test edilir. Uygulanan Wald F testinde H_0 hipotezleri reddedilirse değişkenler arasında çift yönlü, hipotezlerden birinin reddedilmesi halinde ise tek yönlü nedenselliğin var olduğuna karar verilir.

Modeldeki değişkenlerden hangilerinin içsel, hangilerinin dışsal değişkenler olduğunu belirlemeye gerek kalmadan uygulanabilen VAR analizi, değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin ve nedenselliğin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Gujarati, 1995: 746). VAR özellikle değişkenler arasındaki gerçek yapısal ilişkinin bilinmediği durumlarda klasik yapısal modeller yerine makroekonomik modellemede yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Değişkenlerin gecikme uzunlukları hata terimleri arasında otokorelasyona neden olmayacak şekilde AIC kriteri ile belirlenmekte ve sonra her bir değişken kendisinin ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri ile regresyona sokulmaktadır. VAR analizinden elde edilen ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi veren varyans ayrıştırmaları ise değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların etkilerini yüzde olarak ifade eder.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), İhracat (EX), Dış Ticaret Hacmi (DTH), kur (KUR), enflasyon (TÜFE) arasındaki nedenselliğin VAR yöntemiyle belirlenmesinde aşağıdaki denklem sistemi kullanılacaktır.

$$\begin{bmatrix} DYSY_t \\ GSYİH_t \\ EX_t \\ DTH_t \\ KUR_t \\ TÜFE_t \end{bmatrix} = A_0 + A_1 \begin{bmatrix} DYSY_{t-1} \\ GSYİH_{t-1} \\ EX_{t-1} \\ DTH_{t-1} \\ KUR_{t-1} \\ TÜFE_{t-1} \end{bmatrix} + A_2 \begin{bmatrix} DYSY_{t-2} \\ GSYİS_{t-2} \\ EX_{t-2} \\ DTH_{t-2} \\ KUR_{t-2} \\ TÜFE_{t-2} \end{bmatrix} + \dots + A_k \begin{bmatrix} DYSY_{t-k} \\ GSYİS_{t-k} \\ EX_{t-k} \\ DTH_{t-k} \\ KUR_{t-k} \\ TÜFE_{t-k} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \mu_{1t} \\ \mu_{2t} \\ \mu_{3t} \\ \mu_{4t} \\ \mu_{5t} \\ \mu_{6t} \end{bmatrix}$$

Yukarıdaki VAR denklem sisteminde $\mu \sim IN(0, 1)$ olup denklemlerin hata terimlerini, A_0 sabit terimler vektörü (j=1,2,...,6'ya kadar denklemlerin sabit terimlerini) ve A_i her bir

denklemden kullanılan değişkenlerin ($j=1,2,\dots,6$) gecikme değerlerinin ($i=1,2,\dots,k$) katsayılar vektörlerini göstermektedir.

3.2. Ekonometrik Modele İlişkin Regresyon Sonuçları

DTH, DYSY, ENFLASYON, GSYİH, İHRACAT ve KUR değişkenleri arasında ilişkinin yönünü ve derecesini görebilmek için korelasyon matrisi aşağıda verilmiştir. Değişkenler arasında farklı derecelerde pozitif korelasyon ilişkisi gözlemlenmektedir.

Tablo 36: Korelasyon Matrisi

	DTH	DYSY	ENFLASYON	GSYİH	İHRACAT	KUR
DTH	1,00	0,82	0,90	0,93	0,99	0,84
DYSY		1,00	0,77	0,65	0,82	0,68
ENFLASYON			1,00	0,74	0,91	0,97
GSYİH				1,00	0,92	0,74
İHRACAT					1,00	0,87
KUR						1,00

Birim kök testi serinin durağan bir seri olup olmadığını, durağan bir seri değil ise kaçınıcı farkı alındığında durağan bir seri haline geldiğini anlamak için yapılan bir testtir. Regresyona koşulacak serilerin durağan seriler haline getirildikten sonra regresyona koşulması gerekmektedir. Seriler için ADF birim kök testi kullanılarak kaçınıcı farkta durağan olduklarına ilişkin sonuçlar aşağıdaki Tablo 37’de sunulmuştur.

Tablo 37: ADF Birim Kök Testi

	Düzeyde		Birinci Farkta		İkinci Farkta	
	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz
logDYSY	-2,696	0,298	-9,303 ^a	-9,639 ^a		
logDTH	-4,195 ^b	-1,679	-4,301 ^a	-4,171 ^a		
logENFLASYON	-1,764	-1,412	-0,712	-1,769	-6,063 ^a	-5,424 ^a
logGSYİH	-2,244	-0,633	-6,339 ^a	-6,431 ^a		
logİHRACAT	-1,881	-1,629	-2,925	-3,234 ^b	-3,772 ^b	-3,843 ^a
logKUR	-2,576	-0,011	-2,253	-2,906 ^c	-6,034 ^a	-5,524 ^a

%1 (a), %5 (b) ve %10 (c) için kritik tablo değerleri trendli (trendsiz) modelde sırasıyla -4,285 (-3,662), -3,563 (-2,960), -3,215 (-2,619).

ADF birim kök testi uygulanan serilerde, optimal gecikme uzunlukları AIC (Akaika Informasyon Criterion) kriterine göre Eviews programı tarafından otomatik olarak belirlenmiş olup; buna göre logDYSY, logDTH, logGSYİH ve logİHRACAT birinci farkta durağan yani $I\sim(1)$, logENFLASYON ve logKUR ikinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir.

Tablo 38: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 05/09/07 Time: 14:57

Sample: 1970 2005

Lags: 2

Null Hypothesis:	Gözlem Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık
DYSY → DTH	34	2.87	0.07308
DTH → DYSY	34	4.65	0.01766
ENF → DTH	34	4.06	0.02783
DTH → ENF		1.91	0.16579
GSYİH → DTH	34	4.30	0.02308
DTH → GSYİH		1.34	0.27528
IHRACAT → DTH	34	2.85	0.07369
DTH → IHRACAT		1.00	0.37740
KUR → DTH	34	3.65	0.03848
DTH → KUR		3.73	0.03597
ENF → DYSY	34	3.23	0.05413
DYSY → ENF		0.25	0.77805
GSYİH → DYSY	34	3.49	0.04367
DYSY → GSYİH		2.25	0.12245
IHR → DYSY	34	6.21	0.00566
DYSY → IHR		0.22	0.80068
KUR → DYSY	34	3.34	0.04913
DYSY → KUR		0.33	0.72125
GSYİH → ENF	34	8.92	0.00096
ENF → GSYİH		1.79	0.18413
IHR → ENF	34	1.49	0.24041
ENF → IHR		1.81	0.18161
KUR → ENF	34	0.78	0.46635
ENF → KUR		9.44	0.00069
IHR → GSYİH	34	2.53	0.09652
GSYİH → IHR		0.18	0.83262
KUR → GSYİH	34	1.61	0.21682
GSYİH → KUR		8.98	0.00092
KUR → IHR	34	1.62	0.21395
IHR → KUR		4.62	0.01810

F tablo değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde yaklaşık olarak sırasıyla 5,18, 3,23 ve 2,44'tür. Granger nedensellik testinde H_0 hipotezi X, Y'ye sebep olmaz şeklindedir ve hesaplanan F istatistiğinin tablo F değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilmez. Aksi durumda hipotez reddedilir ve X'in Y'nin nedeni olduğu sonucuna varılır. Buna göre, yukarıdaki Granger nedensellik testi sonucunda sebep sonuç ilişkilerinin yönü aşağıda belirtilen şekilde bulunmuştur:

DYSY'nın ENFLASYON, GSYİH, İHRACAT ve KUR üzerinde tek yönlü bir etkisinin var olduğu görülmektedir, ancak bu etkinin pozitif ya da negatif yönü burada bilinmemektedir; ilişkinin yönü için VAR sonuçlarına bakmak gerekmektedir.

Tablo 39: VAR Sonuçları

Vector Autoregression Estimates

Date: 05/09/07 Time: 15:48

Sample(adjusted): 1972 2005

Included observations: 34 after adjusting endpoints

Standard errors in () & t-statistics in []

	LNDTH	LNDYSY	LNENFLA SYON	LNGSYIH	LNİHRAC AT	LNKUR
LNDTH(-1)	0.552038 (0.29567) [1.86709]	1.540481 (1.27626) [1.20703]	-0.337849 (0.21888) [-1.54352]	0.094275 (0.10024) [0.94052]	0.082651 (0.33070) [0.24993]	-0.539776 (0.41484) [-1.30116]
LNDTH(-2)	-0.293157 (0.27312) [-1.07334]	-4.394027 (1.17895) [-3.72707]	-0.187158 (0.20219) [-0.92563]	0.058589 (0.09259) [0.63275]	-0.656615 (0.30548) [-2.14943]	-0.431001 (0.38321) [-1.12470]
LNDYSY(-1)	-0.021922 (0.04050) [-0.54128]	0.122647 (0.17482) [0.70155]	0.008531 (0.02998) [0.28452]	0.008798 (0.01373) [0.64072]	0.008457 (0.04530) [0.18669]	0.009922 (0.05683) [0.17461]
LNDYSY(-2)	0.033256 (0.03713) [0.89562]	0.117989 (0.16028) [0.73615]	-0.046302 (0.02749) [-1.68442]	0.025513 (0.01259) [2.02672]	-0.076237 (0.04153) [-1.83567]	-0.109623 (0.05210) [-2.10416]
LNENFLASY(-1)	0.369907 (0.30129) [1.22774]	-2.680272 (1.30053) [-2.06090]	1.479756 (0.22305) [6.63430]	-0.092979 (0.10214) [-0.91027]	-0.104607 (0.33699) [-0.31042]	0.777646 (0.42273) [1.83957]
LNENFLASY(-2)	-0.028783 (0.32836) [-0.08766]	2.011835 (1.41738) [1.41941]	-0.416686 (0.24309) [-1.71415]	0.021274 (0.11132) [0.19111]	0.596035 (0.36726) [1.62291]	0.012296 (0.46071) [0.02669]
LNGSYIH(-1)	-1.836859 (0.77431) [-2.37225]	0.453022 (3.34233) [0.13554]	1.743044 (0.57322) [3.04078]	0.284660 (0.26251) [1.08439]	-0.029577 (0.86605) [-0.03415]	3.416837 (1.08641) [3.14507]
LNGSYIH(-2)	1.273927 (0.86528)	8.806157 (3.73499)	0.048713 (0.64057)	0.254407 (0.29335)	-0.221065 (0.96779)	-2.367619 (1.21405)

Tablo : 39 Devamı

	[1.47227]	[2.35774]	[0.07605]	[0.86726]	[-0.22842]	[-1.95019]
LNHRACAT(-1)	0.419711 (0.20886)	1.576159 (0.90155)	0.110122 (0.15462)	-0.021483 (0.07081)	0.686505 (0.23361)	-0.171895 (0.29305)
	[2.00952]	[1.74827]	[0.71221]	[-0.30339]	[2.93873]	[-0.58658]
LNHRACAT(-2)	0.121195 (0.22895)	0.357746 (0.98829)	0.093158 (0.16949)	0.012868 (0.07762)	0.575529 (0.25608)	0.665017 (0.32124)
	[0.52934]	[0.36199]	[0.54962]	[0.16578]	[2.24746]	[2.07017]
LNKUR(-1)	-0.451227 (0.20608)	1.101091 (0.88957)	0.088320 (0.15256)	0.026467 (0.06987)	0.031589 (0.23050)	0.984967 (0.28915)
	[-2.18953]	[1.23779]	[0.57891]	[0.37882]	[0.13704]	[3.40642]
LNKUR(-2)	0.180049 (0.22340)	-0.732892 (0.96432)	-0.231456 (0.16538)	0.042900 (0.07574)	-0.430061 (0.24987)	-0.771954 (0.31345)
	[0.80594]	[-0.76001]	[-1.39951]	[0.56642]	[-1.72115]	[-2.46279]
C	9.170944 (5.73487)	-86.82861 (24.7547)	-15.54252 (4.24552)	3.476689 (1.94424)	7.043096 (6.41430)	-4.330180 (8.04642)
	[1.59915]	[-3.50756]	[-3.66092]	[1.78820]	[1.09803]	[-0.53815]
R-squared	0.993063	0.940384	0.999750	0.993447	0.992585	0.998993
Adj. R-squared	0.989100	0.906318	0.999606	0.989702	0.988348	0.998417
Sum sq. resids	0.290513	5.412929	0.159213	0.033390	0.363426	0.571904
S.E. equation	0.117618	0.507699	0.087072	0.039875	0.131552	0.165026
F-statistic	250.5322	27.60476	6985.534	265.2876	234.2524	1735.528
Log likelihood	32.71806	-17.00522	42.94189	69.49574	28.91125	21.20356
Akaike AIC	-1.159886	1.765013	-1.761288	-3.323279	-0.935956	-0.482562
Schwarz SC	-0.576277	2.348621	-1.177679	-2.739670	-0.352348	0.101046
Mean dependent	10.14283	5.589589	5.977888	11.22667	9.125008	7.964487
S.D. dependent	1.126548	1.658744	4.389024	0.392933	1.218682	4.147822
Determinant Residual Covariance	1.03E-12					
Log Likelihood (d.f. adjusted)	179.7917					
Akaike Information Criteria	-5.987748					
Schwarz Criteria	-2.486097					

F tablo değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde sırasıyla 2,84, 2,09 ve 1,77'dir. Buna göre yukarıda VAR sonuçları %10 anlamlılık düzeyinde işaretlenmiştir. Tabloya göre, modelde LNDTH'nin bağımlı değişken olduğu birinci doğrusal denklemde LNGSYİH(-1), LNHRACAT(-1) ve LNKUR(-1)'da %1'lik bir artış LNDTH'de sırasıyla % -1,84, % 0,42 ve % -0,45 değişmeye neden olmaktadır. Modelde LNDYSY'nin bağımlı değişken olduğu ikinci doğrusal denklemde LNDTH(-2), LNDYSY(-1), LNGSYİH(-2)'da %1'lik bir artış LNDYSY'da sırasıyla % -4,39, % -2,68 ve % 8,81 değişmeye neden olmaktadır. Modelde LNDYSY'nin bağımlı değişken olduğu üçüncü doğrusal denklemde LNDYSY(-1) ve LNDYSY(-2)'de %1'lik bir artış LNDYSY'da sırasıyla % 1,48 ve 1,74'lük değişmeye neden olmaktadır. Modelde LNGSYİH'nin bağımlı değişken olduğu dördüncü doğrusal denklemde LNDYSY(-2)'de %1'lik bir artış LNGSYİH'da %

0,03'lük değişmeye neden olmaktadır. Modelde LNİHRACAT bağımlı değişken olduğu beşinci doğrusal denklemde LNDTH(-2), LNDYSY(-2), LNİHRACAT(-1) ve LNİHRACAT(-2)'da %1'lik bir artış LNİHRACAT'da sırasıyla % -0,66, % 0,08, % 0,69 ve 0,58'lik değişmeye neden olmaktadır. Modelde LNKUR'un bağımlı değişken olduğu altıncı ve son doğrusal denklemde LNDYSY(-2), LNFENFLASYON(-1), LNGSYİH(-1), LNİHRACAT(-2), LNKUR(-1) ve LNKUR(-2) 'da %1'lik bir artış LNKUR'da sırasıyla % -0,11, % 0,78, % 3,42, % 0,67, % 0,99 ve % -0,77'lik değişmeye neden olmaktadır.

Türkiye'ye yönelik DYSY'nın artması, yukarıdaki VAR sonularına göre, GSYİH, İHRACAT ve KUR üzerinde ikinci dönemde anlamlı bir etki yapmaktadır. İkinci dönemde ortaya çıkan bu istatistiki olarak anlamlı etkinin, İHRACAT üzerindeki etki dışında, beklentilerle uyduğu görülmektedir. İHRACAT üzerindeki etki birinci dönemde beklentiyle uyuşmasına rağmen bu etki istatistiki olarak anlamlı bulunmamaktadır. VAR sonuçlarına göre, DYSY'nın %1 artması ikinci yılda GSYİH'yı %2,5 artırmakta, İHRACAT'ı % 7,6 düşürmekte ve KUR'u %10,9 düşürmektedir. DYSY'nın DTH ve ENFLASYON üzerindeki etkisi ikinci dönemde beklentilerle uyumludur ancak istatistiki olarak anlamlı değildir.

3.3. Ekonometrik Sonuçların Değerlendirilmesi

DYSY'nın Türkiye ekonomisi üzerinde yaptığı etkiler, ekonometrik bulgular çerçevesinde aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

3.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

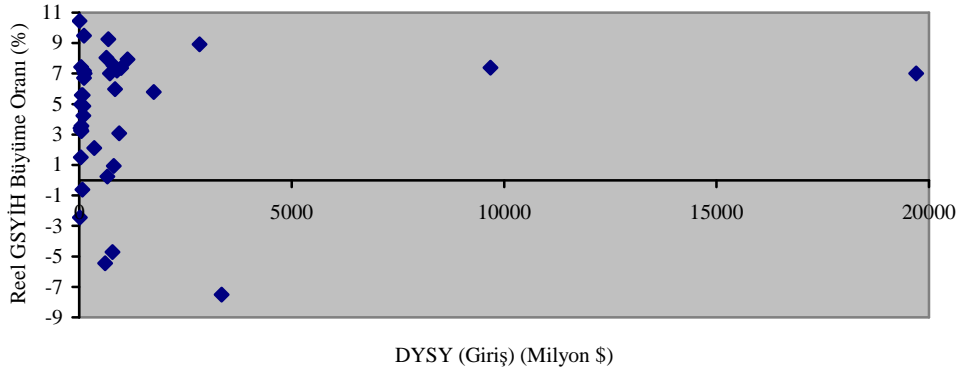
Türkiye'nin kalkınması için yeterli sermaye birikimi olmadığı gibi mevcut iç tasarruf miktarı ile artırması da çok zaman alacaktır. Halbuki hızla artan nüfus kalkınma sorununun ivedi çözümünü gerektirmektedir. Bu durumda, kalkınma için gerekli yatırımların yapılmasında, DYSY'nın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisi son yarım asırda yılda ortalama %5 büyümüştür. Ancak Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin refah düzeyini yakalayabilmesi için bu ortalamanın üzerinde bir hızla büyümesi gerekmektedir. GSMH yılda %10 oranında 20 yıl sürekli artsa, nüfus artışı ihmal edildiğinde ve sermaye/hasıla katsayısı sabit kabul edilse, 2600 \$ civarındaki yıllık kişi başına milli gelir 10 yılda 6500 \$'a, 20 yılda ise 17000 \$'a çıkmaktadır. Böyle

bir büyümenin DYSY girişi artırılmadan gerçekleştirilebilmesi ise mümkün görünmemektedir. Halbuki Türkiye bazı yıllar döviz krizi ve finansal krizler nedeniyle ekonomide küçülmeleri yaşamıştır (Karluk, 2000: 27).

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile yeni bir sayfa açılmıştır. 1980 sonrası ekonomi politikalarındaki köklü ve yapısal değişiklikler, ekonomik büyümenin finansmanında temel faktör olan yurtiçi tasarrufları büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye günümüzde de tasarruf açığı problemiyle karşı karşıyadır. İç tasarrufların yetersiz ve dış borçlarla yatırım yapmanın riskli ve pahalı, hatta zaman zaman güç olduğu bir dönemde, yabancı sermayeden istifade etmek önem arz etmektedir. Özellikle 1987'den günümüze kadar geçen sürede Türkiye'de büyüme hızı ile gayri safi sermaye oluşumu arasında olumlu bir ilişki söz konusudur. Büyüme hızının düştüğü 1991 yılında yabancı sermaye girişleri artmamış, sermaye oluşumu da zayıflamıştır. 1994 yılında ise bir önceki yıla göre sabit sermaye yatırımları azalmış ve diğer faktörlere de bağlı olarak büyüme hızı eksilere düşmüştür.

Grafik 13: DYSY ve Büyüme İlişkisi



Türkiye'nin AB üyeliğinden en önemli ekonomik beklentilerinden birisi, Türkiye'ye DYSY'nın akmasıdır. Türkiye'nin AB mevzuatını tamamen uygulamaya koymas, yabancı yatırımcılara uluslararası standartları ve güvenceleri sağlaması, siyasi istikrarı ve ekonomik istikrarı yakalaması, ekonomik mevzuatı ve hukuki düzenlemeleri gerçekleştirip hayata geçirmesi, bürokratik engelleri azaltması sadece AB ülkelerinden değil ABD'den, Japonya'dan, petrol zengini Arap ülkelerinden de Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye girişini artıracaktır.

AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkeleri adaylık dönemlerinde çok büyük DYSY'nı çekmişlerdir. Benzer durumun Türkiye içinde gerçekleşmesi umulmaktadır. Hatta, AB pazarına girmek isteyen Uzak Doğu ülkelerinin de Türkiye'de yatırım yapmaları beklenmektedir. Bu durum elbette Türkiye'de ekonomik büyümenin yani üretimin, istihdamın, ihracatın ve dolayısıyla refahın artmasına katkı yapacaktır.

İstatistiki sonuçlar DYSY ile GSYİH arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. İki seri arasında korelasyon katsayısı 0,65 değerinde iken Granger sebep sonuç testi DYSY'ndan GSYİH'ya doğru bir etkilemenin varlığını ortaya koymaktadır. VAR sonuçları ise bu ilişkiyi doğrulamakta ve DYSY'ndaki %1'lik bir artışın ikinci dönemde (yılda) GSYİH üzerinde % 2,5 oranında bir artışa sebep olduğu sonucunu bize vermektedir.

3.3.2. İstihdam Üzerine Etkisi

Türkiye'de istihdam sorunu yıllardan beri varlığını sürdürmekte ve giderek sorun büyümektedir. Önceleri aile planlaması politikası ile istihdam sorununun büyümesi önlenmeye çalışılmıştır. Yurt dışına işçi göçü sorunu biraz hafifletmiştir. Ancak günümüzde varlığını koruyan istihdam sorununun çözümü için DYSY tek çıkış yolu olarak görünmektedir. Hazırlanan beş yıllık planlarda ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında yerini alabilmesi için küreselleşmenin avantajlarından yararlanılarak üretken istihdamın artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması, teknolojik atılım yapılması hedeflenmiştir. Devletin asli görevlerini yapabilmesi için özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi amaçlanmıştır. Büyük altyapı projelerinin gerçekleştirilmesinde Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet ve benzeri modeller çerçevesinde özel kesim ve/veya yabancı sermayenin katılımına önem verileceği ifade edilmiştir (Cömert, 2000).

1999'da Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısı 4,950'dir. Türkiye'ye gelen DYSY'nın %90'ı, büyük bölümü AB ülkeleri olmak üzere OECD ülkelerindedir. Türkiye'nin dünyadaki DYSY'ından aldığı pay 1990'lı yıllarda yıllık ortalama 1 milyar doların altındadır. Ancak 2000'li yıllarda bu gidişat değişmiş, Türkiye DYSY çeken ilgi odağı ülkelere birisi haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye'ye gelen DYSY 20 milyar \$ rakamlarına yaklaşmıştır.

Türkiye'ye gelen DYSY'nın istihdama doğrudan ve dolaylı katkısını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. HM Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne 1980-1999 yılları arasında 3,747 adet İzin ve Teşvik Belgesi verilmiş ve bu belgelerde öngörülen istihdam rakamı yaklaşık 500 bin kişidir. İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) Türkiye'de faaliyet gösteren 500 büyük firma verilerine göre, bu firmaların 128 adedi yabancı sermayeli firma olup 115,048 kişi istihdam etmektedirler (Cömert, 2000).

Son yıllarda yaşanan yıllık ortalama % 7'nin üzerindeki ekonomik büyümede, Türkiye'ye yönelen yabancı sermayenin ve bunun içinde yer alan DYSY'nın da önemli payı bulunmaktadır. Ancak bu büyüme istihdam üzerinde ki olumlu etkisini yeterince gösterememiştir. Bunun bir nedeni olarak Türkiye'nin genç nüfusu nedeniyle her yıl emek piyasasına önemli sayıda yeni girişlerin olmasıdır. Diğer nedeni olarak ise büyümenin ithalata dayalı bir büyüme niteliği göstermesidir. Yoğun sermaye girişlerinin kur üzerinde oluşturduğu baskı, kurların düşmesi ithalatı cazip hale getirirken, dış rekabet avantajının yitirilmesi nedeniyle ihracatı azaltmaktadır. Bu durum ulusal üretim kapasitesinin artırılmasını önlediği gibi, gerilemesine neden olmaktadır. Bu olumsuz etki yüksek ithal tüketim malı ve hammadde ve ara malı olarak üretim girdisi kullanılmasının büyüklüğü oranında ulusal ekonomi ve istihdam üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Ancak faktör verimliliğinin artırılarak ithal ikameci sektörlerin gelişmesi bu durumu tersine çevirebilir ve istihdam artışı ivme kazanabilir. DYSY'nın üretim ve istihdama yapacağı olumlu katkı, üretimin ithalata bağımlılığının azaltılabilmesine bağlıdır.

Aşağıdaki Tablo 40'da işgücü piyasasına ilişkin veriler sunulmuştur. Çalışma çağı nüfusunun artmakta olduğu, işgücünün artmakta olduğu, istihdamın artmakta olduğu, işsiz sayısının dalgalandığı, tarım dışı işsizlik oranının düştüğü, genç nüfusta işsizlik oranının düştüğü, tarımda istihdamın azalırken, sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerinde artmakta olduğu tabloda görülmektedir.

Tablo 40: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

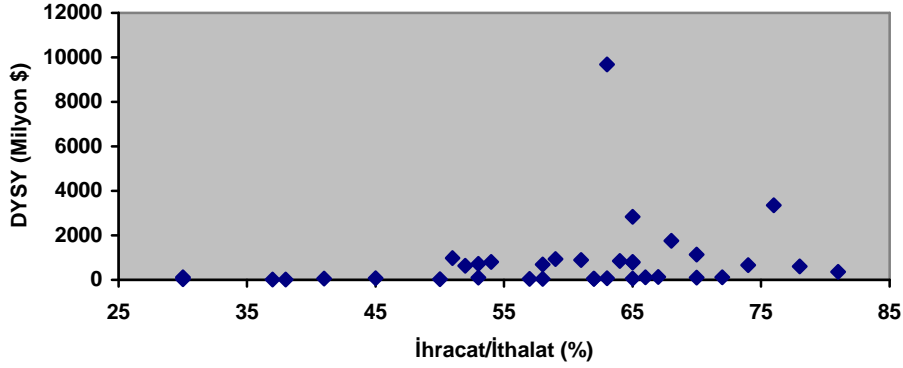
	2004	2005	2006
Çalışma Çağı Nüfusu	49906	50824	51668
İşgücüne Katılma Oranı (%)	48,7	48,3	48,0
İşgücü	24289	24565	24776
- İstihdam	21791	22046	22330
- İşsiz	2498	2520	2446
İşsizlik Oranı (%)	10,3	10,3	9,9
- Tarım Dışı İşsizlik Oranı	14,7	13,6	12,6
- Genç Nüfusta İşsizlik Oranı	19,7	19,3	18,7
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
- Tarım	7400	6493	6088
- Sanayi	3988	4280	4407
- Hizmetler	9374	10102	10569
- İnşaat	1029	1171	1267

Kaynak: DPT, Ekonomik Göstergeler, www.dpt.gov.tr

3.3.3. Dış Ticaret Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi

DYSY'nın ülkeye girişinin üretimi ve ihracatı artırması beklenir. Bu durumda DYSY'dan dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi, ihracat artışı nedeniyle olumlu etkilenir. Ancak yabancı yatırımcıların yatırım yaptığı sektörlerde üretimin ithal girdiye bağımlı olması durumunda ve/veya ülke içi talebi karşılamak üzere üretim yapmaları durumunda dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi DYSY'dan olumsuz etkilenebilecektir. Birinci durumun gerçekleşmesi durumunda DYSY ile ihracat/ithalat oranı yani *ihracatın ithalatı karşılama oranı* arasında ters aksi takdirde doğrusal bir ilişki beklenir. Aşağıda hazırlanan grafikte DYSY ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında belirgin bir pozitif ya da negatif anlamlı ilişkinin varlığını tespit etmek mümkün görünmemektedir. VAR sonuçlarını da dikkate alarak bir yıllık gecikme ile ihracat/ithalat oranı DYSY ile karşılaştırılırsa beklentilerle uyumlu olmayan ancak daha anlamlı doğrusal ilişki belirgin hale gelecektir.

Grafik 14: DYSY ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı İlişkisi



Kaynak: EK3, DPT ve DİE verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

3.3.4. Enflasyon Üzerine Etkisi

İstatistiki sonuçlar DYSY ile ENFLASYON arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. İki seri arasında korelasyon katsayısı 0,77 değerinde iken Granger sebep sonuç testi DYSY’ndan ENFLASYON’a doğru bir etkilemenin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak VAR sonuçları, birinci dönemde pozitif yönlü ilişkiyi göstermekle birlikte bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu doğrulamamaktadır; ikinci dönemde ortaya çıkan anlamlı ilişki beklentilerle uyuşmamaktadır. Bu durum, belki DYSY ile birlikte Türkiye’ye giren finansal sermaye girişlerinin ulusal para arzını artırması ve kamu açığının finansmanını kolaylaştırması ve harcama artışlarının enflasyona neden olması biçiminde açıklanabilir.

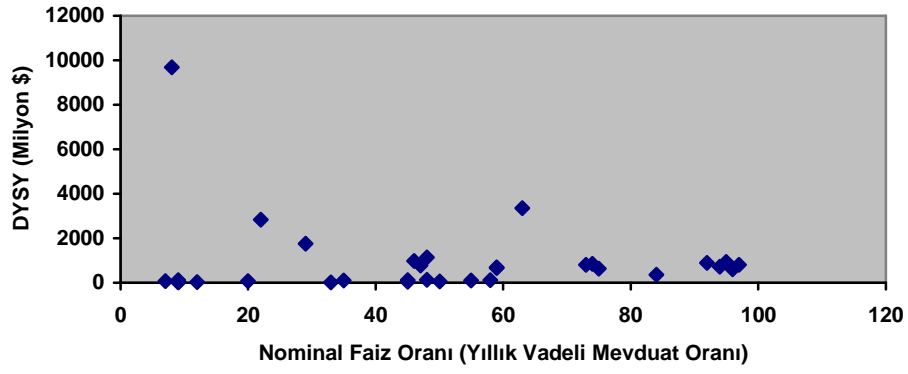
3.3.5. Reel Faiz Üzerine Etkisi

Modelde her ne kadar faiz oranına ilişkin bir değişkene yer verilmemiş ise de, teorik olarak DYSY’nın nominal faiz oranı ve reel faiz oranı ile ters yönlü ilişki içinde olması beklenir. Nitekim, nominal faizlerle doğrusal ilişkisi bulunan enflasyon oranının VAR sonuçlarından istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa dahi DYSY ile ters yönlü ilişki içinde bulunması nominal faizleri de azaltacağı anlamına gelmektedir. Yani, DYSY ile nominal faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunması beklenir. Yine dışarıdan kaynak girişi olmasa idi, iç tasarruf arzının iç tasarruf talebine yetmesi güç olacağından reel faizlerin çok daha yüksek olması beklenirdi. Dolayısıyla dışarıdan DYSY olarak

ilave kaynak girişinin mali piyasaların genişlemesine, borçlanmanın kolaylaşmasına ve reel faizlerin daha düşük oluşmasına imkan sağlaması beklenir.

Aşağıdaki grafikte DYSY-Nominal Faiz Oranı arasındaki ilişki görülmektedir. Nominal faiz oranı yıllık vadeli tasarruf mevduatı oranı olarak alınmıştır.

Grafik 15: DYSY ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi



Kaynak : EK 4.

SONUÇ

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, 18. yüzyılda Avrupa'da sanayileşme süreciyle başlamış, günümüzde ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda diğer yatırım türlerine göre üretim ve uluslararası ticaret üzerindeki etkisi bakımından daha büyük bir öneme sahiptir.

DYSY'nı çekmede önceleri cezbedici kriterler olarak ucuz emek ve hammadde sağlama gibi nedenler öne çıkmışken; son zamanlarda beşeri sermayenin niteliği, ulaştırma imkanları, haberleşme ve teknoloji altyapısı, iç pazar büyüklüğü, diğer pazarlara yakınlık öne çıkan önemli kriterler haline gelmiştir.

DYSY bir ülkede yatırımları ve istihdamı artırırken, yeni yan sanayilerin oluşmasına ve var olanların gelişmesine katkı sağlamakta; üretim teknolojisi, know-how, yönetim bilgi ve becerisini ülkeye getirmekte ve ekonomik büyümeye katkı yapmakta; dış pazarlara açılmayı kolaylaştırarak ihracat artışı sağlamakta; iç rekabeti canlandırarak fiyat düşüşünü ve kalite artışını sağlamaktadır.

Dünyada gerçekleşen DYSY'nin önemli bir bölümü özellikle gelişmiş ülkeler arasında yaşanmakta, bu yatırımlar daha ziyade birleşmeler ve satın almalar yoluyla olmaktadır. Bu faaliyetler ise, daha çok ÇUŞ tarafından gerçekleştirilmektedir. Son zamanlarda DYSY öneminin artmasında ÇUŞ'in rolü son derece önemli hale gelmiştir. Öyle ki, günümüzde ÇUŞ'e küreselleşmenin baş aktörleri gözüyle bakılmaktadır.

Aslında ÇUŞ'lerin ortaya çıkışları DYSY'nin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Özellikle, günümüzdeki anlamıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan DYSY'nin baş aktörleri ÇUŞ'dir. DYSY'nin artışına paralel olarak ÇUŞ'in sayıları da hızla artmıştır. ÇUŞ'in ihtiyaçları, hedefleri ve stratejileri hızla değişirken, örgütsel yapılanmaları da buna göre gelişmektedir. Günümüzde bazı ÇUŞ'in büyüklükleri birçok gelişmekte olan ülkenin GSMH'ları toplamından büyüktür. Bu durum şirketlerin boyutlarının ve giderek artan öneminin ve ekonomiler için oynadığı rolün daha iyi anlaşılması açısından son derece önemli bir kıstastır.

Dünyada hızla gelişen ve yayılan serbest piyasa ekonomisi sistemi, ulusal ekonomilerin oluşturduğu uluslararası (global ya da küresel) bir ekonomik sistem olarak

düşünüldüğünde ÇUŞ'in bu sistem içinde oynadığı rol daha iyi anlaşılabilir. Benzer ekonomik yapılara sahip gelişmiş ülkeler için ÇUŞ'in olumsuz etkilerinden söz edilemezken; GOÜ için muhtemel olumsuz etkileri oldukça fazladır: Teknolojik bağımlılık, dual ekonomik yapı oluşması, gelir dağılımının bozulması, ekonomik istikrarsızlık vb. problemler neden olduğu olumsuzluklar arasında sayılabilir. Ancak, GOÜ'in yetersiz sermaye birikimi nedeniyle atıl kalan üretim faktörlerini kullanabilmesi ÇUŞ'in varlığıyla mümkün olabilmektedir.

Ülkeler arasında, özellikle de GOÜ arasında, ekonomiye olumlu katkıları yapması nedeniyle DYSY'nı çekme konusunda ciddi bir rekabet yaşanmaktadır. GOÜ, yatırım ortamlarını iyileştirebilmek ve böylece yabancı yatırımcılar için daha cazip bir hale getirebilmek amacıyla önemli politika değişikliklerine gitmektedirler. Bu amaçla ilgili mevzuatlarını mümkün olduğunca basitleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum hem yabancı yatırımcılar hem de yerli yatırımcılar için destekleyici ve teşvik edici olmaktadır.

GOÜ, küreselleşmenin de kuvvetli etkisiyle, hızlı kalkınmayı gerçekleştirebilmek için DYSY'nı ülkelere çekmeyi arzulamakta ve bu yönde politikalar geliştirmektedirler. Teşvik edici politikalarla ülkeye çekmeyi umdukları DYSY ile ülkeye en üst teknolojiyi getirmeyi, sermaye birikimini gerçekleştirmeyi, verimliliği artırmayı, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmayı, vergi gelirlerini artırmayı, yönetim bilgisini ve becerisini geliştirmeyi, yeni teknolojileri ülkeye getirmeyi, ülke içi rekabeti geliştirmeyi, istihdamı artırmayı, dış pazarlara açılmayı ve ihracatı artırmayı, kalkınmanın finansmanı ve dış borçlanma sorununu gidermeyi arzulamaktadırlar.

DYSY'nın önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmakta ve DYSY'na olan talep giderek artmaktadır. Başlangıçta daha çok gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen DYSY, günümüzde artık GOÜ'e yönelmeye başlamıştır. Diğer taraftan DYSY çıkışları içinde GOÜ kaynaklı DYSY'nın payının artmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişmeler, DYSY'nın GOÜ'in rekabet gücüne ve ekonomik kalkınmasına yaptığı katkıları konusunda yoğun tartışmalara neden olmaktadır.

DYSY'nın GOÜ'in ekonomilerine olumlu katkı yaptığı tezini savunanlar; DYSY'nın GOÜ'in kurumsallaşmasına katkı sağladığını, sermaye oluşumlarına katkı yaptığını, üretim sürecini iyileştiren yeni teknoloji, know-how, bilgi transferini gerçekleştirdiğini,

işgücünün niteliğini yükselttiğini, istihdam imkânlarını, üretimi, ihracatı artırdığını, çalışanların ücretlerini ve yaşam standartlarını yükselttiğini, uluslararası dağıtım ve pazarlama kanallarından yararlandığını, bu kanalların kullanılması ile ülkenin dış piyasalarda rekabet gücünü artırabildiğini, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yardımcı olduğunu, üretimin kalitesini artırdığını söylemektedirler, ki ülkemizde yapılan DYSY'nın montaj sanayii olmaktan öteye gitmediği şeklindeki eleştirilere rağmen imalat sanayii yatırımı olarak kabul edilebilecek birkaç örneğin dışında genellikle hizmet sektöründe yoğunlaştığı, finans piyasası ile perakende sektöründe faaliyet göstermekte olan mevcut büyük ölçekli firmaların satın alınması suretiyle gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda DYSY'nın istihdam artırıcı etkileri olmadığı gibi kâr transferi sağlama amacına yönelik ve kırılabilirliği artırıcı nitelikte sıcak para hareketi olmaktan öteye gidemeyen kısa vadeli yatırım niteliğinde olduğu dikkat çekmektedir.

Karşı tezi savunanlar ise; DYSY'nın yerli ekonomi ile bütünleşmediğini ve ikili (dual) bir ekonomik yapı oluşumuna yol açtığını, bütünleşmeler dahi potansiyel yerli firmalar için yıkıcı bir rekabet ortamı oluşturduğunu, DYSY'nın sağladığı yararların hem küresel hem de yerel bazda adaletsiz bir biçimde dağıldığını söylemektedirler.

DYSY'nın GOÜ üzerindeki etkileri konusunda yapılan çalışmalar, bu yatırımların olumlu ve olumsuz etkilerinin ülkelere göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Genel olarak bu farklılıklar, ülkelerin uyguladıkları politikalardan ve DYSY'nı çeken sektörlerin küresel ya da yerel üretim zincirinde içinde buldukları halkanın konumundan kaynaklanmaktadır.

Ülkeler DYSY'ndan daha fazla pay alabilmek için birbirleriyle kıyasıya rekabet ederlerken DYSY gittiği ülkelerde bazı kriterleri aramaktadır: Yabancı yatırımcılar verilen teşvikler kadar, ülkenin yaşam standardı, ülkede genel eğitim düzeyi, yabancı dil konuşma oranı, ülkenin doğal kaynaklarının varlığı, iç piyasadaki rekabet koşulları, vasıflı işgücü piyasasının varlığı, sendikalaşma, yasal mevzuat, iş ahlâkı, genel olarak güvenlik durumu gibi kriterlere dikkat etmektedirler. Ülkenin genel imajını yansıtan bu kriterler yanında siyasi istikrar, ekonomik istikrar, hukuki düzenlemeler, para ve sermaye piyasalarının derinliği ve işlerliği, kurum ve kuruluşlar, şirketlere güvenilirliğin derecesi, rüşvet ve yolsuzluk gibi faktörler de önem taşımaktadır. Bu anlamda ülkelerin

ya da DYSY ile ilgili kuruluşların ülkenin tanıtımına özel bir önem vermeleri, böylece potansiyel yabancı yatırımcılara ülke ve sektörler hakkında detaylı bilgi paketi sunmaları büyük bir önem taşımaktadır. Ülkenin genel imajı olumlu tanıtıldıktan sonra yatırım yapılabilecek bölgeler ve sektörler hakkındaki bilgiler önem kazanacaktır. Bu anlamda arsa tahsisinden ulaşım imkanlarına kadar, verilen teşviklerden maliyet durumlarına kadar çeşitli bilgilerin yabancı yatırımcılara ulaştırılması gerekmektedir. Bu temel kriterlerin rakip ülke verileriyle karşılaştırmalı olarak, mümkünse tarafsız uluslararası bir kuruluşça bu karşılaştırmaların yapılmasının sağlanması ve bu yolla yabancı yatırımcıların bilgilendirilmesi ayrı bir öneme sahiptir.

DYSY'nın gittiği ülkeler daha çok mali disiplini sağlamış, iş gücü maliyetlerinin düşük kaldığı ülkelerdir. Kayıt dışılığın önlenmesi ve yolsuzlukların önüne geçilmesi de DYSY'nı etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır.

GOÜ'in uluslararası DYSY'ndan yeterince pay alması, bu ülkelerin rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisi oluşturmuş olmalarına ve ekonomik istikrarı sağlayıcı ve piyasaları geliştirici rasyonel makroekonomik politikalar uygulamalarına bağlıdır. Böylece enflasyonun ve faizin düşürülmesi, kurun istikrar kazanması ve verimli yatırımların artırılması sağlanabilecektir.

Türkiye, 70 milyonu aşan nüfusu, nüfusunun dinamik yapısı ve eğitim seviyesinin hızlı bir şekilde artması ile DYSY için büyük pazar potansiyeline sahip ülkedir. Diğer taraftan Türkiye ekonomisi GSMH'sı itibariyle dünya ekonomileri içerisinde ilk 20 büyük ekonomi içerisinde yer almaktadır. IMF programını başarıyla uygulayıp enflasyonu tek haneli rakamlara indirmiş, faizleri düşürmüş, kamu açıklarını disiplin altına almış ve borç stokunu azaltmıştır. Bütün bu unsurlar, bulunduğu coğrafya ve AB sürecindeki gelişmeler de dikkate alındığında, DYSY için Türkiye'yi cazibe merkezi haline getirmektedir.

Son yıllarda, yatırım sürecini basitleştiren ve yatırımları daha cazip hale getiren 17 Haziran 2003 tarihli Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nu yürürlüğe konmuş; ekonomik istikrarın sağlanmasının ve yatırım ortamının iyileştirmesinin olumlu sonucu olarak Türkiye'ye yönelik DYSY miktarında ve yabancı sermayeli firma sayısında ciddi artış gerçekleşmiştir.

DYSY, genellikle gelişmiş ülkelerin reel sektöründen ve finans sektöründen geliştirmekte olan ülkelerin reel ve finans sektörlerine doğru hareket etmektedir. Gelişmiş ülkelerde tasarruf hacminin ve sermaye birikiminin yüksek, buna karşın büyüme potansiyelinin düşük ve işgücü maliyetlerinin nispeten yüksek olması, geliştirmekte olan ülkelerde ise bunun tam tersi olması bu olgunun altında yatan gerçektir.

Türkiye dinamik bir Pazar yapısına sahip olmakla birlikte ihtiyaç duyduğu DYSY'nı yeteri kadar çekememektedir. Dünyada giderek artan DYSY'ndan pay kapmak için son yarım asırdır izlenen politikaya rağmen arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır. 1954'de çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, döneminin en liberal düzenlemelerinden biri olmasına rağmen, uygulamaya dönük maddeleri içermemesi dolayısıyla beklenen etkiyi yapamamıştır. Çeşitli dönemlerde DYSY konusunda uygulamaya dönük düzenlemeler yapılmış, ancak bu durum istikrarsız ve belirsiz bir yapı ortaya çıkarmıştır. Uygulanan iktisadi politikalar da, yatırımların miktarını artırma konusunda yetersiz kalmıştır. 1954-1980 arası dönemde ülkeye gelen toplam yatırım tutarı 250 milyon dolara bile ulaşmamıştır. 1980 sonrası dönemde uygulanan liberal iktisat politikalarıyla birlikte, yatırımcılar daha elverişli ve daha dışa açık bir ülke ile karşılaşmışlar, bu da DYSY'nda farkedilebilir bir artışı beraberinde getirmiştir. Türkiye 1980-1990 döneminde, dünyadaki trende göre kısmen tatmin edici miktarda DYSY'na ev sahipliği yapmışken; 1990-2000 döneminde dünya genelinde hızla artan DYSY akışına ayak uyduramamış ve dünya yatırımlarındaki payı ve geliştirmekte olan ülkeler içindeki payı hızla düşmüştür.

2003'de çıkarılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı yatırımcılar için cezbedici teşvikler getirilmiştir. Bu kanunun etkisi, AB sürecindeki olumlu gelişmeler sayesinde konjonktürün elverişliliği sonraki yıllarda DYSY'da hızlı artışı beraberinde getirmiştir.

Türkiye gibi geliştirmekte olan ülkeler, kaynak açığı için dış finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, günümüzde önemi giderek artan küresel ekonominin vazgeçilmez bir unsuru belki de temel unsuru olan DYSY'na ilişkin strateji bu alandaki gelişmeleri sürekli takip etmek, Türkiye'nin koşullarına uygun dinamik bir yaklaşım sergileyebilmek olmalıdır.

AB'ye tam üye olma yolundaki Türkiye'nin, gelecekte daha fazla gelmesi umulan DYSY'nın ülke ekonomisine yapacağı katkıyı görebilmek için belki İrlanda, İspanya, Yunanistan, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Çin gibi ülkelere yaptığı katkılara bakmak gerekir.

Her ne kadar Türkiye'ye gelen DYSY bankacılık, sigortacılık, finansal faaliyet alanlarına, iletişim, haberleşme sektörlerine gelse de, Türkiye'nin GAP bölgesine ileriki yıllarda ciddi boyutlarda DYSY çekebilme potansiyeli vardır. Bölgede iş yapan ve/veya yapacak olan yerli müteşebbislerimize ve ilgili devlet yetkililerine bu konuda büyük görevler düşmektedir. Türkiye'nin turizm potansiyeli de DYSY çekebilecek diğer önemli bir yatırım alanıdır.

Bu itibarla; turizm alanında ülkeye çekilmek istenilen DYSY'nın turizm bölgelerinde gerçekleştirilecek yatırımlarla rant geliri elde etmek için satılması şeklinde değil de ekonomik kalkınmışlık seviyesi düşük ama turistik potansiyele sahip bölgelerde yapılacak kalıcı yatırımların teşviki, diğer alanlarda yapılacak DYSY'nın ise, istihdam ve uluslar arası piyasalarda rekabet gücünü arttıracak imalat sanayii yatırımları üzerinde yoğunlaşması, kâr transferi ve ekonominin kontrolünü ele geçirme amacına yönelik yahut kırılganlığı arttırıcı nitelikte sıcak para hareketlerini engelleyecek nitelikte olmasını temin edecek bir politika izlenmesi gerekir. Son yıllarda banka ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kuruluşların büyük bir bölümünün ÇUŞ'in kontrolüne geçmesi, menkul kıymet piyasalarında işlem gören hisselerin büyük bir çoğunluğunun yabancı yatırım şirketlerince alınması, banka ve sermaye piyasalarındaki manipülasyon ve spekülasyon riskini arttırmak suretiyle ekonominin kırılganlığını arttırmış, imalat sanayii kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu kredi maliyetlerinin spekülatif amaçlı arttırılmasına yol açmıştır. Ekonomik kriz dönemlerinde döviz piyasalarının merkez bankasınca kontrolünü gerçekleştirecek ve spekülatif amaçlı döviz transferlerinin önünü açabilecek nitelikte bu tip DYSY'nın ekonomi üzerinde kontrol görevi bulunan kamu otoritelerince dikkatle izlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde, birliğe tam üye olmadan 1996 yılında Gümrük Birliğini'ni kabul etmesine rağmen diğer üye ülkelerin aksine DYSY'da bir artış olmaması beklentileri boşa çıkarmıştır. Ancak, AB'ye tam üyelik sağlandığında, yabancı yatırımcıların ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarına güveni artacak ve DYSY

artışında ivme yaşanacağı sanılmaktadır çünkü tam üyelik halinde birlik ülkelerinden gelen yatırımların serbest dolaşımı, oturma hakkı, serbest hizmet ve sermaye transferi gibi hakların yabancı sermaye girişi için cazip olanaklar olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını (2004), *Uluslararası İşletmecilik*, Web-Ofset, 1. Baskı, Yayın No: 832, Eskişehir.
- AKDİŞ, M. (2006), “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, http://makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm#_ftnref71
- ALPAR, Cem. (1977), *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 106, Ankara.
- ARIMAN, A. (2000), “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar”, TCMB, Ekonomik İstikrar ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, ss. 127-143.
- ARIBOĞAN, D. (1996), Ülke. *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- ASHEGHİA, (2004), Parviz. “Determinants of Economic Growth in the United States: The Role of Foreign Direct Investment”, *The International Trade Journal*, Vol. 1, Spring.
- ASLAN, N. (1997), *Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri*, 2. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1998), *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BALDWIN, R.E. (1995), “The Effects of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages”, NBER Working Paper, No: 5037.
- BALTAGİ, B.H. (1998), *Econometrics*, Springer, Germany.
- BAŞOĞLU, Ufuk, (2001), Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız. *Dünya Ekonomisi*, Ezgi Yayınları, İstanbul.
- BEDESTENCİ, H.Ç. ve Kara, M.A. (2004), “Sermaye Hareketleri ve Kalkınma”, *Kalkınma Ekonomisi – Seçme Konular*, Edit.: Sami Taban ve Muhsin Kar, Ekin Kitabevi, ss. 197-234, Bursa.

- BLOMSTROM, Magnus. (1991), "Host Country Benefits of Foreign Investment", NBER Working Paper No:3615, Cambridge, Mass., February.
- BLOMSTROM, Magnus, (1997), Gunnar Fors ve Robert E. Lipsey. "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience in the United Nations and Sweden", The Economic Journal, Vol. 107, No. 445, November.
- BLOMSTROM, Magnus and Ari Kokko. (1997), "How Foreign Investment Affects Host Countries", World Bank Policy Research Working Paper, No:1745, March.
- BÜYÜKUSLU, Ali Rıza ve Gülten Kutal. (1996), "Endüstri İlişkileri Boyutunda Çokuluslu Şirketler, İnsan Kaynağı Yönetimi: Teori ve Uygulama", Der Yayınları, İstanbul.
- CEM, İsmail. (1995), *Türkiye'nin Geri Kalmışlığının Tarihi*, Cem Yay. İstanbul,
- CHEN, John-Ren. (2000), "Foreign Direct Investment, International Financial Flows, and Geography," *Foreign Direct Investment*, Ed.: John-Ren Chen (New York: Palgrave Publishing, 2000, s.6-33).
- CÖMERT, Faruk. (2000), "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", Hazine Dergisi, Sayı: 13, Hazine Müsteşarlığı, Ankara.
- ÇANAKÇI, İbrahim H. (2005), "Yatırım Ortamının İyileştirilmesi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", ASOMEDYA (Ankara Sanayi Odası) Yayınları, s.12.
- ÇAVDAR, Tevfik. (1992), *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Kitabevi Yayını:41, Ankara.
- ÇONGAR, Yasemin ve Cem Sey. (1989), Tek Pazarın Eşiğinde Şirket Birleşmeleri: İspanya ve Türkiye, AET ile Birleşmede Yabancı Sermayenin Rolü, YASED Yayınları, İstanbul.
- DPT. (2000), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

- DUNNING, John H. (1993), *Multinational Enterprises and Global Economy*, Workingham: Addison-Wesley Publishing.
- ENDERS, Walter. (1995), *Applied Econometrics Time Series*, John Wiley and Sons Inc., New York.
- ERDİKLER, Şaban. (2005), “Yabancı Doğrudan Yatırımların Ekonomik Gelişmemiz Üzerindeki Etkileri”, ASOMEDYA.
- ERDİLEK, A. (1988), *The Role of Foreign Investment in The Liberalization of The Turkish Economy*, İçinde: T.F. Nas ve M. Odekun (Ed.), *Liberalization and The Turkish Economy*, Greenwood Press, New York.
- FALZONİ, Anna M. (1997), “Statistics on Foreign Direct Investment and Multinational Corporations: A Survey”, European Commission (Contract No. ERBFMRXCT-97-0585).
- GUJARATİ, D.N. (1994), *Basic Econometrics*, Third Edition, McGraw Hill Inc., NW., 1995.
- HAMILTON, James D. *Time Series Analysis*, Princeton University Pres, Princeton, New Jersey.
- HAN, Ergül. (1978), Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A., Eskişehir.
- HAN, Ergül. (1999), “Planlı Dönem Öncesi Ekonomik Politikalar”, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Yayın No: 38, Eskişehir, ss. 43-56.
- HIRST, Paul ve Grahame Thompson. (2000), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çev.: Çağla Erdem ve Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara.
- İNCESULU, İpek. (1993), Doğrudan Özel Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi.
- İstanbul Sanayi Odası (İSO). (2002), Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan, İstanbul.
- İstanbul Ticaret Odası (İTO). (2003), Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları, İstanbul.

- KARABALIK, Hakan. (1998), “Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme”, *Dış Ticaret Dergisi*, Nisan, Sayı: 17.
- KARLUK, Rıdvan. (1977), “Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme”, *İTİA Dergisi*, Haziran, Eskişehir.
- KARLUK, Rıdvan. (1983), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Yayınları, Ekonomik Yayınları Dizisi No: 13, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan. (1996), *Uluslararası Ekonomi*, 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yayın No: 618, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan.(2000), “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye içinde*, T.C. Merkez Bankası Yayınları, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan. (2002), *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, Beta Yayınları, İstanbul.
- KARGI, Nihal ve Meder, Hafize. (2005), *Türkiye’de Avrupa Birliği Doğrudan Yatırımları: Sektörel ve Bölgesel Analiz ve Tam Üyelik Durumunun Etkileri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KAYALAR, Tuncer. (2005), “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkemiz Ekonomisi ve Dış Ticaretine Etkileri”, *ASOMEDYA (Ankara Sanayi Odası) Yayınları*, s.12.
- KAZGAN, Gülten. (1997), *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KEATING, John W. (1990), “Identifying VAR Models Under Rational Expectations”, *Journal of Monetary Economics* 25, ss. 453-476,
- KEPENEK, Yakup ve Yentürk, Nurhan.(2000), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 11. Basım, Kasım, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup ve Yentürk, Nurhan. (2005), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- KONT, B. (1998), “Sermaye Girişleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi (1990-1996)”, İçinde, V. Serin (Ed.), İktisat Politikası, Alfa Basımevi, İstanbul, ss. 635-739.
- KUTLU, Erol ve Rana Eşkinat. (2002), *Dünya Ekonomisi*, Eskişehir.
- LOPEZ-Mejia, A. (1999), “Large Capital Flows: Causes, Consequences, and Policy Responses”, *Finance and Development*, 36 (3).
- LOUNGANİ, P. ve Razin, A. (2001), “How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries?”, *Finance and Development*, 38(2).
- Maliye Bakanlığı. (2005), *Yıllık Rapor*.
- MEDER, Hafize. (2006), “Küreselleşmenin Türkiye’deki Reel Yatırımlara Etkisi: DYS Yatırımları”, *Küresel Trendler ve Türkiye’ye Yansımaları Sempozyumu*, 20 Nisan.
- MOOSA, Imad. (2002), *Foreign Direct Investment*, New York: Palgrave Macmillan.
- OKSAY, Suna. (1998), “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 8, Ocak, İstanbul.
- ONGUN, Tuba. (1998), “Yabancı Sermayenin Doğrudan Yatırımları”, *Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ÖNİŞ, Z. *Transnational Corporations and Foreign Direct Investment in Turkey: The Experience of The 1980s*, İçinde, F. Şenses (Ed.), *Recent Industrialization Experience of Turkey in A Global Context*, Greenwood Press, New York, 1994.
- ÖZYILDIZ, Hakan. (1998), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, Temmuz, Sayı: 11
- <http://www.hazine.gov.tr/makaleler/hakanozyildiz.pdf> (12.11.2006).
- PARİSTO, A. (1995), *Recent Trends in Employment in Transnational Corporations, Foreign Direct Investment, Trade and Employment*, OECD, Paris, s.69.

- SABIR, Hasan. (2002), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 26, Ekim, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/sabir.htm>.
- SAĞLAM, Dünder (1977), *Türkiye Ekonomisi: Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara İ.T.İ.A. Yayını, 2. Baskı, Ankara.
- SAVAŞ, Vural. (1999). “Kalkınmada Dış Tasarruflar”, *İktisadi Kalkınma*, Ünite 1-20 içinde, Edit.: Ergül Han, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ders Kitapları, Yayın No: 37, Eskişehir.
- SEYİDOĞLU, Halil. (1996), *Uluslararası İktisat – Teori Politika ve Uygulama*, 11. Baskı, Güzem Yayınları, No:11, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Halil. (1998), *Uluslararası İktisat – Teori Politika ve Uygulama*, 12. Baskı, Güzem Yayınları, No:14, İstanbul.
- SOYAK, Aklan. (2002), *Küreselleşme*, OM Yayınevi, İstanbul.
- ŞEN, H., Saruç, N.T. ve Keskin, A. (2004), “İktisadi Kalkınmanın Finansmanı”, *Kalkınma Ekonomisi – Seçme Konular*, Edit.: Sami Taban ve Muhsin Kar, Ekin Kitabevi, ss. 197-234, Bursa.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk. (2003), “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Web Sitesi, <http://www.hazine.gov.tr> .
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. 2001 Yılı Yabancı Sermaye Raporu, 2001. http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/ybs_rapor.pdf, (04.11.2006).
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2006), Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, Mayıs.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, (2007), Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, Haziran.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2006), Türkiye Yatırım Danışma Konseyi İlerleme Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan.

http://www.hazine.gov.tr/guncelduyuru/YBS_20060529_ydkrapor.pdf (05.01.2007).

T.C. Merkez Bankası. (2000), *Yıllık Rapor 1999*, TCMB, Ankara.

T.C. Merkez Bankası. *Para Politikası Raporu 2001*, Ankara, 2002.

TEZEL, Yahya S. (1977), “1923-1938 Döneminde Türkiye’nin Dış İktisadi İlişkileri”, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İ.T.İ.A., İstanbul, ss.193-229.

Tezel, Yahya S. (1994), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

TİRYAKİOĞLU, B. (2000), “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü.

TODARO, M.P. (1989), *Economic Development in The Third World*, 4th Edition, Logman, London.

TÖRE, Nahit. (1982), *Atatürk Döneminin Dış Ekonomik İlişkiler Politikası*, İçinde. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F., Yayın No:513, Ankara.

TÖRE, Nihat. (2000), “Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri, Uzun İnce Yol Gerçekten Kısaldı mı Genişledi mi?”, Mercek Dergisi, Temmuz, Sayı:19, İstanbul, ss.60-64.

TUTAR, Hasan. (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayınları, İstanbul.

TÜĞİAD. 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: (1996), Yabancı Sermaye, İstanbul,

UNCTAD, (1994), World Investment Report.

UNCTAD, (1995), World Investment Report

UNCTAD, (1997), World Investment Report.

UNCTAD, (1998), World Investment Report.

UNCTAD, (1999), World Investment Report,

UNCTAD, (2004), World Investment Report,

World Bank. (1997), Global Economic Prospects and The Developing Countries, A World Bank Book.

YARBROUGH, B.V. (1994), ve Yarbrough, R.M. *The World Economy: Trade and Finance*, Third Edition, The Dryden Press, FL.

YERASIMOS, Stefanos. (1989), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye – Dünya Savaşından 1971'e*, Kitap:3, Çeviren: Babür Kuzucu, Belge Yayınları: 65, 5. Baskı, İstanbul,

YILDIRIM, Nuri. (1979), *Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama: Uluslararası Şirketler*, Cem Yayınevi, İstanbul.

YILDIRIM, Nuri. (1983), *Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama: Uluslararası Şirketler*, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ZARAKOLU, Avni. (1981), *Atatürk Döneminde İzlenen Ekonomi Politikası*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları:119, Konferanslar Serisi No: 29, Olguç Matbaası, Ankara.

EKLER

EK 1: 18 OCAK 1954 TARİHLİ VE 6224 SAYILI YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNU

Kanun No: 6224

Tarih: 18.1.1954

1) KANUNUN MEVZUU

MADDE 1- Bu kanun, yatırım yapılacak teşebbüsün:

a) Memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması,

b) Türk hususi teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması,

şartıyla ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ile Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışardan yapılacak istikrazlara tatbik olunur.

Ancak, Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz.(*)

Bu maddede derpiş edilen ve 8'inci madde ile kurulmuş olan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi" bundan böyle "Komite" diye zikredilecektir(**)

2) ANA YABANCI SERMAYE

MADDE 2- Bu Kanunun tatbikatı bakımından ana yabancı sermaye tabiri aşağıda gösterilen şekilde takdir ve tesbit olunan kıymetlerin mecmuunu ifade eder:

a) Bu kanun mevzuuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsii veya yeniden faaliyete geçirilmesi için hariçten ithal edilen :

1- Yabancı para şeklindeki sermaye,

2- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makina aksamları, yedek parçalar ve malzeme ile Komitenin kabul ettiği sair lüzumlu mallar,

3- Lisanslar, patent hakları ve alameti farika gibi fikri haklar ve hizmetler,

4- 3'üncü madde gereğince yeniden yatırılmak suretiyle sermayeye kalbedilen karlar,

b) Mal, hizmet veya fikri haklar şeklinde ithal edilen sermayenin kıymeti ve Komitede kabul edilen teşebbüs mevzuu mallar ve kıymetler olup olmadığı Komitece seçilen eksperler tarafından takdir olunur.

(*) 4105 sayılı Kanunla, bu Kanuna ilave edilmiştir.

(**) Bu Kanunla Yabancı Sermaye Komitesine verilmiş olan görevler 4059sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığına devredilmiştir.

Eksperlerce takdir olunan kıymet, Komite tarafından yeniden tetkik ve tadil edilebilir.

Kıymet takdiri, hem menşe memleket parasiyle, hem de ithal zamanında cari resmi kambiyo rayicine göre Türk parasiyle yapılır.

8'inci maddede derpiş olunan itiraz yolu mahfuz kalmak şartıyla Komitenin kıymet takdiri hususundaki kararı nihaidir.

3) KARLARIN SERMAYEYE KALBI

MADDE 3- Bu Kanuna tabi bir teşebbüsün yürürlükteki vergi kanunları hükümlerine göre elde ettiği karlardan ana yabancı sermayenin sahiplerine isabet eden net miktarların tamamı veya bir kısmı Komitenin kararı ile ana yabancı sermayeye ilave edilebileceği gibi 1'inci maddedeki şartları haiz diğer bir teşebbüse de yatırılabilir.

4) KARLARIN VE ANA SERMAYENİN TRANSFERİ

MADDE 4- a) Aşağıda yazılı kar ve sermayeler, bu maddenin (c) fıkrası hükümlerine tabi olarak ana yabacı sermayenin mensup olduğu menşe memleket para cinsiyle ve cari resmi kambiyo rayici üzerinden harice transfer edilir;

1- 31 Aralık 1953'den sonra elde edilmiş bulunan ve yürürlükteki vergi kanunlarına göre taayyün eden kazançlardan ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden net karlar,

2- Bu Kanuna tabi bir teşebbüsün, kısmen veya tamamen tasfiyesi halinde; makul fiyatla satış neticesi elde edilen hasıllattan, ana yabancı sermayenin sahiplerine isabet eden hisse,

3-Bu Kanuna göre kurulmuş veya çalışmakta olan bir teşebbüsteki ana yabancı sermayenin kısmen veya tamamen, makul fiyatla satışı neticesi elde edilen hasılat,

4- Bu Kanunun 6'ncı maddesi hükümleri dahilinde akdedilen bir dış istikrazın, istikraz mukavelesi hükümlerine göre hülul eden resülmal ve faizleri.

b) Maliyet Vekaleti veya Komite lüzum gördükleri takdirde :

1- Bu maddenin (a) fıkrasının 1'inci bendine göre transferi istenebilecek miktarları tayin etmek üzere, bu Kanuna tabi teşebbüsün defterlerini ve vergi beyannamelerini,

2- Hisselerin ve mevcutların satışının,istikrazların, hüsnüniyete makrun olup olmadığını tetkik ettirebilirler.

5) HİSSELERİN TRANSFERİ

MADDE 5- a) Maliyet Vekaleti talep vukuunda 2'nci maddede tarif edilen ana yabancı sermayeyi temsil eden ve bir Türk şirketinin defterlerinde mukayyet bulunan hisse senetleri veya muvakkat makbuzlarına aşağıdaki metinde ifade edildiği şekilde garanti verir :

(Bu hisse senedine isabet eden temettüleri, transfer zamanında cari olan resmi kambiyo rayici üzerinden hisse senedi veya muvakkat makbuzun Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veya onun yabancı memleketlerdeki yetkili mümessillerine ibrazı üzerine, derhal...(Menşe Yabancı Para) olarak transfer edilir. Bu hisse senedi veya muvakkat makbuzun, satış hasılatı veya tasfiye neticesi elde edilen hasılattan bu hisse senedi veya muvakkat makbuz sahibine isabet eden miktar transfer zamanında cari olan resmi kambiyo rayici üzerinden...(Menşe Yabancı Para) olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6224 numaralı Kanununun 4'üncü maddesi mucibince transfer edilir.)

Maliyet Vekili veya Yetkili Kılacağı Memur

b) Bu garantileri haiz bulunan nama muharrer hisse senetleri veya muvakkat makbuzlar gerek Türkiye'de, gerekse hâriçte her tabiyetten kimseler arasında serbestçe tedavül eder. Bu hisse senetlerinin veya muvakkat makbuzların Türkiye'de yerleşmiş hakiki veya hükmi şahıslara satışından önce, yerlerine kaim olmak üzere yeniden hisse senedi

veya makbuz çıkarılsın veya çıkarılmasın garantilerinin iptali için Maliye Vekaletine ibrazı mecburidir.

6) İSTİKRAZLARIN GARANTİ EDİLMESİ

MADDE 6- a) Maliyet Vekaleti bu Kanunun 1'inci madde- sinde yazılı vasıfları haiz bir teşebbüsün yapacağı dış istikrazın resülmal ve faizleri için teminat veya kefalet mukabilinde bir milyar Türk Lirasını geçmemek üzere, Vekiller Heyeti kararı ile kefalet verebilir.

b) Bu kefalet, istikrazın resülmal veya faizlerinin ödenen kısımları için kendiliğinden kalkar.

7) YABANCILARIN İSTİHDAMI

MADDE 7- a) Bu Kanun gereğince kurulan bir teşebbüsün etüd, kurulma ve işletme devrelerinde 2007 ve 2818 sayılı Kanunların koydukları şartlar ve memnuiyeler böyle bir teşebbüse para yatıran yabancılara, para yatıranların mümessili olan yabancılara, mütehassıs, ustabaşı ve diğer yetişkin personele, Komitece teşebbüsün verimli surette kurulması, genişletilmesi, yeniden faaliyete geçirilmesi veya işletilmesi için gerekli bir devre zarfında tatbik olunmaz.

b) Yukarıdaki hüküm, Komitece, bu kanunun 1'inci maddesinin koyduğu şartlara uygun olduğu kabul edilen yerli teşebbüslerin istihdam edecekleri yabancı mütehassıs, ustabaşı ve diğer yetişkin personel hakkında da tatbik olunur.

c) Bu madde hükümleri gereğince istihdam edilen yabancılar, Maliye Vekaletinin önceden istihsal edilmiş muvafakatı şartıyla, ailelerinin maişeti maksadiyle veya normal tasarruflarının harice gönderilmesi için kazançlarının hizmet mukavelele- rinde derpiş edilen kısmını, cari resmi kambiyo rayici üzerinden, kendi memleketleri parasiyle transfer edebilirler.

8) YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KOMİTESİ

MADDE 8- a) Bu Kanunun verdiği vazifeleri görmek üzere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Umum Müdürünün Reisliğinde, Hazine Umum Müdürü, İç Ticaret Umum Müdürü, Sanayi İşleri Umum Müdürü, İşletmeler Vekaleti Etüd ve Plan Dairesi

Reisi, Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Umumi Katibinden müteşekkil bir Komite kurulmuştur. Bu Komite lüzum gördüğü hallerde istişari mahiyette olmak üzere diğer vekalet ve müesseseler temsilcilerinin mütalaalarına müracaat edebilir. Komite kendisine intikal ettirilen müracaatları en geç 15 gün içinde karara bağlar.

Komitenin Umumi Katipliği İç Ticaret Umum Müdürü tarafından ifa ve icabınca Komite Umumi Katip tarafın- dan toplantıya davet olunur.

Komite Reis ve üyelerine verilecek ücret, İcra Vekilleri Heyetince tesbit edilir.

b) Komite kararlarına, ilgililerce kararın kendilerine tebliğ tarihinden itibaren (30) gün içinde itiraz edilebilir. İtiraz mercii Maliye, Ekonomi ve Ticaret ve İşletmeler Vekillerinden terekküp eder. Bu merciiin kararı nihaidir.(*)

MADDE 9- a) Bu Kanunun tatbikatında merci Ekonomi ve Ticaret vekaletidir.

b) Ekonomi ve Ticaret Vekaleti, Komitenin vereceği karar üzerine aynı sermayenin memlekete ithali hususunda ilgili giriş gümrüğüne emir verir.

9) YERLİ VE YABANCI SERMAYENİN MÜSAVİ MUAMELE GÖRMESİ

MADDE 10- Yerli Sermayeye ve teşebbüslere tanınan haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de aynı şartlar dahilinde istifade ederler.

MADDE 11- a) 1567 sayılı Kanunun verdiği selahiyete istinaden çıkarılmış olan 13 sayılı kararın 31'inci maddesi gereğince yatırım yapmış olanlara tanınmış bulunan haklar ile 5583 ve 5821 sayılı Kanunlarla tanınmış olan haklar mahfuzdur.

b) 1 Ağustos 1951 tarihi ile bu Kanunun mer'iyete girdiği tarih arasında 5821 sayılı Kanuna göre yapılmış yatırımlar da bu Kanunun hükümlerinden faydalanır.

(*) 933 sayılı Kanunun 6. maddesinde, "Bu fıkrada zikredilen itiraz mercii Yüksek Planlama Kuruludur" demek suretiyle 8. maddenin (b) fıkrası tadil edilmiştir.

10) ESKİ KANUNUN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI

MADDE 12- 5821 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

11) KANUNUN MERİYETE GİRMESİ

MADDE 13- Bu Kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

MADDE 14- Bu Kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

(24.1.1954 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.)

EK 2: 5 HAZİRAN 2003 TARİHLİ VE 4875 SAYILI DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR KANUNU

Kanun No: 4875

KABUL TARİHİ: 5 HAZİRAN 2003

RESMİ GAZETE : 17 HAZİRAN 2003

Amaç ve kapsam

Madde 1- Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslar arası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsar.

TANIMLAR

Madde 2- Bu Kanunda geçen;

a) **Yabancı yatırımcı:** Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan,

- 1) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,
- 2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslar arası kuruluşları,

b) **Doğrudan yabancı yatırım :** Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla;

i) yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı,

c) **Müsteşarlık:** Hazine Müsteşarlığı'nı,

ifade eder.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN ESASLAR

Madde 3

a) Yatırım Serbestisi ve Milli Muamele

Uluslar arası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

1-Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.

2- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

b) Kamulaştırma ve Devletleştirme

Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez.

c) Transferler

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

d) Taşınmaz Edinimi

Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynı hak edinmeleri serbesttir.

e) Uyuşmazlıkların Çözümü

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

f) Nakit Dışı Sermayenin Değer Tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslar arası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

g) Yabancı Personel İstihdamı

Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'un 23. maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu

kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanun'un 14. maddesi birinci fıkrasının "b" bendi hükümleri uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanun'un 13. maddesi birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

h) İrtibat Büroları

Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir.

POLİTİKA BELİRLEME VE BİLGİ İSTEME

Madde 4- Müsteşarlık; kalkınma plan ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilidir. Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat taslakları hakkında Müsteşarlığın uygun görüşü alınır.

Müsteşarlık, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkilidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılamaz.

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 5- a) Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar

18/1/1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler, kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla, bu Kanuna tabidirler.

b) Yönetmelik

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar Kanunun yayımını izleyen bir ay içerisinde Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.

c) Yürürlükten Kaldırılan Hükümler

18/1/1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

d) Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE : Bu Kanunun uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

YÜRÜRLÜK

Madde 6- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

YÜRÜTME

Madde 7- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK 3: EN FAZLA DYSY ÇEKEN 10 ÜLKE VE TÜRKİYE (2002-2005)
(MİLYAR ABD \$)

2002			2003			2004			2005		
Sıra	Ülke	DYS Y	Sıra	Ülke	DYS Y	Sıra	Ülke	DYS Y	Sıra	Ülke	DYS Y
1	ABD	74	1	Çin	54	1	ABD	122	1	İngiltere	165
2	Almanya	54	2	ABD	53	2	Çin	61	2	ABD	99
3	Çin	53	3	Fransa	43	3	İngiltere	56	3	Çin	72
4	Fransa	49	4	Belçika	33	4	Avustralya	42	4	Fransa	64
5	İspanya	39	5	Almanya	29	5	Belçika	42	5	Hollanda	44
6	İrlanda	29	6	İspanya	26	6	HongKong	34	6	HongKong	36
7	Hollanda	25	7	İrlanda	23	7	Fransa	31	7	Kanada	34
8	İngiltere	24	8	Hollanda	22	8	İspanya	25	8	Almanya	33
9	Kanada	22	9	İngiltere	17	9	Meksika	19	9	Belçika	24
10	Meksika	18	10	İsviçre	17	10	Brezilya	18	10	İspanya	23
53	Türkiye	1	53	Türkiye	2	37	Türkiye	3	22	Türkiye	10
Dünya		618			558			711			916

Kaynak: HM, YSGM, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, s. 5, 2007.

EK 4 : EKONOMETRİK MODELDE KULLANILAN VERİLER

Yıllar	DYSY	GSYİH (YTL)	İhracat	Dış Ticaret Hacmi	KUR (ABD)	Enflasyon	Faiz
	Milyon \$	Alıcı fiyatlarıyla Reel 1987 Fiyatlarıyla	Milyon \$	Milyon \$	Döviz kuru alış YTL	GSMH Deflator 1987 bazyıl	Vadeli Tasarruf Mevduatı
1970	58	33765	589	1536	11	0.6	9
1971	45	35645	677	1848	15	0.7	9
1972	43	38292	885	2448	14	0.8	9
1973	79	39541	1317	3403	14	0.9	7
1974	64	41753	1532	5310	14	1.2	9
1975	114	44748	1401	6140	14	1.5	9
1976	10	49430	1960	7089	16	1.7	9
1977	27	51113	1753	7549	18	2.1	9
1978	34	51882	2288	6887	24	3.1	12
1979	75	51558	2261	7330	31	5.5	20
1980	18	50296	2910	10820	75	10.4	33
1981	95	52739	4703	13636	110	15	35
1982	55	54618	5746	14589	161	19.3	50
1983	46	57333	5728	14963	224	24.3	45
1984	113	61181	7134	17891	364	36.1	45
1985	99	63776	7959	19301	520	55.2	55
1986	125	68248	7457	18562	669	74.9	48
1987	115	74722	10190	24348	856	100	58
1988	354	76306	11662	25997	1426	169.7	83.9
1989	663	76498	11625	27417	2121	297.8	58.8
1990	684	83579	12959	35261	2606	469.4	59.4
1991	810	84353	13593	34641	4175	747.2	72.7
1992	844	89401	14715	37586	6874	1221.7	74.2
1993	636	96591	15345	44774	11036	2045.2	74.8
1994	608	91321	18106	41376	29788	4239.7	95.56
1995	885	97888	21636	57345	45739	7936.6	92.32
1996	722	104745	23224	66851	81386	14127.2	93.77
1997	805	112631	26261	74820	152071	25598.5	96.6
1998	940	116114	26974	72895	260974	44874.2	94.8
1999	783	110646	26587	67258	420126	69914	46.7
2000	982	118789	27775	82278	623704	105500	45.6
2001	3352	109885	31334	72733	1225412	163842	62.5
2002	1137	118612	36059	87613	1505840	236588	48.19
2003	1752	125485	47253	116593	1493068	289820	28.59
2004	2837	136693	63167	160707	1422341	317353	22.1
2005	9681	146781	73476	190250	1340800	339567	7.8

ÖZGEÇMİŞ

Yılmaz GÜVEN, 03.05.1968 tarihinde, Ordu ili Mesudiye ilçesinde doğdu. İlköğretimi, Ankara İsmail EREZ İlkokulu ile Demet evler Ortaokulunda, Orta Öğrenimi ise Ankara Polis Kolejinde 1986 yılında tamamladı. Aynı yıl Polis Akademisi ile birlikte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümünde Başladı. Polis Akademisi'nden ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1991 yılında mezun oldu. 1993 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü bünyesinde sürdürülen bir yıllık istatistik ihtisas eğitimini tamamladı. 1994 yılında Japon Hükümetince verilen Manbusha bursuna hak kazanarak 1995-1999 yılları arasında Kyushu Üniversitesi Ekonomi alanında yüksek lisansını "İktisadi Krizler ve Öngörümü: Türkiye Örneği" teziyle tamamladı. 2002 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler >Enstitüsü'nde Doktora Programına başladı. Tez çalışmasını "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolundaki Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Ampirik Bulgular ve Değerlendirilmesi" konusunda sürdürmektedir. Şu anda Eskişehir Vergi Mahkemesinde Vergi Hâkimi olarak görev yapmaktadır